

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI

FUTBOL HAKEMLERİNİN SANAL DUYARLILIK VE
MAĞDURİYETLERİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Halüllah YILMAZ

2015

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mustafa KAPLAN

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Bu tez Yüksek Lisans standartlarına uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Cengiz ARSLAN

Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı Başkanı

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. M. Fatih KARAHÜSEYİNOĞLU

Danışman

Yüksek Lisans Sınavı Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Hürmüz KOÇ

Doç. Dr. Eyüp NACAR

Doç. Dr. M. Fatih. KARAHÜSEYİNOĞLU

TEŞEKKÜR

Futbol Hakemlerinin Sanal Duyarlılık Ve Mağduriyetlerinin İncelenmesi konulu tezimde beni yönlendiren ve tez boyunca desteğini ve rehberliğini hiçbir zaman eksik etmeyen tez danışmanım Sayın Doç. Dr. M. Fatih Karahüseyinoğlu'na burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Araştırmam sırasında desteklerinden dolayı değerli dostum Sayın Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre Karakaya'ya, tez sürecinde katkılarını esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Atalay Gacar'a, Arş. Görevlisi İlimdar Yalçın ve Dr. Abdurrahman Kırtepe'ye ve veri toplama aşamasındaki yardımlarından dolayı Sayın Atakan Aksu'ya teşekkür ederim.

Ayrıca, çalışmalarım sırasında sürekli desteklerini gördüğüm bana büyük anlayış ve sabır gösteren sevgili eşime ve çocuklarıma; beni yetiştiren annem ve babama teşekkürü borç bilirim.

İbrahim HalüllaH YILMAZ

ELAZIĞ 2015

İÇİNDEKLER

ONAY	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. ÖZET.....	1
2. ABSTRACT	3
3. GİRİŞ	5
3.1 Zorbalık	8
3.1.1 Zorbalık Türleri	10
3.1.2 Zorbalığın Nedenleri.....	13
3.1.3 Zorba ve Mağdurun Özellikleri	18
3.1.3.1. Zorba	18
3.1.3.2. Mağdur (Kurban)	18
3.1.3.3. Zorba Kurban	19
3.1.4 Zorbalığın Sonuçları	19
3.2 İnternet Kullanımı ve Sanal Zorbalık.....	21
3.2.1 Sanal Zorbalığın Tanımı	25
3.2.2 Sanal Zorbalık Türleri.....	28
3.2.3 Sanal Zorbalık Araçları.....	31
3.2.4 Sanal Mağduriyet.....	35
3.2.5 Sanal Zorbalık ve Sanal Mağduriyetin Sonuçları.....	37

3.2.6 Geleneksel Zorbalık ve Sanal Zorbalık Arasındaki Farklılıklar	39
3.3 Türkiye Futbol Federasyonu'nun Görevleri.....	41
3.3.1 Türkiye Futbol Federasyonu'nun Üyeleri	42
3.3.2 Türkiye Futbol Federasyonu'nun Merkez Teşkilatı.....	43
3.3.3 Merkez Hakem Kurulu (MHK)	43
3.3.4 Merkez Hakem Kurulu'nun Görev ve Yetkileri	44
3.4 Hakem	45
3.4.1 Futbol Hakemi	47
3.4.2 Futbol Hakemliğinin Tarihi Gelişimi	48
3.4.3 Futbol Hakemi Olma Şartları	49
3.4.4 Aday Hakemlik için Gerekli Belgeler	49
3.4.5 Futbol Hakeminde Olması Gereken Özellikler	50
3.4.6 Futbol Hakeminin Yetki ve Görevleri	51
3.4.7 Futbol Hakem Klasmanları	54
4. GEREÇ VE YÖNTEM	68
4.1. Araştırmanın Evreni	68
4.2. Araştırmanın Örneklemi.....	68
4.3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemi	69
4.4. Geçerlik ve Güvenirlik	70
4.5. Verilerin Analizi	71
5. BULGULAR.....	72
5.1. Futbol Hakemliği ve İnternet Kullanımına İlişkin Verilerin Analizi.....	73
5.2. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının Analizi	82

5.2.1. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan	
Ortalamaları, Medeni Durum Değişken Analiz Tablosu.....	83
5.2.2. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan	
Ortalamaları, Yaş Değişken Analiz Tablosu	83
5.2.3. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan	
Ortalamaları, Eğitim Durumu Değişken Analiz Tablosu	85
5.2.4. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları,	
Meslek Değişkeni Analiz Tablosu.....	86
5.2.5. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan	
Ortalamaları, Hakemlik Kademesi Değişken Analiz Tablosu.....	87
5.2.6. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan	
Ortalamaları, Hakemlik Süresi Değişken Analiz Tablosu.....	88
5.2.7. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan	
Ortalamaları, İnternet Bağlanma Yeri Değişken Analiz Tablosu	90
5.2.8. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan	
Ortalamaları, Günlük İnternet Kullanım Süresi Değişken Analiz Tablosu.....	91
5.3. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyetlerine İlişkin Verilerin Analizi	92
5.3.1. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Medeni	
Durum Değişken Analiz Tablosu.....	93
5.3.2. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Yaş Değişken	
Analiz Tablosu	94
5.3.3. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Eğitim	
Durumu Değişken Analiz Tablosu	95

5.3.4. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Meslek Değişken Analiz Tablosu.....	97
5.3.5. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Hakemlik Kademesi Değişken Analiz Tablosu	98
5.3.6. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Hakemlik Süresi Değişken Analiz Tablosu	99
5.3.7. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Değişken Analiz Tablosu.....	100
5.3.8. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Günlük İnternet Kullanım Süresi Değişken Analiz Tablosu.....	102
6. TARTIŞMA.....	104
6.1. Sonuç ve Öneriler.....	115
7. KAYNAKÇA.....	117
8. EKLER.....	127
9. ÖZGEÇMİŞ	134

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Hakem kadroları.....	54
Tablo 2. Demografik Değişkenler Dağılım Tablosu.....	72
Tablo 3. Hakemliğe İlişkin Verileri Dağılımı.....	73
Tablo 4. Günlük İnternet Kullanımına İlişkin Verilerin Dağılımı	74
Tablo 5. İnternet Kullanımı Değişkenlik (1. Öncelik) Dağılımı.....	75
Tablo 6. İnternet Kullanımı Değişkenlik (2. Öncelik) Dağılımı.....	75
Tablo 7. İnternet Kullanımı Değişkenlik (3. Öncelik) Dağılımı.....	76
Tablo 8. İnternet Kullanımı Değişkenlik (4. Öncelik) Dağılımı.....	77
Tablo 9. İnternet Kullanımı Değişkenlik (5. Öncelik) Dağılımı.....	77
Tablo 10. İnternet Kullanımı Değişkenlik (6. Öncelik) Dağılımı.....	78
Tablo 11. İnternet Kullanımı Değişkenlerine Göre Genel Dağılım.....	78
Tablo 12. 1. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği.....	79
Tablo 13. 2. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği.....	79
Tablo 14. 3. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği.....	80
Tablo 15. 4. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği.....	81
Tablo 16. İnternet Bağlanma Yeri Değişkenlerine Göre Genel Dağılımı	81
Tablo 17. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının Genel Ortalama Tablosu	82
Tablo 18. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının Medeni Durum Değişkeninin T-Testi Dağılım Değerleri	83
Tablo 19. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Yaş Değişkenlerine İlişkin Dağılımı Değerleri	84
Tablo 20. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Yaş Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı.....	84
Tablo 21. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenlerine İlişkin Dağılımı Değerleri.....	85
Tablo 22. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı	85
Tablo 23. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Meslek Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri	86

Tablo 24. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Meslek Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı.....	87
Tablo 25. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik Kademesi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri.....	87
Tablo 26. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik Kademesi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı	88
Tablo 27. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik Süresi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri.....	89
Tablo 28. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik süresi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı	89
Tablo 29. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Dağılımı Değerleri	90
Tablo 30. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Varyans Analizi Dağılımı.....	90
Tablo 31. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Dağılımı Değerleri.....	91
Tablo 32. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Varyans Analizi Dağılımı.....	92
Tablo 33. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Mağduriyetlerinin Genel Ortalama Tablosu	93
Tablo 34. Sanal Mağduriyetlerine Yönelik Medeni Durum Değişkenlerinin T - Testi Dağılım Değerleri	93
Tablo 35. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Yaş Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri.....	94
Tablo 36. Sanal Mağduriyet Puanlarının Yaş Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı	95
Tablo 37. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Eğitim Durumu Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri	95
Tablo 38. Sanal Mağduriyet Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı	96
Tablo 39. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Meslek Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri.....	97

Tablo 40. Sanal Mağduriyet Puanlarının Meslek Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı	97
Tablo 41. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Hakemlik Kademesi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri	98
Tablo 42. Sanal Mağduriyet Puanlarının Hakemlik Kademesi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı.....	99
Tablo 43. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Hakemlik Süresi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri	99
Tablo 44. Sanal Mağduriyet Puanlarının Hakemlik Süresi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı	100
Tablo 45. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Dağılım Değerleri.....	101
Tablo 46. Sanal mağduriyet puanlarının İnternet bağlanma yeri önceliğine göre Varyans Analizi Dağılımı	101
Tablo 47. Sanal Mağduriyet Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Dağılım Değerleri	102
Tablo 48. Sanal Mağduriyet Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Varyans Analizi Dağılımı	103

KISALTMALAR LİSTESİ

FİFA	: Federation Internationale de Football Association
UEFA	: Avrupa Futbol Federasyonları Birliği
TİCİ	: Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakı
TFF	: Türkiye Futbol Federasyonu Başkanlığı
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü
AH	: Aday Hakemlik
MHK	: Merkez Hakem Kurulu
İHK	: İl Hakem Kurulu
İH	: İl Hakemliği
BYH	: Bölgesel Yardımcı Hakem
BH	: Bölgesel Hakem
UYH	: Ulusal Yardımcı Hakem
UH	: Ulusal Hakem
ÜKYH	: Üst Klasman Yardımcı Hakem
ÜKH	: Üst Klasman Hakem
SLYH	: Süper Lig Yardımcı Hakemi
SLH	: Süper Lig Hakemi
FİFA YH	: FIFA Unvanlı Yardımcı Hakemler
FİFA H	: FIFA Unvanlı Hakemler
KKYH	: Kadın Klasman Yardımcı Hakem
KKH	: Kadın Klasman Hakem
FİFA KYH	: FIFA Unvanlı Kadın Yardımcı Hakem

FIFA KH : FIFA Unvanlı Kadın Hakem
SZİDÖ : Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği
SMÖ : Siber Mağduriyet Ölçeği

1. ÖZET

Bu araştırmanın genel amacı klasman futbol hakemlerinin sanal duyarlılık ve futbol hakemliğinden kaynaklanan sanal mağduriyet düzeylerini bazı demografik değişkenler açısından incelemektir.

Araştırmanın evrenini Türkiye Futbol Federasyonu'nun profesyonel ve amatör liglerinde faal olarak görev yapan hakemler oluşturmaktadır. Örneklem grup ise Türkiye Futbol Federasyonu'nun profesyonel ve amatör liglerinde faal olarak görev yapan hakemlerden oluşmaktadır.

Araştırmada Tanrıkulu ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen tek boyuttan oluşan 14 maddelik "*Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği*" ve Arıcak ve arkadaşları (2012) tarafından tek boyuttan oluşan 24 maddelik "*Siber Mağduriyet Ölçeği*" kullanılmıştır. Örneklem grubunun, demografik değişkenler, hakemliğe ilişkin değişkenler ve internete ilişkin verilerin dağılımını ortaya koymak amacıyla frekans ve yüzdelik hesaplamalar yapılmıştır. Araştırmada verilerin değerlendirmesinde; bağımsız iki değişken arasındaki ilişkiyi bulmak için t-testi, ikiden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi bulmak için tek yönlü varyans analizi ve farkın kaynağını bulmak için Tukey testi kullanılmıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği ve gün geçtikçe yaygınlaşan kullanımı göz önüne alındığında, araştırmaya katılan hakemlerin sanal zorbalık eylemleri sonucunda karşı karşıya kalabilecekleri sorunların farkında oldukları görülmüştür. Bu tür durumlarda kişisel güvenliklerini sağlayabilecek bilinç düzeyine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, futbol hakemlerinin sanal duyarlılık seviyelerinin yeterli düzeyde olduğu, duyarlılık düzeyi yüksek olan hakemlerin mağduriyet düzeylerinin de düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Futbol Hakemi, Sanal Duyarlılık, Sanal Mağduriyet, Sosyal Medya

2. ABSTRACT

INVESTIGATION OF FOOTBALL REFEREES' CYBER SENSIBILITY AND VICTIMIZATION

The aim of this research is to investigate the levels of licensed football referees' cyber sensibility and their refereeing-related cyber victimization in terms of demographic variables.

The universe of this research includes the referees who work in professional and amateur leagues of the Turkish Football Federation. The sample group consists of referees who were actively assigned to professional and amateur leagues .

This research used the unidimensional "Cyberbullying Sensibility Scale" with 14 items developed by Tanrikulu and his colleagues (2012) and the unidimensional "Cyber Victimization Scale" with 24 items developed by Aricak and his colleagues (2012). In order to unpack the distribution of internet-related data, referee-related variables and demographic variables of the sample group, frequency and percentage calculations were conducted. For the evaluation of the data, t-test was used in order to find the relationship between two independent variables; one-way analysis of variance was used to find the relationship among more than variables; and Tukey test was used to find the source of the difference among independent variables.

This research indicates that referees are very well aware of the potential problems that they can encounter due to cyberbullying, especially in the age of

information and communication technology. The referees also have the consciousness and capability in order to protect their personal security.

In conclusion, victimization levels of such referees are lower due to their sufficient cyber sensibility.

Keywords: Football Referee, Cyber Sensibility, Cyber Victimization, Social Media

3. GİRİŞ

İnsanların birbirleriyle iletişim ve etkileşim içerisinde olduğu en önemli ortamlardan birisi de spordur. Kitleleri arkasından sürükleyen en popüler sporlardan olan futbol, seyirlik olması ve farklı pek çok nedenden dolayı diğer dallardan ayrılmaktadır. Futbol, alanlardaki oynanan tarzının dışına çıkıp milli ve milletle arası bir yarışmaya dönüşerek dev bir endüstriye dönüşmüştür (1).

Çevremizde her alanda (nüfus artışı, teknolojik gelişme, enformasyon, bölgeselleşme, küreselleşme, v.b. gibi) değişimler hız kesmeden devam etmektedir. Bu değişimlerden insanlar, maddesel olarak doyum seviyesine ulaşmalarına rağmen manevi yönden doyumsuzluk yaşamaktadır. Psikososyal açıdan baktığımızda seyirci ve taraftarların gündelik yaşamlarının dışına çıkarak değişik kimliklerle bu faaliyetlere katıldığı görülmektedir. Futbol yarışmaları, insanların kalabalıkların içinde şahsiyetlerinin kaybolmasına ve çeşitli dış uyarıların etkisiyle istenilen veya istenilmeyen birçok hadiseye neden oluşturmaktadır (2).

Dünyanın birçok yerinde yaşandığı gibi Türkiye'de de kitle psikolojisiyle hareket eden futbol seyircisi saha ve tribünlerde çeşitli şiddet olaylarına sebep olabilmektedir. İnsanların agresif davranışların ortaya çıkmasında, sonucunun ne değerse değsin önemli olanın kazanma arzusu sporcular kadar yönetici, çalıştırıcı ve taraftarın davranışlarını da etkilemektedir (3,4). Bu hırs ve kazanma arzusunu bahane eden kitleler her türlü rahatlama metodunu (küfür, kötü tezahürat, saldırgan davranma ve şiddete başvurma gibi) kullanmaktadırlar. Taraftarlar, sporcular, yöneticiler ve oyunun ana unsurları arasında yer alan hakemler oyunun

temel enstrümanlarındandır. Spor branşları içinde futbol, günümüzde insanların ilgi odağı haline gelmiştir. Kitleleri arkasından sürükleyen bu sporun saha içindeki yönetimi ise spor eğitimi almış, futbol hakemleri tarafından yönetilmektedir (5).

Futbol hakemliği; oyun bilgisi, iletişim kurma ve anında karar verme gibi çok yönlü özellikler gerektirmektedir. Bu nedenlerle hakemlik; karşılaşmaların en belirleyici olmazsa olmazlarındandır. Bu nedenle hakemler; oyun kurallarının, ölçünün, dürüstlüğün simgesi sayılır (6).

Bir futbol maçının fair play ilkeleri içerisinde geçmesi, oyunun heyecan verici olması, bol gollü geçmesinde veya düzensiz, olaylı, kavgalı bir hava içerisinde oynanmasında hakemin rolü son etkilidir (7). Dolayısıyla futbolun ana unsurlarından olan hakemler bu olumsuzluklardan saha içinde ve saha dışında pek çok fiziksel baskılara, çirkin ve haksız sözlere veya hareketlere muhatap kalarak mağdur olabilmektedir. Hemen her müsabaka sonrasında hakemler, günah keçisi ilan edilmektedir. Olumlu veya olumsuz her sonuçtan onlar sorumlu gösterilerek, kişilikleri hakkında çeşitli baskılara maruz kalabilmektedirler. Bu olumsuzluklar hakemlerin müsabaka esnasında ve sonrasında fiziksel zorbalığa uğramalarına kadar varmaktadır (8).

İnsan ilişkilerinde zorbalık, bir birey ya da grup tarafından kasıtlı olarak tekrarlanan ve başkalarına zarar verme amacı taşıyan istenilmeyen davranışları oluşturmaktadır (9). İnternet ortamında görünen tehlikelerden biri de zorbalıktır. Zorbalık alan yazında internet üzerinden “elektronik zorbalık”, “sanal zorbalık” veya “siber zorbalık” gibi değişik isimler verilmektedir (10).

Sanal zorbalıkla ilgili yapılan çeşitli tanımlar incelendiğinde bilgi ve iletişim teknolojilerini (internet, bilgisayar, cep telefonu vb.) kullanarak bir birey ya da gruba kasıtlı ve sürekli başkalarına zarar vermeye çalışılmasına sanal zorbalık denilmektedir (11,12,13). Bu tanımlar esas alındığında sanal mağduriyet ise uluslar arası literatürde genel olarak “bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşaması durumudur” (14).

Teknoloji alanındaki gelişmeler ve teknolojinin gençler tarafından daha sık kullanılması özellikle 2005 yılından sonra interneti çok değiştiren yeni bir kavram olan “sosyal ağ” birçok insanın internette karşılıklı ile iletişime girerek haberleştiği kişilere has özel sitelerdir. Hakemleri suçlu ilan edenler çeşitli sosyal ağlar (Facebook, Twiter, You tube, Google Plus, LinkedIn) vasıtası ile bu insanlara hayatın her anında ulaşma imkânı bulmuşlardır. Sosyal ağ siteleri birer arkadaş topluluğu görülse de altında farklı sebepleri barındırabilmektedir (15). Bu farklı sebeplere dayanan davranışlar süreklilik kazanarak hayatın her anını zaman ve mekân ayrımı olmaksızın etkilemektedir. Çok masumane oluşturulan çeşitli sosyal ağlar hakemleri günah keçisi ilan eden taraftarların ve diğer futbol unsurlarının saldırganlık davranışlarını açığa çıkarabilmektedir (16).

Futbol hakemlerine sosyal ağlar vasıtası ile ulaşma imkânı bulan tüm bu unsurlar aynı zamanda hakemler üzerinde gerek zihinsel gerekse ruhsal olarak istenmeyen etkilere sebep olabilmektedir. Hakemlerin, bu olumsuzluklardan tehdit edici uyarıcılardan uzak durmak ve karşılaşmamak için duyarlılığı yüksek olmak zorundadır. Bu bağlamda siber zorbalık duyarlılığı, “internet, cep telefonu

gibi siber araçların kullanımı esnasında zorbaca davranışlara maruz kalmaya yol açabilecek davranışlardan uzak durma, bu türlü tehditlerin varlığından haberdar olma ve tedbir alma, tehdit oluşturabilecek uyarıcıları fark etmeye yönelik dikkati yüksek tutma davranışları” olarak tanımlanabilir (17).

Klasman futbol hakemlerinin sanal ortamda mağdur oldukları temel hipotezinden yola çıkılarak geliştirilen çalışma; klasman futbol hakemlerinin bilgi iletişim teknolojilerini kullanma durumlarını belirlemek ve sanal duyarlılık ve sanal mağduriyetlerini incelemek amacını taşımaktadır. Bu amaca ulaşmak için klasman futbol hakemlerinin yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, meslek, hakemlik kademesi, hakemlik süresi, internet kullanım amacı, günlük internet kullanım süresi, internete bağlanma yeri değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar dikkate alınarak çalışma bilimsel genellemelerle sonuçlandırılacaktır.

3.1 Zorbalık

Zorbalıkla ilgili ilk çalışmaların 1970'li yıllarda refah seviyesi iyi olan İskandinav ülkelerinde uygulandığı ve zamanla dünyanın birçok yerlerinde aynı çalışmaların gittikçe yayılarak kazandığı görülmektedir (18). Zorbalıkla ilgili ilk çalışmayı İsveçli Heineman'ın yaptığı bilinse de zorbalık alanında en kabul görmüş çalışmaları Dan Olweus yapmıştır (19,20).

Zorbalıkla ilgili birçok araştırmacı farklı tanımlar yapmışlardır. Zorbalık, saldırmak isteyen bir bireyle uygun olmayan bir konumda bir başka kurban arasında geçen ve saldırganın kurbanı kasıtlı bir biçimde tahakküm etmesi ve ona acı ve sıkıntı vermesi ile sonuçlanan, zorbanın kurbanı yapmış olduğu davranışlardan haz aldığı ve üzerinde durulmadığı takdirde tesiri uzun süre devam

eden saldırgan davranışlardır. (21). Zorbalık, kendisini savunması mümkün olmayan bir kişiye karşı bir kişi veya grup tarafından yürütülen veya yönetilen, uzun süreli ve sistematik bir şekilde fiziksel veya psikolojik güç kullanımıdır (22).

Zorbalık; bir öğrenci ile başka bir öğrenci arasında karşılıklı olarak güçlü olanın güçsüze rahatsızlık vermesi, hoş olmayan rencide edici sözler söylemesi, tekmelemesi, tehditlerde bulunması, onu itmesi ve bir yere kapatması, uygun olmayan içerikli yazılar göndermesi, onunla konuşmayı kesmesi olarak tanımlanmaktadır (23). Olweus (1993), zorbalığı, doğrudan zorbalık (direct bullying) ve dolaylı zorbalık (indirect bullying) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Doğrudan zorbalıkta kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. İtme, tekme atma, vurmaya kapsayan eylemler fiziksel zorbalık; mağdur hakkında dedikodu yapmak, aşağılayıcı isim takmak, mağduru sosyal olarak yalnızlaştırmak ve mağdur hakkında gerçek olmayan dedikodular çıkarmak ise sözel zorbalık olarak tasnif edilmiştir. Dolaylı zorbalık ise bir bireyi isteyerek sosyal ortamlardan dışlama ve onu yalnız bırakma gibi davranışları içermektedir (19).

Olweus'a göre (1999), bir davranışın zorbalık olarak tarif edilebilmesi için üç ana başlıkta toplanması gerekmektedir. Bunlar:

- Bilinçli olarak zarar verme amacı taşıyan saldırgan davranışlar olması,
- Tekrarlayıcılık özelliğinin olması,
- Zorba ve mağdur arasında fiziki ya da ruhsal açıdan güç dengesinin eşit olmamasıdır (24).

Zorbalık olarak nitelendirilen davranış özellikleri şöyle listelenebilir (25):

Zorba ve kurban arasında zorba lehine bir güç dengesizliği söz konusudur,

- Zorbalar genelde bir grup akranları tarafından desteklenirler. Destek veren bu gruptaki kimi bireyler olaya aktif olarak destek verirken, bazıları yalnızca sessiz kalır ve kurbanı yardımcı olmak için hiçbir şey yapmazlar,

- Kurbanın dışlanması, zorbanın gücünü artırır,
- Zorbanın davranışları kurban tarafından istenmemektedir,
- Zorbanın davranışları kasti, tekrarlı ve amansızdır.

Çalışmalarda zorbalık yaygın olarak şiddet veya saldırganlıkla karıştırılmaktadır (26). Gerçekte şiddet ve zorbalık, saldırganlığı kapsamaktadır (27). Şiddeti bir kimsenin sahip olduğu ya da elinde bulundurduğu gücü başkalarına zarar vermek ya da başkalarını bazı haklardan mahrum etmek amacıyla kullanması olarak tanımlanmaktadır (28). Zorbalık ve taciz kavramları da bazen birbirinin yerine kullanılsa da bu iki kavram araştırmalarda birbirinden net olarak ayrılmıştır (29).

Zorbalığın bilinçli olarak zarar verme amacı olması, tekrarlı olmasının zorba ve mağdur arasında fiziki ya da ruhsal olarak güç dengesinin eşit olmaması onu tacizden ayırdığının bir göstergesidir. Son zamanlarda gençlerin teknolojiyi daha sık kullanması teknolojinin getirdiği yenilikler ilerlemekte sınır tanımaması akran zorbalığını genişleterek teknoloji üzerinden zorbalık yapmaya imkân tanıyan yeni bir kavram yaygınlık kazanmıştır (30).

3.1.1 Zorbalık Türleri

Bu alanda yapılan literatür taramasında zorbalığının farklı türlerinden veya alt boyutlarından bahsedilmektedir. Zorbalık ile ilgili araştırmalar incelendiğinde zorbalık türlerini ayırma noktasında çeşitli görüşler olduğu görülmektedir.

Zorbalıkta ilk ayrımı Olweus (1993) yapmıştır. Olweus, zorbalığın; doğrudan zorbalık (direct bullying) ve dolaylı zorbalık (indirect bullying) olmak üzere iki türünün olduğunu belirtmiştir. Doğrudan zorbalığın da kendi içerisinde ikiye ayrıldığını belirterek, itme, tekme atma, vurma gibi eylemleri fiziksel zorbalık; mağdur hakkında dedikodu yapmak, aşağılayıcı isim takmak, mağduru sosyal olarak yalnızlaştırmak ve mağdur hakkında gerçek olmayan dedikodular çıkarmak gibi eylemleri ise sözel zorbalık olarak ayırmıştır. Olweus'un dolaylı saldırganlık olarak tanımladığı zorbaca davranış türü, bazı araştırmalarda ilişkisel saldırganlık; bazılarında sosyal saldırganlık ve bazılarında da sözel saldırganlık olarak adlandırılmıştır (19).

Zorbalık türleri arasında en çok bilinenler arasında:

Bedensel zorbalık: Güçlü bir kişinin güçsüzü İtmesi, tekme atması, yumruklaması, saç-kulak çekmesi, silah veya bıçak ile saldırması ya da korkutma amaçlı kullanılan her tür fiziksel şiddet uygulaması.

Sözel zorbalık: Zorbanın ad takması, alay etmesi, söylenti yayması, tehdit ederek zor durumda bırakması, kötü şeyler yazarak kaba şakalar yapması ve incitici notlar bırakması bunlardan birkaçıdır.

Duygusal zorbalık: Zorbanın gözüne kestirdiği kişi dışlaması, ayrımcılık yapması, aşağılayarak eşyalarına zarar vermesi, maddi eşyalarına zarar vererek parasını zorla alması.

Cinsel zorbalık: Kasıtlı olarak sataşmak, onu elle taciz ederek cinsel içerikli sözler söylemesidir. (31).

Beale (2001) yaptığı çalışmalarda dört farklı zorbalıktan bahsetmektedir. Bunlardan birincisinin okullarda yaygın olarak bilinenin "fiziksel zorbalık" olarak

belirtmiştir. Fiziksel zorbalığı yapanların çoğu erkektir. Zaman ilerledikçe bu kişiler gittikçe saldırganlığını arttırarak zorba davranışlarını ilerleyen yaşamlarına da taşıyabilirler. İkincisi "sözel zorbalık"tır. Bu zorbalar söylemek istediği sözcüklerle ve kurdukları cümlelerle kurbanlarını inciterek toplum içerisinde değersizleştirebilmektedirler. Üçüncü zorbalık türü 'ilişkilerde zorbalık ya da ilişkişel zorbalık'tır. Bu zorbalık türü genellikle kızlar tarafından yapılırken toplumsal hayatta ikili ilişkilerde reddetmeye yol açar. Son zorbalık türünün ise, 'tepkisel zorbalık' olduğunu belirtmiştir. Bu zorbalık türünün ise çok zor belirlenenin olduğunu ifade etmiştir (32).

Pace (2001) ise zorbalık türlerini; fiziksel zorbalık (itme, tekme atma, vurma), sözel zorbalık (isim takma, tehdit etme, gözdağı verme), psikolojik ve duygusal zorbalık (Bir kişi hakkında bir dedikodu yayma, bir kişiyi konuşmalardan, faaliyetlerden, oyunlardan dışlama vb.) olarak ele almıştır (33).

Elliott (1997) ise, diğerlerinde daha detaylı bir gruplandırma yaparak zorbalığı, sözel diğerlerine çirkin kelimelerle hitap etme vb. fiziksel bir başkasına zarar vermek amacıyla itmek, tekme atmak, yumruk atmak vb. sosyal dışlama başkasını görmezlikten gelme, umursamama ya da hiçbir şeye dahil etmeme, duygusal gruptan dışlama, küçük düşürme, eşyalarına zarar verme ve cinsel karşı cinsten olanlara sözlü veya elle taciz ve sarkıntılık yapma vb. zorbalık olarak beş grupta ele almıştır (34).

Zorbalık, fiziksel ya da psikolojik, açıktan ya da gizli, rastgele ya da seçici olabilir (25). Fiziksel zorbalık açıktan sürdürölür ve birileri izliyorsa daha da artabilir (19). Fiziksel zorbalığın yaygın olmasının birçok nedenleri vardır. En önemli nedenlerinden biri de şaka yollu söylenen sözlerin, mimiklerin,

davranışların zorbalıktan ayırt edilmesinin zor olmasıdır. Çünkü şakanın kendisinin sözcükler arasında saklanmış gizli mesajlar içerdiğini belirtmektedir. Bir kişinin kırıcı, komik, sıradan bulduğu bir olayı başkası öyle bulmayabilir. Biri için şaka olan davranış bir başkası için sorun teşkil edebilir. Şakalaşmalar başlangıçta kişiye hoş gelebilir ama sözel şakalaşmaların belli bir kişinin üzerine yoğunlaşması sözel zorbalığa dönüşebilir. Zorbalık türleri cinsiyete göre de farklılık göstermektedir (35). Erkek öğrenciler genelde doğrudan zorbalık olaylarına karışırken, kız öğrenciler daha sıklıkla dolaylı yollardan zorbalık yapmaktadır (36).

Eroğlu (2009), kızların saldırganca davranışları hem sosyal hem psikolojik açıdan bastırırken, erkeklerin kimi zaman erkeklik göstergesi olarak da kabul edilen bu tip davranışlar rahatça sergileyebildiğini bu durumu da erkeklerin toplumda daha rahat ortamlarda yetişmesine bağlamaktadır (4).

Sosyal normlara göre kızlar daha narin olduğundan kendilerini fiziksel değil de sözel yollarla ifade eder. Bu durum da kızların sözel becerilerini zorbalık amacıyla kullanması şaşırtıcı değildir (25). Yapılan genel sınıflandırmalara ek olarak kimi araştırmacılar homofobik ve ırkçı zorbalığı da ayrı birer kategori olarak ele almaktadır.

3.1.2 Zorbalığın Nedenleri

Zorbalık davranışlarının nedenlerinin yapılan araştırmalarda bir tek nedene bağlı olmadığı birden çok nedene bağlı olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir (37,38). Olweus (1993) geleneksel davranış türünü inceleyen araştırmacılar zorbalığın psikolojik ve fiziksel bir takım sebeplere bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Fiziksel

olarak yaşıtlarından daha zayıf çelimsiz veya obez, engelli, hiperaktif ya da hasta öğrencilerin zorbalık olaylarında daha sıklıkla kurban konumunda olması, zorbalığın fiziksel sebeplerle ortaya çıkabilmektedir. (19) Ayrıca finansal sorunlar, aile içi tartışmalar, aileden birinin hasta olması, boşanma gibi olumsuzluklar da psikolojik sebeplerle ortaya çıkabileceğine örneklerdir (39).

Genel olarak baktığımızda zorbalığın başlıca nedenleri; kişisel nedenler, ailesel nedenler, kitle iletişim araçlarından kaynaklanan nedenler, arkadaş çevresi ve okuldan kaynaklanan nedenlerdir (40,41).

Kişisel Nedenler: Erkek ve kız olması veya yaşın zorba ve kurban hareketlerini araştıran çalışmalarda, erkek öğrencilerin kızlara göre, yaşı daha büyük olanlarında yaşı küçük öğrencilere göre daha fazla zorba davranışlar yaptıkları çalışmalarda bulunmuştur (42). Yapılan çalışmalarda zorbalık yapan çocukların, baskın karakter yapısı, aceleci davrandığı, toplum kurallarına uymadığı, sosyal problem çözme becerileri düşük ve şiddeti çözüm yolu olarak gören, psikolojik ve fiziksel yönden farklı olduklarını göstermektedir. Araştırmalarda zorbalık yapan erkek çocukların fiziki gelişimsel özellikleri bakımından arkadaşlarından daha kuvvetli ve daha kilolu oldukları görülmüştür.

Bu bağlamda bazı araştırmacılar genetiğin de zorbalığa katkıda bulunduğunu belirtilmektedir. Genlerdeki farklı yapılanmalar bazı kişileri duygusal açıdan daha zayıf ve dolayısıyla da zorbalığa açık hale getirebilmektedir (43,44).

Ailesel Nedenler: İnsanların kişiliklerinin oluşmasında etkili olan aile, zorbalıkta da çocuklar üzerinde anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları büyük rol göstermektedir. Doğumda itibaren başta anne olmak üzere her iki

ebeveynin çocuğa olan yaklaşımı çocuğun ileriki yaşamında zorbalığın belirleyicisi olmaktadır. İnsan ömrünün ilk yıllarından itibaren aile sıcaklığından yoksun, sevgisiz ve gerekli ihtiyaçları karşılanmadan büyüyen bir çocuk, sonraki yaşamında zorba olmaya aday bir birey olarak insanların karşısına çıkabilmektedir. Çocukların, aşırı baskın yetişmesi kadar kuralsız bir aile ortamında yetişerek çok hoşgörölü bir ortamda büyümesi de iyi sonuçlar vermemektedir. Ayrıca aile büyüklüğünün de zorbalıkta önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. Bu görüşü savunanlara göre, aile fertlerindeki kişi sayısı arttıkça, ebeveynlerin çocuklara gösterecekleri ilgi ve ailede fert başına düşen gelir düşmekte; bunun sonucu olarak da çocuğun gelişimi olumsuz anlamda etkilenmektedir (45,46).

Ayrıca çocuklarına karşı aşırı fiziki güç kullanan ebeveynlerin çocukları büyüyünce büyükleri gibi aynı davranışları gösterme olasılığı diğler çocuklara göre daha fazla görölmektedir. Yetişkinlerin zorbalığa karşı çokça tolerans göstermesi, televizyonda, sinemada, müzik videolarında şiddet içeren görüntülerin yetişkinlerden gereken tepkiyi almaması gençlerde şiddetin kabul edilebilir bir davranış biçimi olduğu yargısını oluşturabilmektedir (25). Anne ve babaların da çocuklarından arkadaşları arasında popüler olmasını istemesi ve bunu fazlasıyla belli etmesi öğrencileri okulda zorbalık yapmaya itebilmektedir (27).

Kitle İletişim Araçlarından Kaynaklanan Nedenler: İletişim teknolojisindeki gelişmeler sonunda bilgisayarlar çocukların hayatında önemli bir yer edinmiştir. Teknolojiyle birlikte bilgisayarların, okul dışında yaygınlaşması ve ucuzlaması ve okullarda öğrenci başına bir bilgisayarın düşmesiyle birlikte bilgisayarın kullanım oranını arttırmaktadır. Günlük yaşantımızda bilgisayar

bireysel bir araç olmanın dışında insanlar iletişim aracı olarakta kullanılmaktadır. Bilgisayara takılan birçok aparat sayesinde birden çok işlevi bir arada yapılabilmektedir. Bundan dolayı, bilgisayar ile baş başa kalan çocuk bilgisayar sayesinde diğer iletişim araçlarından daha fonksiyonel kullanılmaktadır. Bilgisayar sayesinde çocukların hayal dünyası gelişerek gerçek oyunların dışına çıkarak birçok oyun hayal etmektedir. Bütün bunlar, çocukların anlama ve düşünme becerilerini arttıran özellikler olarak görülmektedir (47).

Bilgisayar, internet gibi birçok yazılı ve görsel iletişim sayesinde çocuklar saldırganlığa tanık olmaktadır. Bu gibi araçlar çocukları olumsuz etkileyerek şiddete karşı daha duyarsız hale getirmektedir. Bu da çocukların zorbalıklara karşı davranışlarını düzeltmemesine sebep olmaktadır (46).

Televizyon veya yazılı-görsel medya araçlarının, bilgisayar oyunlarının çocuğun zorbalık davranışını gerçekleştirmesi üzerine olan etkisi, yapılan araştırma ve bilimsel çalışmalarla ortaya konmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Polonya ve Estonya’da zorbalık eylemleri ile televizyon seyretme alışkanlığı arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Sevilen televizyon karakterleri ve beğenilen programlar, bunları seyreden çocukları ve gençleri olumsuz olarak etkilemekte, izleyiciler de bunları kendi hayatlarında uygulama isteği içine girmektedirler. ABD’de yapılan araştırmanın sonucuna göre de şiddet içerikli bilgisayar oyunları saldırgan davranışları arttırmaktadır (41,48,49).

Willard (2007), medyada özellikle reklam sektöründe yaratılan sanal karakterlerin hep belli ölçüler dahilinde fiziksel olarak güzel ve çekici olmasının, fiziksel açıdan problemlili öğrencilerin yaşadığı olumsuzlukları artırdığını belirtmektedir (35).

Arkadaş Çevresi ve Okuldan Kaynaklanan Nedenler: Arkadaş ve yakın çevrenin çocuk ve ergenlerde suçluluğun oluşmasında önemli etkisinin görüldüğü araştırmalarda dikkate değer bulunmuştur. Ayrıca okul ve mahalle arkadaşlığı sırasında çocukların oluşturduğu oyun gruplarının çocukların sosyal eğilimleri için önemli olduğuna değinilmiştir (41).

Araştırmacılara göre okul, ortaya çıkan zorbalık ve şiddet olaylarını belirleme noktasında ciddi bir rol oynamaktadır. Okul ortamı, özellikle de denetimin zor olduğu okullar ile zorbalık davranışlar arasında ilişki olduğu yapılan çalışmalarla desteklenmektedir. Okullarda öğretmenler okul içerisinde karşılaşmış oldukları sorunlarla ilgili birbirlerini destekleyici, paylaşımcı, karşılıklı saygıyla sorunları daha kolay çözdüklerini ve zorbalık davranışlarının daha az gerçekleştiği belirtilmektedirler (43,50). Ayrıca okulun bulunduğu çevre ile ailenin sosyo-ekonomik düzeyi de zorba ve kurban açısından göz önüne alınması gerekmektedir (42).

Pişkin (2010)'ın yapmış olduğu çalışmada, üst ekonomik gelir grubuna ait öğrencilerin alt ekonomik gruba ait öğrencilere göre daha fazla zorbalık yaptığını söylemektedir (51). Bu sonuç ekonomik yönden rahat büyüyen çocukların zorbalık davranışları tetikleyebileceğini söyleyebiliriz.

Shariff'e (2008) göre okullarda daha fazla farklı etnik grup, din ya da kültürün yer alması, okul yönetiminin işini var olan kuralları uygulama konusunda daha zor hale getirmektedir (25).

3.1.3 Zorba ve Mağdurun Özellikleri

Zorbalık olaylarına karışan öğrencilerin sınıflandırılmaları ile ilgili alan yazın incelendiğinde, öğrencilerin genellikle zorba, kurban ve zorba/kurban olmak üzere üç'e ayrıldığı görülmektedir (51,52).

3.1.3.1. Zorba

Zorbalık yapan öğrencilerin normal yaşlılarından daha saldırgandırlar. Bu tip kişiler birçok alandaki üstünlüklerini diğer kişilere uygulamaktadırlar. Kızların erkek öğrencilere göre daha az zorba davranışlarda bulunmaktadır (53).

Zorbalar genellikle çabuk kızan, öfke kontrolleri olmayan, şiddete karşı olumlu tutum sergileyen ve kendileri de geçmişte zorbalığa maruz kalan ve zorbalığı eğlence olarak gören öğrencilerdir (54). Zorba, öğrencilerin okula karşı uyumsuzluk yaşadığı bilinir ancak bu onların sosyal anlamda yalnız oldukları anlamını taşımamaktadır. Pek çok zorba öğrenci arkadaş edinme konusunda başarısız değildir, hatta çevresinde onları destekleyen birçok arkadaşı bulunmaktadır (19, 35, 36).

Olweus (1993), zorbalık davranışında bulunan kişilerin daha yetişkinlere sıklıkla tepki verdikleri, antisosyal oldukları, okul içi kuralları önemsemeyerek uymadığı, özsaygı düzeylerinin yüksek olduğu ve olumsuz durumlara karşı da üzülmelikleri söylenmektedir (19).

3.1.3.2. Mağdur (Kurban)

Zorbalığa maruz kalan kişiye Türkçede mağdur denildiği gibi kurban olarak da adlandırılabilir. Kurban olan kişiler akranlarına göre daha kolay

incinebilen, daha kaygılı, kendine güveni olmayan, genellikle fizyolojik ve psikolojik olarak zayıf olan kişilerdir (54). Bu tarz kişilerin sosyal becerileri düşük, güvensiz, daha önce yaşadıkları travma, istismar ve fiziksel zayıflıkları nedeniyle kendilerini korumada zayıf kaldıkları bilinmektedir (55).

3.1.3.3. Zorba Kurban

Kimi zaman başkalarına zorbaca davranarak zorba olan, kimi zaman da başkaları tarafından kendisine yönelik zorbalığa maruz kalarak kurban durumuna düşen bireylerdir. Bu kişiler zorba/kurban, “kışkırtıcı kurban” ya da “saldırgan kurban” olarak adlandırılmaktadır (10). Zorba ve kurban kişiliğine sahip bireylerin hangi durumlarda tepkilerinin ne olacağının bilinmesinin güç olduğu görülmektedir (56). Bu kişiler zorbalık yapan öğrencilere ve mağdur olan öğrencilere kıyasla psikolojik uyum konusunda sorun yaşamaktadırlar (36).

Zorbalık olaylarında tanıklar da farklı bir grup olarak ele alınabilmektedir. Olaylara yön verebilecek konumda olan bazı tanıklar zorbaya destek verirken, bazıları kurbanla alay ederek zorbanın işini kolaylaştırmaktadırlar. Bazı tanıklar sadece sessizce olayları izlerken, tanıkların çok azı zorbalığın hedefindeki kimseye yardımcı olmaya ve onu savunmaya çalışmaktadır (19,35).

3.1.4 Zorbalığın Sonuçları

Zorbalık olayı insanların etnik kökenine, cinsiyetine, dini inancına yaşına, sosyo ekonomik yapısına bağlı olmadan dünyanın her yerinde sık sık görülen tüm insanları etkileyen bir sorundur (57). Zorbalık, kurbanları ve zorbaları, olumsuz sonuçlandırmaktadır. Bu alanda yapılan bir çok çalışmada benzer sonuçların

çıkıldığı görülmektedir. Zorbalığa katılmış olan bireylerin katılmayanlara göre daha fazla morele ihtiyaç duymaktadır. Bunların dışında zorbalığa maruz kalan çocukların depresyon ve sürekli kaygı düzeylerinin daha belirgin olduğu, doğrudan zorbalık olaylarının dolaylı zorbalığa göre daha fazla tekrarlandığı görülmektedir (58). Zorbalık olaylarına karışan öğrencilerin yaşadığı fiziksel, sosyal ve zihinsel sorunlar nedeniyle durumun ciddiye alınması gerektiği ayrıca, zorbalığın hem zorba hem de kurban üzerinde bıraktığı etkilerin hafife alınılmaması gerektiğini belirtmişlerdir (59).

Gökler'e göre (2009), Zorbalığa maruz kalan bireylerin çaresiz, mutsuz oldukları eğitim hayatında okula karşı ilgisiz oldukları bunun sonucunda da akademik başarıda düşüş görüldüğü ayrıca, sürekli kaygı düzeyleri yüksek kendini değersiz ve mutsuz hissetme, toplumdan kendini ayrı görmesi ve kötü ruh hali, tek başına yalnız kalma gibi sorunlar yaşayabilmektedirler (32). Zorbalığa maruz kalan ergen ve çocukların yaşamlarında zorbaca davranış sergileme olasılıkları olukça yüksektir. Zorbalık yapan ergenlerin özellikleri incelendiğinde, ergenler genellikle model alacağı kimsenin olmadığı görülmektedir. Bu kişiler büyüklerini örnek alınacak güçlü rol modeli olmadığından aile içerisinde ihmal edilen, aile ile etkileşimi az olan, genellikle aileleri tarafından fiziksel cezalar alan bireyler olduğu görülmektedir. Bu ortamda yetişen çocuk ve ergenler okul ortamında sorunlarını çözerken saldırgan davranışları tercih etmektedir (60).

Zorbalık kurbanı öğrenciler, zorbalık yapan ve olaylara karışmayan öğrencilere göre okulda daha mutsuz olduklarını belirtmişlerdir (61). Zorbalığa uğramış kimselerin daha sonraki yaşamlarında zorbalık durumu sona erse de bu

kişiler daha fazla depresyon belirtisinin yanında özgüven düzeyleri daha düşüktür (10,35).

Ayrıca zorbalığa tanık olan çocuklar, bu durumun kendilerini son derece rahatsız ettiğini bundan dolayı kendilerinin de yoğun biçimde stres altına girdiklerini belirtmişlerdir. Bu çocuklar, genellikle kendilerinin de bir gün zorbalığa maruz kalacağı endişesiyle korku içinde yaşadıklarını söylemişlerdir. Ayrıca bu çocuklar, dikkatlerini derslerinden çok sürekli olarak zorbaların hedefi olmaktan nasıl kurtulması konusunu düşündükleri için okulda da başarılı olamamaktadırlar (62)

Shariff, S. (2008). Zorbalığın hem zorba hem de kurban üzerinde bıraktığı etkilerin ciddiye alınması gerektiğini okul ortamında zorbalığa maruz kalan öğrenciler okulu korkunç, güvensiz bir ortam olarak değerlendirip okulu boykot edebilme durumuna gelebileceklerini söylemiştir. Zorba/kurban konumunda olan öğrenciler psikolojik açıdan en fazla risk taşıyan grup olarak değerlendirilmektedir. Her ikisinin de kendilerini algılayış şekillerine bakıldığında bu öğrenciler sapkın ilişkiler yaşayabilir ve okulda daha fazla başarısızlık gösterebilirler (25,63).

3.2 İnternet Kullanımı ve Sanal Zorbalık

Yaşadığımız bilgi çağındaki teknoloji ve bilimsel gelişmeler hiç durmadan ilerlemektedir. Bilgisayar, akıllı telefon özellikle İnternet, insanların temel ihtiyacı haline gelmiştir. İnternet, bilgisayar ağlarının birbirleri bağlanması sonucu ortaya çıkmış olan bir başka kişiler tarafından herhangi bir sınırlama ve yöneticisi bulunmayan internasyonel bir bilgisayar ve bilgi iletişim ağıdır. 64). Günümüzde internetin akıllı telefon sayesinde her an her yerde bilgiye rahatlıkla ulaşılabilir

olmuştur. Bilginin hızlı paylaşılabilişmesi sayesinde getirdiğı kolaylıklar hiç tartışılmaz ancak bu avantajlarının yanı sıra bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Bunlar; ergenlerin interneti gereğinden fazla kullanması sanal bağımlılık riskleriyle karşılaşmasına neden olmaktadır. İnternet kullanımı ya da sanal ortamlarda çok gezinmek, göz teması kurulmadan yakın iletişimin kurulmasını azalttığı bu durumun da uygun olmayan davranışlar göstermesine toplumdan dışlanılmasına neden olabilmektedir (65, 66, 67).

Türkiye İstatistik Kurumunun 2014'te yayınladığı rapora göre 16–74 yaş aralığındaki bireylerin bilgisayar ve internet kullanımı oranları araştırılmıştır. Bilgisayar ve internet kullanım oranlarına baktığımızda bilgisayar kullanıcıları % 53,5 iken internet kullananların oranı % 53,8'dir. Bilgisayarı erkekler % 62,7 oranında kullanırken, interneti ise % 63,5 oranında kullanmaktadır. Kadınlar ise % 44,3 ile % 44,1 oranlarında kullanmıştır. Bilgisayar ve internet kullananların yüzdelere baktığımızda, 2013 yılında bilgisayar kullanıcıları % 49,9 iken internet kullanım oranları % 48,9'dur. Bilgisayar ve internet kullanımının en çok kullanıcı yaş aralığının 16–24 yaş aralığında olduğu ve erkeklerin daha fazla kullanıcı olduğu tespit edilmektedir. Kullanıcıların %44,9'unun interneti genellikle her gün ya da en az haftada bir kullandıkları görülmektedir. Bu oran, 2013 yılının aynı döneminde % 39,5 dolaylarında olduğu tespit edilmiştir. Bilgisayar ve internet kullanım oranının her geçen gün hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir (68)

Internet Worlds Stats şirketinin Aralık 2014 tarihinde yapmış olduğu çalışmada dünyada internet kullanıcı sayısının 3.0633.941.971 olduğu (Dünya nüfusunun % 42,2'si) tahmin edilmektedir (69)

Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanan çocuk ve ergenlerin kullanım sıklık ve amaçlarını çeşitli değişkenlere göre (yaş, cinsiyet) değerlendiren birçok araştırmacı bulunmaktadır (70, 71, 72). 11–16 yaş arası ergenlerle yapılan bir araştırmada ise hemen hemen bütün ergenlerin internet kullanıcısı olduğu ve % 46,4'ünün haftada 0–5 saat, % 25,6'sının haftada 5–10 saat arası internet başında zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Araştırmada ayrıca ergenler interneti en çok oyun oynayarak vakit geçirdiği, e-posta ve sohbet odaları kullanarak iletişim kurdukları, okul ödevlerini yaptıkları görülmüştür (11).

Bir başka çalışmada ise lise öğrencilerinin % 80'i vakitlerini internette vakit geçirdikleri ve iletişim kurarken genellikle SMS ve cep telefonu kullandıkları belirtilmiştir. Ergenler arasında en sık kullanılan elektronik bilgi ve iletişim teknolojileri araçlarından cep telefonu, e-posta, blog kullanımı, chat odaları, web sayfaları, çevrimiçi duyuru panoları olduğu görülmektedir. Bu araçlarla ergenlerle kurulan iletişimin kimliğini rahatlıkla gizleye bilmesinden zarar verebileceği çok sayıda kişiyi belirleyerek onu rahatlıkla tehdit edici, hakaret, kırıcı mesajların gönderdikleri görülmektedir (70).

Bayraktar ve Gün (2007)'de, 12–17 yaş arasındaki ergenlerle yaptıkları bir çalışmada erkeklerin kızlardan daha fazla internet kullandıkları bulunmuştur. Araştırmada internet ergenler tarafından en çok iletişim ve eğlence amaçlı kullanılmakta; müzik dinlemek, sörf yapma ve anlık mesajlaşma en çok tercih edilen internet aktiviteleri olmaktadır (73).

Liseye devam eden ergenlerle yapılan bir başka çalışmada kızlar interneti % 34,1 oranında kullanırken bu oran erkeklerde % 41,1 oranıyla bağlandıkları, kızların % 61'i SMS kullanırken bu oran erkek öğrencilerde % 32,1 oranlarında

çıkıştır. Öğrencilerin internette yaptıkları aktiviteler cinsiyete göre incelendiğinde genellikle kızlar ve erkeklerin internette en çok ödev yaptıkları sohbet ve oyun oynadıkları belirtilmektedir. (74).

Tahiroğlu ve ark. (2008), 12–18 yaş arası ergenlerle yaptıkları bir araştırmada bireylerin % 53,4'ünün bilgisayara sahip olduğu % 31,5'inin de internete evlerinden bağlanabildikleri yine erkeklerin oyun oynadıkları kızların ise genellikle bilgi aradıkları görülmektedir. (72).

2012 yılında 26 ilde 13–29 yaş arasındaki gençlere yapılan bir başka araştırmada ise gençlerin günde yaklaşık altı saatini internette geçirdiği, bilgisayar başında sabahlayanın da olduğu belirlenmiştir. Türkiye'de gençler üzerinde yapılan bir araştırmada gençlerin % 8,3'ü sabah uyandığında internete tuvalete bile gitmeden girdiğini belirtirken, % 4,7'si ise yataktan kalkmadan internete girdikleri söylenmiştir. Intel'in 3 bin genç üzerinde yapmış olduğu "Genç Türkiye Araştırması", gençlerin sosyal medyadan vazgeçemeyeceklerini belirtmişlerdir (75). Sosyal medya sayesinde birçok genç rahatlıkla karşıdaki kişi tanıyıp tanımama korkusuna kapılmadan duydu ve düşüncelerini karşıdaki kişiye aktarma olanağı sağlamaktadır. Çocukların oyunları, öğrencilerin ödevleri ve yetişkinlerin çalışma yaşamında değişiklikler yaratarak yaşantımızda tehlike ve yararları beraberinde getirmiştir (76).

Yukarıdaki araştırma bulgularında özetlendiği gibi, çocuk ve ergenlerin bilgi ve iletişim teknolojilerini yaygın şekilde kullandıkları, ergenlerin cinsiyet ve yaşa bağlı olarak cep telefonu kullanma amaçları ve internette yaptıkları aktiviteler açısından farklılık gösterdikleri görülmektedir.

Son zamanlarda bilgi iletişim teknolojiler hız kesmeden değişerek gelişmektedir. Gençlerinde buna ayak uydurarak teknoloji takip ederek daha sık kullanmaları insanların yapmış olduğu zorbalıkları bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak yapmalarına neden olmuştur (77). Artık yerli ve yabancı literatürde sanal zorbalık (siber zorbalık, elektronik zorbalık veya çevrimiçi zorbalık) gibi kavramlar sıklıkla yerini almaya başlamıştır (30,78,79).

3.2.1 Sanal Zorbalığın Tanımı

Teknolojinin hiç durmadan hızla gelişmesi ve internetin yaygınlaşmasıyla zorbalığın teknolojik araçlar aracılığıyla sanal ortamda yapılmaya başlanması, bu alanda çalışma yapmaya gerek duyulmuştur. Literatürdeki ilgili çalışmalar incelendiğinde siber zorbalık veya sanal zorbalığa yönelik birçok farklı tanımlar yapılmasına rağmen temelde aynı ifadeleri kullandıkları görülmektedir. Sanal zorbalık, siber zorbalık olarak ifade edilse de bazen kullanıldığı araç ismine ve durumuna göre elektronik zorbalık, e-zorbalık, sms zorbalığı, siber taciz (cyber harassment), telefon zorbalığı, dijital zorbalık, internet zorbalığı ve çevrimiçi sosyal acımasızlık (online socialcruelty) gibi farklı terimlerle de ifade edilmiştir (80).

Sanal Zorbalığının herkes tarafından kabul edilmiş ortak bir tanımı yoktur. Türk Dil Kurumu'na göre; "Sanal, gerçekte yeri olmayıp zihinde tasarlanan, mevhum, farazi, tahmini" olarak açıklanmaktadır (81). Başkaca bir tanıma göre kendi fiziksel gücüne güvenerek egemenliği altındaki kişilere söz hakkı davranış özgürlüğü vermeyen despot, diktatör, müstebit olarakta açıklanmaktadır (82).

(83). Sanal/ Siber Zorba, bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanarak, muhatabı olduğu kişi veya kişilere zarar verici davranışlarda bulunan kişidir (84).

Sanal zorbalık, genellikle bir birey ya da grup tarafında diğer kişilere zarar verme dūřuncesiyle, bilgi ve iletişim teknoloji araçlarını (cep telefonu, elektronik posta, ağrı cihazı, kısa mesaj servisi ve web siteleri) kullanarak; kasıtlı olarak, dūřmanca davranışları tekrarlayıcı bir şekilde devam eden davranışlar olarak belirtilmektedir (85).

Yapılan bir hareketin sanal zorbalık olarak adlandırılabilmesi için aşağıdaki özellikleri taşıması gerektiği söylenmiştir (29,76):

Israr Edicilik; bir davranışı yapmak için önceden tasarlamak,

Tekrar Etme; zorba davranışların aynı biçimde sürekli gösterilmesidir,

Zarar Verme; zarar vermenin amacı başkalarına acı ektirmektir,

Bilgisayar, Cep Telefonu ve Diğer Elektronik Araçlar; sanal zorbalığı geleneksel zorbalıktan ayıran araçlardır. Ayrıca siber zorbalık son yıllarda zorbalık ve tacizin yeni bir boyutu olarakta grlmektedir (86).

Araştırmacılar sanal zorbalığa ilişkin açıklamalarda bulunurken genellikle birbirine benzer tanımlar yapmışlardır. Arıcak (2011), siber zorbalığı genel olarak, “bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da gruba, özel ya da tüzel bir kişiliğe karşı yapılan teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme davranışlarının tümü” şeklinde tanımlamaktadır (87). Shariff (2008) ise siber zorbalığı cep telefonu, elektronik posta web siteleri, anlık mesajlaşma, sohbet odaları, bloglar gibi elektronik araçları kullanması ve iletişimin diğer ucundaki kişileri tehdit ederek onları aşağılaması, cinsel içerikli mesaj ve resimler göndermesi olarak tanımlanmaktadır (25).

Diğer taraftan Li (2007) cep telefonu, e-posta, elektronik ajanda, anlık mesajlaşma veya internet ağı gibi elektronik iletişim araçları aracılığı ile yapılan zorbalıkları sanal zorbalık olarak tanımlamıştır (13). Kowalski ve diğerleri (2008) ise sanal zorbalığı “çevrimiçi sosyal zulüm” olarak adlandırmakta ayrıca cep telefonu ve internet gibi teknolojiler aracılığıyla yapılan zorbalık olarak belirtmektedirler (39).

Belsey de (2005), siber zorbalığı bir birey ya da grup tarafından elektronik iletişim araçlarını kullanılarak bir başkasına tekrarlayıcı bir şekilde zarar vermek ve düşmanca davranışlar olarak tanımlamaktadır (88). Diğer bir tanıma göre siber zorbalık anlık mesajlaşma, web siteleri, chat odaları ve e-posta gibi teknolojik araçlarla yapılan bir zorbalık olarak ifade edilmektedir (89).

Yüz yüze yapılan geleneksel zorbalıktan farklı olarak teknolojik araçlarla yapılan siber zorbalık, teknolojik araçların yaygın olarak kullanılması ve maliyetlerinin düşük olması nedeniyle daha hızlı bir şekilde artmaktadır (90).

Siber zorbalıkta bilgi ve iletişim teknolojilerinde yetenek ve kimliğin gizli kalması (anonimlik) güç dengesizliğini sağlayan diğer önemli iki unsurdur (88). Yani bilgisayar, internet ve diğer dijital iletişim araçlarını kullanma yeteneği daha iyi olan çocuklar ve gençler diğerlerine karşı sanal ortamda bir üstünlük kurabilmektedir (91).

Erdur ve Kavşut’a göre (2007) sanal ortamda yapılan iletişim; kimliğin gizlenmesiyle daha rahat hareket edilebilmesini, karşıdaki kişiye tehdit, hakaret, küfür ve alaycı özellikler içeren mesajların iletilmesini ve bunun çok sayıda kişinin görebileceği şekilde yaygınlaştırılmasını kolaylaştırmaktadır (70). Siber zorbalıkta kimliğini gizleme imkânı bulan kişi, zorbalığa maruz kalan bireyi

korkutarak onu çaresiz bırakması amaçlanmaktadır. Böylelikle zorba kimliğinin de bilinmemesi sayesinde hedef seçtiği kişiyi toplumsal kuralara uymayarak kendini her istediğini yapmada özgür olduğunu hissetmesine bunu da gerçekleştirmesine neden olmaktadır (92).

Bu yönüyle sanal zorbalıkta, birey kimliğini gizleyerek zaman kavramından ve mekâna bağlı kalmadan istediği zamanda yapabilmekte ve mağdurun her an zorbalığa maruz kalacağı korkusuyla hayatını sürdürmesine sebep oluşturmaktadır (30). Böylelikle internette yer alan bir resim veya bir yazı çok kısa süre içerisinde milyonlarca insanın görebileceği şekilde yayılabilmekte ve davranışın bir defa gerçekleşmesi sürekliliği ve tekrarlayıcılığı da beraberinde getirmektedir (93,94).

3.2.2 Sanal Zorbalık Türleri

Sanal zorbalık davranışları, geleneksel zorbalık davranışları ile aynı özellikler olsa da yöntem olarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanılarak gerçekleştirilmektedirler. Sanal zorbalık türleri değerlendirildiğinde, Arıcak'ın (2011) de yapmış olduğu çalışmada iki çeşit siber zorbalıktan bahsettiği görülmektedir. Bunlar:

Elektronik Zorbalık: Daha çok teknik olayları içeren ve kişilerin şifrelerini ele geçirme, web sitelerini kullanılmaz duruma getirme, spam içeren postalar gönderme şeklinde gözlenen bir olaydır. Elektronik zorbalık türündeki saldırılar, şahıslara ait web sitelerine, devlete ya da büyük kurumlara ait yazılım ya da sitelerinin donanım ve yazılımlarına direk etkide bulunarak sistemlerini kullanılmaz duruma getirmektir.

Elektronik İletişim Zorbalığı: Psikolojik yönden olaylara bakar. Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak insanlarla alay etmek, isim takmak, hakaret etme, dedikodu yapmak, izin almadan fotoğraflarını paylaşarak sürekli rahatsız edilmeleri durumudur (87)

Sanal zorbalık türlerini araştırmacılar farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Genel olarak gruplandırdığımızda çevrimiçi kavga, siber taciz, iftira, taklit, başkasının bilgisini sanal ortamda izinsiz kullanma, dışlama, siber tehdit gibi çeşitli kategorilerden oluşmaktadır bunlar (35,76,95,96):

Online Kavga: En az iki kişi arasında meydana gelen ateşli ve kısa süreli tartışmalardır. Çevirim içi bir gruba ve elektronik postasına kaba uygunsuz mesajlar gönderilerek gerçekleştirilir. Online kavga genellikle saldırgan, kaba bir dil ve bazen de tehditler içerir. İleri geri hakaretlerin sürmesi durumunda bu duruma “sıcak savaş” adı verilir. Genellikle internette hararetli ve kısa süren tartışmalardır. Online kavga iki tarafın tartışmaya katılmasından dolayı tacizden ayrılmaktadır.

Siber Taciz: Bir kişiye elektronik posta veya diğer yazılı mesajlaşma araçlarıyla tekrar eden saldırgan mesajların gönderilmesidir. Siber taciz genellikle e-posta veya mesaj yoluyla gerçekleşmektedir. Siber taciz, tehtitvari, aşırı derecede saldırgan veya şantaj içeren zararlı mesajların tekrarlayan şekilde gönderilmesini içerir. Siber tacizde zarar tek yönlü olmakla birlikte, tamamen büyük harf kullanma, aşırı noktalama işaretleri kullanma ve küfür içeren davranışlarla kendini gösterebilmektedir. Siber taciz genellikle ilişkinin sonlandırılmasına bağlı problemlerle ilişkili olarak tanımlanmıştır.

İftira: Bir kişi hakkında zarar verici, gerçek olmayan kaba sytlemleri iletişim araçlarıyla başka kişilere göndermek veya evrimii yayınlamak anlamına gelmektedir. Siber zorbalar bir birey hakkında bir sosyal paylaşım sitesinde, kişisel web sayfalarında ve günlüklerde uydurulmuş hikyeler yayımlayabilmektedirler. Siber ortamda gerçekleşen iftira içeren paylaşımlar mağdurların giriş izinlerinin olmadığı sitelerden çoğu zaman silinememektedir. Aslı olmayan paylaşımlar genellikle kurbanı gönderilmez ancak hedef kişinin farkına varması için halka açık hale getirilir. İftiranın bir alt kategorisi tahrif edilmiş diğital görüntülerin yayımlanması veya gönderilmesini içerir.

Taklit (Sahte İsim): Bir kişinin itibarına zarar verecek, yanlış anlaşılmasına sebep olacak materyalin gönderilmesi veya yayımlanmasında başka birisi gibi davranmak anlamına gelmektedir. Amaç kişisel bilgileri paylaşmak, diğerlerini tehdit etmek veya kurbanın arkadaşlıklarına, itibarına zarar vermek için ortam hazırlamak veya kişiyi sıkıntıya sokmak olabilir. Bir siber zorba şifreleri ve hesap girişlerini elde edebilir ve basit bir şekilde kurban gibi davranabilir. İnternetin yapısında var olan kimliğini gizleme sayesinde taklit oldukça kolaylaşmaktadır. Bir bilgiyi kimin yayınladığını ve bilginin doğruluğunu belirlemek imknsız olabilmektedir.

Başkasının Bilgilerini Sanal Ortamda İzinsiz Kullanma: Bir kişi hakkında hassas, özel veya utanç verici bilginin veya görüntülerin halka açık olarak gönderilmesi veya yayımlanması anlamına gelmektedir.

Dışlama: Bir kişiyi evrimii bir gruptan kötülük amaçlı olarak dışlamak anlamına gelmektedir. Dışlama siber zorbalığın en güçlü tavrılarından biri olarak grlmektedir. Ergenler bir dışlama yöntemi olarak birilerinin gruplara, sohbet

odalarına, oyun sitelerine veya diğer çevrelere girişini engelleyebilir. Bu çevrimdışı zorbalık ve bireylerin popüler bir grubun üyeleri tarafından dışlanması şeklinde olan sosyal saldırıya benzemektedir. Online dışlama oyun çevrelerinde, bloglarda, hızlı mesajlaşma iletişimlerinde veya sosyal paylaşım sitelerinde de olabilmektedir. Araştırmalar, kısa bir süre için dışlamaya maruz kalan bireylerin daha kötü ruh hallerine ve daha düşük öz saygı seviyelerine sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Siber Tehdit: Bir bireyin kendisine veya başkalarına zarar vermek istediğini dolaylı veya dolaysız bir şekilde iletişim araçları aracılığıyla ipuçları veya imalar şeklinde paylaşımına sunması olarak tanımlanmaktadır.

3.2.3 Sanal Zorbalık Araçları

Bilgisayar, internet, akıllı telefon gibi birbirinden farklı iletişim araçlarını kötü niyetli kişilerce kötü amaçlarla kullanılarak yapıldığında sanal zorbalık aracı haline gelebilmektedir. Sanal zorbalık araçları, araştırmacılar tarafından çeşitli kategorilere göre sınıflandırmaktadırlar. Bunları genel olarak başlıklar halinde sınıflandırdığımızda bu başlıklar (35,76,97, 98):

Yazılı Mesajlar: Cep telefonu, çağrı cihazı veya kişisel dijital yardımcı bir cihaza kısa yazılı mesajlar gönderilmesidir. Birkaç yüz karakteri geçmeyen mesajlar için kullanılmaktadır. Bu terim genellikle iki veya daha fazla mobil cihaz arasında gerçekleşen mesajlaşmalarda kullanılmaktadır. Sanal zorbalığı çoğunlukla tehdit edici, saldırgan içerikli mesajları tekrarlayarak yapılmaktadır.

Fotoğraf / Video Klip: Sanal zorbalıkta kurbanı tehdit etmek, rahatsızlık ve utanmışlık hissi vermek amacıyla gizlice resimlerini çekebilmektir. Fotoğraf ve

video klipler hazırlayarak izinsiz olarak sosyal paylaşım siteleri veya bluetooth aracılığıyla diğerlerine gönderilebilmektedir. Daha çok anlık fiziksel tacizin kayda alınması ve diğer kişilerinde görüntüleri paylaşmasına neden olmaktadır.

Telefon Zorbalığı: Cep telefonu, konuşmak ve mesaj yazmanın yanı sıra görüntülü konuşma, görüntülü mesaj, video oyunları, internet veri alışverişi kısaca bilgisayarın diğer işlevlerini yapma imkanı sunan iletişim aracıdır. Mobil telefona sahibi olan kişiler yetişkinler ve genç insanlar arasındaki kullanım sayısının çokluğu sebebiyle, zorbalar sıklıkla kurbanlarını sessiz veya devamlı aramalar ve kötü niyetli mesaj bombardımanına tutmaktadır. SMS veya fotoğraf ve video çekme gibi Cep telefonu araçları da sanal zorbalık aracı olarak kullanılabilir (99).

E-posta: İnternette en fazla kullanılan ve kullanım kolaylığı olan elektronik mesaj alma ve gönderme aracıdır. İletişim ağları üzerinden mesajların iletilmesi anlamına gelmektedir. Birden fazla e-posta hesabı almanın kolaylığı, kimliği belirsiz olarak veya başka birinin ismini alarak, çok az yakalanma korkusu veya beklentisi nedeniyle tehdit veya taciz edici e-postalar göndermeyi mümkün kılmaktadır. E-posta, zarar verici, incitici mesajlar ile çok sayıda insana ulaşmayı sağlar. E- posta tehdit etmek ve şaka yapma gibi siber zorbalığın en temel araçlarından biridir.

Sohbet (Chat) Odaları: İki kullanıcı arasında internet aracılığıyla kurulan gerçek zamanlı bir iletişimdir. Bir sohbet başlatıldığında, her iki kullanıcı da aynı anda yazı yazarak onay verdikten sonra girilmiş yazı diğer kullanıcının ekranında görüntülenmektedir. Birçok ağ ve çevrimiçi servis sohbet özelliği sunmaktadır. Sohbet odaları, düşük güvenlik önlemleriyle kullanıldığı için, genç insanlara

iletişim için mkemmek bir yol sağlamaktadır. Ancak kötüye kullanımı halinde insanları tehdit eden veya hedef alan bir forum haline dönüşebilmektedir.

Sosyal Paylaşım Siteleri (Facebook, Twitter, Myspace, Xanga): Bu siteler chat yapmak, video ve resimleri paylaşmak, taşımak ve eğlenmek için hızlı ve kolay bir yol sağlamaktadır. En popüler olanı myspace, facebook, twetter, you tube gibi sitelerdir. Ancak uygun güvenlik ayarları kullanılmadığında, dedikodu yaymak veya iftira amacıyla kötüye kullanılabilir. Daha fazla takipçi veya arkadaş sahibi olarak popüler olma konusundaki toplum baskısı, çocukları, kendilerini savunmasız bırakacak şekilde, yabancıları arkadaş olarak kabul etmeye ve kişisel bilgilerine erişimlerine izin vermeye itebilmektedir. Sahte hesap açma ve kurbanda başka birisi gibi yaklaşma işlemleri de oldukça basit olduğundan zorbaya kolaylık sağlamaktadır.

Anlık Mesajlaşma (instant messaging): Eř zamanlı iletişim kurma olarak nitelendirilmektedir. İki ya da daha fazla kişinin interaktif ortamda görsel ve işitsel olarak toplanmasını sağlar. Anlık mesajlaşma programı Amerikan online, Mesenger, skype ve Google konuşma kişilerin başkalarıyla metin mesajı yoluyla iletişim kurmasıdır. Genellikle, zel listedeki bir kişi evrimii olduğunda anında mesajlaşma sistemi uyarı vermektedir. İstenildiğinde bu bireyle bir sohbet seansı başlatılabilir. Gerçek zamanlı evrimii iletişimlerde, mesajların gönderildiği anda, düzeltme veya sansür şansı olmadan “siber alem”e de gönderilmiş olduğundan zorbaya kolaylık sağlamaktadır. Tartışmalar tehdit sınırlarına ulaşabilmekte ve bir konu üzerinde komplo düzenleyen gruplar oluşturulabilmektedir.

Web Siteleri: Bilgisayar deyince aklımıza internet; internet deyince de web sitesi aklımıza gelmektedir. Web siteleri özel formatlı dokümanları destekleyen bir internet sağlayıcı sistemidir. Web sitelerinde birden çok konu, animasyon, resim, bilgi formları ile veri tabanı yazılımları yer almaktadır. HTML Web sitelerinin hazırlanmasında kullanılan “HyperText Markup Language” adı verilen bir işaretleme dili ile komutlandırılmıştır. HTML diğer belgelere, görüntülere, audio ve video dosyalarına bağlantıyı desteklemektedir. Bu, basit bir tıklama ile bir belgeden diğerine ulaşılabilmesi anlamına gelmektedir. Web sitelerini kullanarak bireylere ve gruplara saldırmak onlarla alay etmek amacıyla hedeflerine ulaşabilmektedir (100).

Blog (web günlüğü): Teknik bilgi gerektirmeden kendi isteklerini istediği şekilde oluşturabilen günlüğe benzeyen web siteleridir. Zorbalar, hedef seçtiği kişileri küçük düşürücü bloglar web günlükleri oluşturarak bireylere ve gruplara saldırmak onlarla alay etmek amacıyla hedeflerine ulaşabilmektedir.

Çevirim İçi Oyunlar: Oyunlar yeni arkadaşlar edinmek, boş vakitleri değerlendirmek, karşılıklı paylaşımda bulunmak gibi yararları olsa da çatışma ve şiddet içerdiği birçok çalışmada belirtilmiştir. Oyun sitelerinde oynanan oyunlar karşılıklı olarak oynandığı gibi makineye karşı da oynamak durumunda kalınabilmektedir. Oyun oynarken karşılıklı iletişim kurabilecekleri sohbet bölümlerini açabilmektedirler. Burada kişiler gerçek kimliklerini gizleyerek bağlanabilmekte bu da karşıdaki oyuncuya saldırı ve şiddete maruz bırakarak duygusal tahribata sebep olabilmektedir (101). “Oyunda bir veya daha fazla karakter diğerlerine fiziksel zarar vermeye çalışıyorsa, bu durumun sık tekrar

ediyorsa, başkasına verilen fiziksel zararın ödüllendiriliyor ve zarar eğlenceli ve komik olarak yansıtılıyorsa” şiddet içerikli oyun kapsamına girmektedir (102).

3.2.4 Sanal Mağduriyet

Sanal veya siber mağduriyet kavramı mağdur ile birbiriyle bağlantılı olduğundan dolayı daha iyi anlamak için öncelikle mağdurun tanımına bakmak gerekir. Mağdur, kendisine karşı suç işlenmiş bir fiil nedeniyle haksızlığa uğrayan kişi anlamına gelmektedir (103).

Mendelsohn, mağduru oldukça geniş kapsamlı açıklamıştır: “Mağdur, fiziki, psikolojik, ekonomik, politik ve sosyal, hatta doğal (felaketler) etmenlere bağlı olarak ortaya çıkan ve elem veren sonuçlara maruz kalan kişidir” (104) .

Geleri’ye (2004) göre mağdur: “Fiziksel veya zihinsel zarar, duygusal acı çekme, ekonomik kayıp veya temel hakların azalması gibi durumları içeren zarardan bireysel veya ortak olarak rahatsız olan, etkilenen, acı çeken kişidir” (105). Mağdur olan kişiler sıklıkla kendini yalnız hissetme, bunalım, başaramama korkusu, okuldan korkma, toplumsal olaylara üzülerek olumsuz ruh haliyle karşılaşır (20,106).

Bir mağduriyetin olması için dört temel unsurun olması gerektiğini söylemiştir. Bunlar:

1. Olağan dışı bir olayın olması
2. Bu olaydan kaynaklanan zararın olması
3. Kendi payına düşeni alamayan insanların olması
4. Zarar gören ve bu zararda etkilenenlerin bir müddet devam etmesi yani

mağduriyetten ıstırap duyulması gerektiğini söylemiştir (107).

Siber mağduriyet ise "Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla bir birey ya da grubun, özel ya da tüzel bir kişiliğin, teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verici davranışlara maruz kalması ve bu davranışlardan maddi ya da manevi olarak mağduriyet yaşaması durumu" olarak ifade etmektedir (14). Yani sanal mağdur olan kişiler geleneksel mağdur olan kişilerden farklı olarak bilgi iletişim teknolojileri araçlarıyla mağdur olma durumlarıdır. Mağduriyetin giderilmesi için en başta mağdurun içinde bulunduğu ortam göz önünde bulundurmak gerekir özellikle mağdurla olan iletişimde nazik, hoşgörölü ve ona yardım edileceğini hissettirecek şekilde güven verilmesi gerekir.

Serin (2012), “ Ergenlerde Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri” adlı çalışmasını İstanbul ilinde öğrenim gören toplam 4291 ortaokul öğrencisi, toplam 727 müdür ve müdür yardımcısı ve toplam 916 öğretmen ile gerçekleştirmiştir. Araştırmada çıkan sonuçta öğrencilerin siber zorbalık yapma oranlarının % 9.42, mağdur olanların oranlarının % 11.79 olduğu hem siber zorba hem de siber mağdurlar ise % 5.31 civarında oldukları tespit etmiştir (108).

Siber zorbalık davranışlarında bulunma, siber zorbalık davranışlarına maruz kalma yaygınlığı cinsiyet açısından baktığımızda yapılan bir başka çalışmada da sanal zorbalığa maruz kalanların oranı % 17,4 olduğu, sanal zorbalık yapanların oranı ise %15,5 olduğu, kızların erkeklere göre daha fazla sanal zorbalık yaptığı sonucu tespit edilmiştir (109). Bir başka çalışmada ise, siber mağdurlar üzerinde yapılan çalışmada kızların % 30'unun üzüldüğü, % 35'inin sinirlendiği ve % 41'inin hayal kırıklığı uğradığı sonucuna varılmıştır (110).

Kızların erkeklere göre daha fazla mağdur olduğunu gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (86,111). Bunların dışında kızlar ve erkekler arasında siber mağduriyet açısından hiçbir farklılık bulunmadığını belirten araştırmalar da bulunmaktadır (80). Ancak, erkeklerin siber zorbalığa daha çok maruz kaldıklarını gösteren araştırmalar da mevcuttur (108,112).

Siber mağduriyet ile yaş arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalardan bazıları yaşı siber zorbalık kurbanı olma veya siber zorbalık yapma üzerinde herhangi bir ilişki buladığını belirtmişlerdir (113,114). Bunların dışında bazı çalışmalar da ise yaş arttıkça siber zorbalığa maruz kalma ve uygulama oranlarının arttığını ortaya çıkarmıştır (90,115). Ayrıca yaş'ın azalmasıyla siber zorbalığa maruz kalma oranının arttığını gösteren araştırmalar da mevcuttur (116).

3.2.5 Sanal Zorbalık ve Sanal Mağduriyetin Sonuçları

Teknolojinin hiç durmadan sürekli gelişerek yaygınlaşmasıyla birlikte insanlara gündelik hayatta büyük kolaylıklar sağlarken, bu teknolojinin imkânlarını insanlar amacı dışında kullanarak istenmeyen davranışlar olabilmektedir. Günümüzde yaygın sorunlardan birinin de sanal zorbalık olduğu bilinmektedir. Sanal zorbalığa maruz kalanların bu durumdan olumsuz şekilde etkilenerek mağdur olabilmektedir. Sanal zorbalığa maruz kalan bireylerde öz saygı düzeyi düşük olduğu depresyon, anksiyete, üzüntü, psikosomatik belirtiler, hayal kırıklığı, yalnızlık, okul korkusu, okul devamsızlığı, akademik başarısızlık, teknoloji kullanmaktan kaçınma ve intihar gibi ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır (117,118).

Teknolojiyi yakından takip eden bireyler bu teknolojik araçları, amaçlarının dışında art niyetli kullanarak, arkadaşlarına kötü örnek olarak birbirlerini olumsuz etkilediği yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir (119). Yapılan araştırmalarda sanal zorbalığın bazı belirleyici unsurlarının geleneksel zorbalığın ortaya çıkardığı psikolojik sonuçlarından daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalılabileceğini belirtmektedirler (120,121).

Yine bazı araştırmacılara göre sanal zorbalık davranışlarının, sanal mağdurların sosyal iletişimini olumsuz etkilediği, sosyal yaşamında bazı problemler yaşadıkları, arkadaşlık kurmalarında güçlük yaşamalarına neden olduğu, öz saygılarını azaltıp kendilerini değersiz hissetmelerine yol açtığı görülmüştür. Sanal zorbalığa uğrayan kişilerin öfke ve üzüntü duygularını yoğun bir şekilde yaşadıklarını çoğunlukla kızgınlık, dışlanmışlık ve çaresizlik duygularının da yoğun olarak yaşanabildiğini bildirmiştir (12,122,123).

2006 yılında siber zorbalığın 1500 ergen üzerindeki duygusal ve psikolojik etkilerini inceleyen çalışmada, katılımcıların üzüntü duyanların % 22 olduğu, öfkelenenlerin %30, hayal kırıklığına uğrayanların % 34 olduğu tespit edilmiştir. (98). Sanal kurbanların üçte birinden daha fazlasının duygusal stres yaşadıklarını, üzüldüklerini, morallerinin bozulduğunu, zararlarından korktuklarını, tehdit edildiklerini ve başkalarının öğrenmesini istemedikleri durumları öğrenmelerinde utandıklarını tespit etmiştir (121). Yapılan bir başka çalışmada ise sanal kurbanların %58'inin üzüntü ve umutsuzluk gibi depresif duygular yaşadıklarını rapor etmiştir (115). Raskauskas and Stoltz (2007), sanal kurbanların, sanal zorbalıktan dolayı kendisini iyi hissetmediği ve okula gitmeyi istemediklerini belirtmiştir (124). Okula ilişkin problemler yaşayan, saldırganca davranışlar

sergileyen ve madde kullanan gençlerin mağdur olarak olaylara karışma olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuştur (76).

Son zamanlardaki gençlerin intihar etme oranlarında artış meydana gelmiştir. Bu nedenle İngiltere'deki The Independent gazetesi, internet ortamının çocukların güvenli internette dolaşmalarını sağlayacak güçlü yasaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Yapılan çağrıda hükümetin "sanal zorbalığın" yasal tanımını yapmasının çocukları internette gezinirken kontrol etmenin daha kolay olacağı ve internet güvenlik filtrelerini seçiminin değişmesine de yararı olacağı söylenmiştir. 2008 yılında yapılan bir araştırmada 10–14 yaş arası intihar eden gençlerin yüzde 44'ünün sanal zorbalıktan kaynaklandığı belirlenmiştir. Sanal zorbalığın internette dolaşan gençlerin günün her saatinde zorbaların hedefi olduğu her dakika maruz kaldığını ve kendini bu şekilde kapana kısılmış gibi hissettiği bunun da geri dönüşü olmayan sonuçlara neden olduğu ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden intihar eden gençlerin sayısının arttığı gözlemlenmektedir (125).

3.2.6 Geleneksel Zorbalık ve Sanal Zorbalık Arasındaki Farklılıklar

Geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişki yapılan araştırmalara göre farklılık gösterdiği bu iki zorbalık türünün doğasının birbirinden farklı olduğunu ve bazen de ortak noktaları olduğunu da belirtmişlerdir (126). Geleneksel zorbalıkla sanal zorbalığın aynı olduğunu iddia edenler de olmuştur (63).

Erdur (2010), geleneksel zorbalık ile siber zorbalık arasındaki bağlantıyı cinsiyete ve internet aracılı iletişim araçlarının sık ve riskli kullanım durumunu araştırmak için 276 ergen üzerinde yapmış olduğu çalışmada, % 26'sının hem

geleneksel zorbalıkta hem de sanal zorbalıkta zorba olduklarını % 32'sinin ise hem geleneksel hem de sanal zorbalık kurbanı olduğunu göstermiştir. Her iki zorbalık türünde de erkeklerin kızlara göre daha fazla zorba ve kurban oldukları tespit edilmiştir. Geleneksel ve sanal zorbalık arasındaki ilişkiye bakılmış her ikisinde de erkeklerde manidar düzeyde yüksek bulunmuştur (126). Hem fiziksel hem de sanal ortamda karşılaşılan akran zorbalığının yaş ile ilişkisinin ele alındığı araştırmalarda birbirinden farklı bulgular elde edildiği görülmektedir (127).

Yapılan bazı araştırmalarda akranları tarafından fiziksel ve sanal ortamda zorbaca davranışlara hedef olmanın yaşla birlikte azaldığı görülmektedir (116). Yapılan bazı araştırmalarda ise özellikle sanal ortamda zorbalığa maruz kalma artan yaşla birlikte artış olduğu rapor edilmiştir (10,118).

Sanal zorbalığın akran zorbalığından farklı bir kavram olduğunu iddia edenlere göre; akran zorbalığı sıklıkla mağduru itme, vurma, tekmeleme, kızdırma, alay etme, tehdit etme, sosyal dışlama ve dedikodu çıkarma ya da sosyal izolasyon biçiminde görülebilmektedir. Sanal zorbalık ise, anında mesajlaşma, chat odaları, e-posta, sosyal ağ siteleri, bloglar, forumlar web siteleri ve telefon, gibi iletişim araçları sayesinde yapılmaktadır. Siber zorbalıkta zorbanın fiziksel özelliği mağdurdan daha zayıf olabilirken akran zorbalığında zorba, fiziksel olarak mağdurdan daha güçlü durumdadır. (15,19).

Sanal zorbalık yapan kişi elektronik araçlar sayesinde gözüne kestirdiği mağduru hemen yan odadaki ailesinin dahi haberi olmadan mağdurun odasına kadar girip zorbalık yaptığı görülmektedir (128). Zorbaca davranış cep telefonu internet ve diğer teknolojik araçlarıyla yapıldığın dolayı sanal zorbalık zaman ve mekâna bağımlı olmadan her zaman ve her yerde zorba kişiler kimliğini

gizleyerek gerçekleştirilebilmektedirler. Fakat göz göze yapılan iletişimde zorbalık davranışlarının genellikle saldırgan kimliğini gizliyememektedir. Bundan dolayı sanal zorbalığı belirlemek, yüz yüze iletişim sırasında meydana gelen zorbalığı tespit etmekten daha zor olduğu için sanal zorbalara ceza almaktan çekinmemektedirler (129).

Sanal zorbalıkta bilgisayarı kullanma kabiliyetleri daha ön plandayken geleneksel zorbalığı yapanların ise fiziksel özellikleri ve sosyal imajları daha çok ön planda olabilmektedir. Diğer bir farklılık ise sanal zorbalıkta güç dengesizliği fiziksel nitelikte değil dijital teknolojiye sahip olma ve teknoloji okuryazarı olma yönünde eğilim gösterirken genel zorbalıkta ise zorba ve kurban arasında fiziksel bir dengesizlik olması gerekmektedir (96).

Shariff (2005), genel zorbalıkla sanal zorbalık arasında üç temel farklılığın olduğunu açıklamaktadır. Bunlardan birincisi sanal ortamda zorbaca davranışlarda cinselliğidaha kolay ve daha fazla kullanılmaktadır. İkincisi genel zorbalıkta yalnızca olayın olduğu yerde bulunan kişiler bu olaya şahit olurken, sanal zorbalık olayları sadece uygulandığı ortamlarda değil aynı zamanda dijital ortamlar aracılığıyla tüm dünyadan öğrenilebilmektedir. Üçüncüsü sanal ortamda zorbaca davranışlarda bulunan kişiler, bu davranışları anonim bir şekilde yapabilmektedirler (63).

3.3 Türkiye Futbol Federasyonu'nun Görevleri

a) Türkiye'deki her türlü futbol organizasyonunu yürütmek, düzenlemek ve denetlemek.

b) Futbolun gelişmesini ve ülke çapında yaygınlaşmasını sağlamak.

c) FIFA ve UEFA'nın yetkili kurulları tarafından konulan kuralların gereği gibi uygulanmasını sağlamak, ulusal talimatlar hazırlamak ve Türkiye'yi futbol ile ilgili konularda yurt dışında temsil etmek.

ç) Yurt içi ve yurt dışı futbol faaliyetleri için plan, program, benzeri her trl düzenlemeyi ve anlaşmayı yapmak ve başarılı sonuçlar sağlanması için gerekli tedbirleri almak.

d) Her düzeyde müsabakalar düzenlemek ve milli takımlar ile kulüp takımlarının uluslararası yarışmalara katılması ve mücadele edebilmesi için yapılması gereken önlemler almak.

e) Fair Play kurallar ölçüsünde bağlılık, drstlk ve sportmenlik prensiplerini gözetlemek

f) yelerinin, kulüplerin, hakemlerin futbolcuların, yöneticilerin, teknik direktör ve antrenörlerin, sağlık personelleri, futbolcu temsilcileri ve müsabaka organizatörleri ile diğer tüm ilgililerin FIFA, UEFA ve TFF tarafından konulan Statü, talimat ve düzenlemeleri ile bunların yetkili kurulları tarafından verilen kararlara uymalarını sağlamak.

g) şiddet, şike, teşvik primi, doping, ırkçılık gibi her trl ayrımcılıkla mücadele etmek.

ğ) Futbolu geliştirmek amacıyla; amatör futbol spor kulüp ve federasyonları ile bünyesinde futbol branşı bulunan engelliler spor federasyonlarına her trl ayni ve nakdi yardımda bulunmak (130).

3 3.1 Türkiye Futbol Federasyonu'nun yeleri

a) Türkiye Profesyonel futbol liglerinde yer alan kulüpler;

- b) Türkiye Amatör Spor Kulüpleri Konfederasyonu;
- c) Profesyonel Futbolcular Derneği;
- d) Türkiye Futbol Antrenörleri Derneği;
- e) Türkiye Faal Futbol Hakemleri ve Gözlemciler Derneği;
- f) Bünyesinde futbol faaliyeti bulunan engelliler spor federasyonları;
- g) FIFA veya UEFA İcra Kurulu'nda aktif görev yapan kişiler;
- h) FIFA veya UEFA'nın komitelerinde fiilen en az 10 yıl görev yapan kişiler;
- i) Türkiye Futbol Federasyonu başkanlığını asaleten yapmış kişiler;
- j) Genel Kurul tarafından üyeliğe kabul edilecek diğer kişiler (131).

3.3.2 Türkiye Futbol Federasyonu'nun Merkez Teşkilatı

Genel Kurul, Başkan, Yönetim Kurulu, İcra Kurulu, Hukuk Kurulları, Denetleme Kurulu, Genel Sekreterlikten oluştuğu ayrıca, Genel Sekreterlik ve yan ve geçici kurullar TFF'nin, danışman ve idari işlevi olarak oluşmaktadır (131).

3.3.3 Merkez Hakem Kurulu (MHK)

MHK, TFF Başkanı'nın teklifi ve Yönetim Kurulu'nun onayı ile atanan bir başkan ile sekiz üyeden oluşmaktadır. MHK, kendi üyeleri arasından bir başkan vekili seçer. MHK Talimatı ve TFF mevzuatında belirtilen diğer görevleri yapmak salt çoğunluk ile toplanarak karar alınır. Seçimlerde oylar eşit olması halinde MHK Başkanı'nın oyu iki oy sayılır. Bölgesel Hakem Kurulu başkanları, kendi bölgeleriyle ilgili kararlarda oy kullanamazlar. MHK'nin tüm sekretarya

hizmetleri, Hakem İşleri Müdürlüğü tarafından Genel Sekreterliği'ne bağlı ilgili birimler ile işbirliği içinde yürütülür (132).

3.3.4 Merkez Hakem Kurulu'nun Görev ve Yetkileri

a) FIFA, UEFA veya TFF tarafından organize edilen veya izin verilen her futbolla ilgilendiren ilgili tüzük ve yönergeler uyarınca gözlemci, mentörler ve gerekli hakemleri doğrudan veya ilgili kurullar aracılığıyla görevlendirmek,

b) FIFA YH, FIFA H, FIFA KYH, FIFA KH, FIFA FH ve FIFA PFH adaylarını belirleyerek Yönetim Kurulunun onayına göndermek,

c) Profesyonel hakem kadrosuna alınacak veya kadrodan çıkartılacak hakemleri belirleyerek Yönetim Kurulunun onayına taktim etmek,

ç) Profesyonel Eğitimcileri belirleyerek Yönetim Kurulu onayına yollamak,

d) Hakem, gözlemci, mentör ve eğitimcilerin kadrolarını belirlemek ve Yönetim Kurulunun onayına göndermek,

e) Hakem, gözlemci, mentör ve eğitimcilerin eğitim ihtiyaçlarını belirlemek ve belirlenen ihtiyaç doğrultusunda teşebbüs etmek,

f) Hakemlik geliştirme programını uygulamak,

g) UEFA Hakem Konvansiyonu üyeliğinin devamı için her türlü tedbir ve kararı almak,

ğ) Uluslararası Futbol Oyun Kuralları ile ilgi uyumsuzluk halinde itirazlar hakkında tavsiye niteliğindeki kararlar alarak hukuki sonuç yaratabilecek diğer konular ile ilgili görüşlerini Yönetim Kurulu'na sunmak,

h) Uluslararası Futbol Oyun Kuralları ile kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik faaliyetler düzenlemek,

ı) BHK üyeleri ile İHK' leri görevlendirmek ve görevden almak,

i) Hakem, gözlemci, mentör ve eğitimcilere yönelik talimat ve diğer düzenleyici işlemleri Yönetim Kurulunun onayına taktim etmek,

j) Disiplin soruşturması gerektirecek durumlarda, hakem, yardımcı hakem, gözlemci, mentör ve eğitimciler hakkında gerekli incelemenin yapılması için ilgili belgeleri disiplin müfettişlerine ulaştırmak,

k) Hakem, gözlemci, mentör ve eğitimcilerin sosyal güvenliklerini sağlamak amacıyla bir fon oluşturmak ve yardımlaşma sandığı işlemlerini uygulamak,

l) Üyeleri arasında, UEFA Hakem Konvansiyonuna uygun olarak görev bölümü yapmak,

m) Profesyonel müsabakalarda görevlendirilmiş olan gözlemcileri, müsabakanın oynanacağı ilde gelişime açık hakemleri izlemek üzere görevlendirmek (131).

3.4 Hakem

Türk Dil Kurumu tanımına göre hakem; “Tarafların aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için yetkili olarak seçtikleri ve üzerinde anlaştıkları kişi yargıcı. Belirli bir konudan iyi anlayan kimsedir. Seçme ve karar verme yetkisi bulunan kimse. Spor Karşılaşmaları, yarışmaları kurallara uygun ve yansız olarak yöneten kimse” anlamına gelir (133).

Hakemin İngilizce kelime "Referee"dir. Bu sözcük bu dilde "Başvurmak"tan doğar. Yani hakem kararsıza düşüldüğünde başvurulması gereken kimsedir (134).

Sportif anlamda ise kuralları uygulamak ve uygulatmak, kurallara uymayanları cezalandırmak, kazanılan sayıları tespit etmek için müsabakalarda görevlendirilmiş kimsedir (135).

Hakem; insanların bireysel ve toplumsal davranışlarını değerlendirebilen, insan psikolojisi ve toplum sosyolojisinden anlayan, düzgün yaşantısı, dürüst kişiliği ile saha içindeki ve dışındaki hareketleriyle örnek teşkil eden kişidir (136). Spor kavramı içerisinde hakemlik kavramı ise, görevlendirildiği bir müsabakada mücadele eden iki takımın emeğini adaletten ayrılmadan hakkaniyetten ayrılmadan, oyunu kullar ölçüsünde yönetmek veya idare etmek üzere, oyun kurallarını uygulama ve en iyiyi gerçekleştirmek amacıyla oyun alanında bulunan kişiye "Hakem" denir. Hakem müsabaka alanında davranışlarıyla alacağı kararlarla, uygulayacağı metotla futbol oyununda gerekeni yerine getirene "Hakemlik" denir (137).

Toplum içerisinde sorunları çözümleyen çatışmaları ve anlaşmazlıklara çözüm bulan sosyal ve sportif barışı sağlayan düzenlemelerde bulunmaktadır. Spor olgusu içerisinde toplumları birleştiren, barıştıran, ilişkilerin devamını sağlayan kulüpler, idareciler, sporcular, antrenörler, taraftarlar, medya kuruluşları ve hakemlerden oluşan geniş bir halkadan oluşmaktadır Sportif olaylarda bu rolü oynayan kişiler ise hakemlerdir. Gerçek anlamda hakem, sportif çatışmayı önleyen, adaleti ve barışı sağlayan bir mekanizma durumundadır. Çünkü hakemin verdiği tüm kararlar maçın kaderini etkilemektedir (138). Bundan dolayı hakem

olmazsa maçların içerisinde çıkılmaz sorunlar oluşabilmektedir. Spor organizasyonlarında hakemler olmasına rağmen salon ve statları dolduran kişiler hakemlerin vermiş oldukları kararları beğenmeyerek yine de kendilerinin görüş ve düşüncelerini ön planda tutularak hakemlere olumlu–olumsuz eleştiriler yapılabilmektedir. Oynanan futbol müsabakasının fair play kurallarına uygun oynanmasında olaysız zevk içerisinde izlenmesinde bol gollü geçmesinde hakemin kararı etkilidir. Ayrıca oyunun düzensiz, olaylı, kavgalı bir hava içerisinde oynanmasında hakemin rolü son derece etkilidir Hakemlik; birçok özelliği bir arada barındırabilmeli örneğin; eğitim, bilgi, tecrübe, yeterlilik, kişilik, yoğunlaşma ve kondisyon yaptığı işte başarıya ulaşmasında olmazsa olmazlardandır (139).

Sporcularla beraber sahada mücadele veren yarışmaların neticesini doğrudan etkili olan hakem; “müsabakalarda alınan sayıları tespit etmek ve kurallara uymayanları cezalandırmakla görevlendirilen kişi olarak” yarışmaların, oyun kuralları içerisinde fair-play çerçevesinde oynanması, maçın neticelenmesine ve kurallara uyulmasında hakemin rolü çok önemlidir (140).

3.4.1 Futbol Hakemi

Futbol hakemi, yapılacak olan müsabakayı kullar ölçüsünde idare etmek üzere, karşılıklı mücadele eden takımların haklarını yemeden ve hakkaniyet kuralları ölçüsünde, mükemmele yakın bir performans beklenilmesi gereken kişidir (7). Bir futbol maçında bir orta hakem, iki yardımcı (yan) hakem ve bir dördüncü hakem tarafından yönetilir (141).

Futbol hakemi; maçın resmi kronometresini tutarken yönergeleri uygulayan, hakemlik teşkilatını verdiği olumlu kararlarla temsil eden, çevresine örnek olan bilgili kültürlü verilen görevi layıkıyla yerine getiren kimsedir (142).

3.4.2 Futbol Hakemliğinin Tarihi Gelişimi

Futbol hakemliğinin başlangıcı futbolun başlangıcına ve yayılmasına paralel bir gelişme göstermiştir. Müsabakalar 1819 yılına kadar hakem olmadan oynandığı, kuralları aynı zamanda takım kaptanları belirlediği, bunun olumsuz sonuçları görüldüğünden oyun alanına girmemek koşuluyla hakem görevlendirilmiştir (143).

Futbolun belirli kurallara göre ilk defa 1860 yılında İngiltere'de uygulanmıştır. Futbol maçlarını her iki ayrı sahayı kontrol altında bulundurup, kendi sahalarının içersinde vazife gören iki hakem dışarıdan tayin edilen saha içerisinde anlaşmazlığa düşen hakemlerin nihai kararı veren sayıları kaydedip, zamanı ölçen (Umpire) tabir edilen bir hakem ile maçlar yönetilirdi (144). Artık zaman geçtikçe sahadaki tek kural uygulayıcı olan hakemin her geçen gün birçok yetkiler ile donatılmıştır. Futbol oynanması belirli bir sisteme oturturulması ve tüm ülkelerde yayınlanması 1896 yılında gerçekleşmiştir. Böylelikle kural ve düzenlemeler değiştikçe hakemin işini kolaylaştırmıştır (145). Fakat günümüzdeki diyagonal sistem 1905 yılında uygulandığı lakin bu uygulama da 1930'da şimdiki modern halini almıştır (146).

1935 yılında maçın iki hakemle yönetilmesine karar verilerek bazı denemeler yapılmıştır. Her ne kadar bazı olumlu yönleri olsa da bu plan daha sonra iptal edilerek futbolun tek hakemle yönetilmesine karar verildi. 2000'li

yılları takiben FİFA'ya üye federasyonlar iki hakem uygulamasını tekrar gündeme getirmişler ve bu düşünce FIFA tarafından 18 Yaş Altı Dünya Gençler Şampiyonasında uygulanmıştır. Yapılan uygulama sonrası, uygulamanın artı ve eksileri FİFA'nın 15 Mart 2003 tarihinde yaptığı yıllık çalışma toplantısında değerlendirilmiş ve bir daha böyle bir uygulamanın söz konusu olamayacağı belirtilmiştir (147).

3.4.3 Futbol Hakemi Olma Şartları

- a) En az lise ve dengi okul mezunu olmak (Kurs tarihinde Lisede öğrenim görmekte olan öğrencilerde bu şart aranmaz) ve bunu ispatlamak,
- b) En az 18, en çok 26 yaşında olmak (En az bir sezon Türkiye Profesyonel Liglerinde oynamış olanlarla, 2 sezon Amatör Liglerde oynamış olanlar için, durumlarını belgeleme şartı ile en fazla 28 yaşında olmak. Belgelemede, Türkiye Futbol Federasyonu kayıtları esas alınır,
- c) Cumhuriyet Savcılığından Adli Sicil Belgesi almak,
- d) Tam teşekküllü hastanenin Göz, Dâhiliye, Asabiye, Hariciye, Kulak Burun Boğaz uzmanlarından "Hakemlik Yapabilir" onaylı Sağlık Raporu almak,
- e) Atletik yapıya sahip olmak (Erkekler için; 1.75 cm. 'den, bayanlar için ise, 1.65 cm. 'den kısa olmamak (148).

3.4.4 Aday Hakemlik için Gerekli Belgeler

- a) Eksiksiz doldurulmuş, imzalı başvuru formu,
- b) Noter tasdikli öğrenim belgesi veya öğrenci belgesinin aslı,
- c) Noter tasdikli nüfus cüzdan örneği veya Vukuatlı Nüfus Kayıt Örneği,

- d) Lisans ve / veya kulüp belgesi (26–28 yas arasındakiler için),
- e) vesikalık fotoğraf (3 adet),
- f) Türkiye Futbol Federasyonunca belirlenen hakem katılım ücreti. Kursu başarı ile tamamlayan adayların, diğer belgelerle birlikte saha denemeler için müracaat etmeleri sırasında belgeleri tamamlanır (149).

3.4.5 Futbol Hakeminde Olması Gereken Özellikler

- Hakemlik mesleği; otoriter olmalı, sorumluluğu bilen, tarafsız tutmamalı, vermiş olduğu kararın arkasında durmalı ayrıca güvenilir ve adil olması gerekir.
- Öz saygıya ve öz güvene sahip olmalıdır.
- Yapılan müsabakaların neticesi, hakemlerin vereceği tutum ve davranışlarına bağlıdır. Bu nedenle isabetli karar verebilme yeteneğine sahip olması gerektiği gibi üst düzeyde dikkate, çabukluk karar verme gibi yetenekler bulunmalıdır.
- Gerilimli anlarda bile paniğe kapılmadan kural dışı davranışlara izin vermeyen, tutarlı davranışları, objektif kararları ve tutumu ile idari gücünü kabul ettirmeli, her durumda doğru kararlar vermelidir.
- Hakemler maçları yönetirken; birçok fiziksel hareketleri sıklıkla yaptığında sağlık sorunları olmamalıdır.
- Her türlü saha içerisinde ve türübinlerden gelen baskı ve itirazlardan etkilenmeden, kesin, çabuk ve doğru karar verebilmelidir.
- Oyuncular ve diğer görevlilere karşı davranışları saygılı, dengeli ve uyumlu olabilmeli,

- İletişim becerisi ve beden dilini iyi kullanmalı,
- Konsantrasyonunu oyun sonuna kadar üst düzeyde tutarak psikolojisini bozmayarak yaptığı işi önemsemelidir.
- Her şeyden önce hakemlik mesleği, sporcuyu sevmeli ve spora karşı ilgili olmalı,
- Genel görünüşü, giyimi düzenli ve bakımlı olmalı, (149,150,151).

Kısaca iyi bir hakemin özelliklerini özetlemek gerekirse; tutarlılık, uyum, kararlılık, denge, dürüstlük, değerlendirip karar verme (yargılama), güven ve isteklendirme/haz olarak sıralayabiliriz (152).

3.4.6 Futbol Hakeminin Yetki ve Görevleri

Hakem müsabakayı yönetirken futbol kurallarını çok iyi bilmek zorundadır. Kuralları ne kadar iyi bilirse o derecede iyi maç yönetir. Futbolu biliyorum diyen kişi kuralları da bildiği söylenebilir. Bunların yanında fizik kondisyon düzeyi ve fizyolojik kapasitesi iyi olmak zorundadır. Hakemin maçı yönetirken doğru karar vermek için doğru yerde bulunmak zorundadır. Bunun için de bir atlet gibi koşarak konsantrasyonunu bozmadan pozisyonları takip etmelidir. Kısaca hakem maçı kurallar doğrultusunda her anını kaçırmadan yönetmektir (153).

Her maç, oyun kurallarını uygulamada tam yetkili olarak atanan bir hakem tarafından yönetilir. Hakem:

- Oyunu kurallar çerçevesinde yönetir,
- Oyunu, diğer hakemlerle işbirliği içinde yönetir.

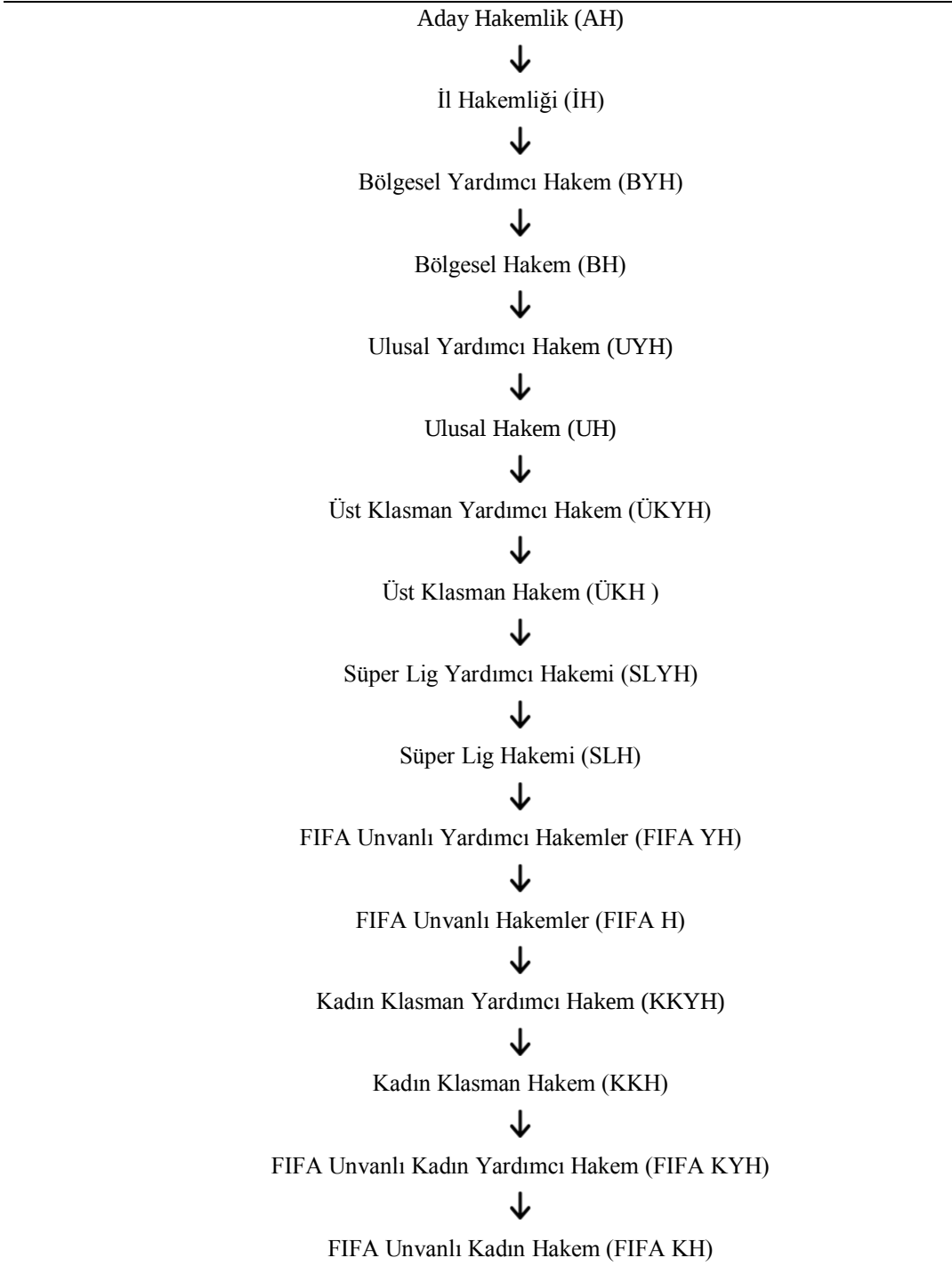
- Kural 2'ye göre topun belirtilen özelliklere uygun olup olmadığını kontrol eder,
- Oyuncuların kıyafetleri 4. kuralda belirtilen özelliklere uygunluğuna karar verir,
- Oyunun resmi kronometresini tutarak kuralların herhangi bir şekilde ihlalinde veya diğer bir sebepten gerekli görürse, oyunu durdurur, geçici olarak erteler veya tatil eder.
- Oyunda müsabakanın oynanmasını veya oynanabilecek ortam olmadığında maçı erteleme kararı alabilir,
- Oyun içerisinde sporcuların ciddi bir şekilde sakatlandığını gördüğünde oyunu hemen durdurarak sakatlanan kişiyi saha dışına çıkmasını sağlar.
- Oyun içerisinde sporculardan kanamalı bir durumla karşılaştığını gördüğünde oyuncunun oyun alanı dışına çıkmasını sağlar.
- Oyun içerisinde hakemin kanaatine göre eğer ciddi bir rahatsızlık olmadığı kanaati ne varırsa oyunu top oyun dışı oluncaya kadar devam ettirir.
- Bir oyuncunun aynı anda birden fazla ihlal yaptığı durumlarda daha ağır olan ihlali cezalandırır.
- Oyunu durdurmakla, ihlali yapan takıma bir üstünlük sağlayacağı hallerde oyunu durdurmaz. Düşündüğü avantajın oluşmaması halinde yapılan ihlali cezalandırır.
- İhtar veya ihraç gerektiren bir ihlali yapan oyuncuyu gerekli şekilde cezalandırır. Gerekeni o anda yapmazsa, topun oyun dışı olduğu ilk anda yapmalıdır.

- Sorumlu bir şekilde hareket etmeyen takım yetkililerini cezalandırır ve gerekirse oyun alanından ve çevresinden uzaklaştırır.
- Göremediği olayları yardımcı hakemlerin verdiği bilgiye göre hareket eder.
- Yetkili olmayan kişilerin oyun alanına girmemesini sağlar.
- Durmuş olan oyunu tekrar başlatır.
- Maç öncesinde ve maç sonrasında meydana gelen olaylara karşı oyunculara veya takım yetkililerine alınan disiplin tedbirleri hakkında bilgi içeren maç raporunu ilgili kurumlara verir (154)

3.4.7 Futbol Hakem Klasmanları

Tablo 1'de hakem kadroları aşağıdaki gibi sınıflandırılarak detaylandırılmıştır (155).

Tablo 1. Hakem kadroları

Aday Hakemlik (AH)

Gerekli kurs, eğitim ve atletik testleri başarı ile tamamlanması koşulu ile okul müsabakaları, U–16 ve altındaki kategorilerdeki müsabakalar ile genç ve amatör lig müsabakalarında görevlendirilir.

Aday Hakemlik Giriş Şartları İse;

a) Son 6 ay içerisinde hakemlik yapabileceğine ilişkin sağlık raporu almış olmak,

b) Cumhuriyet Savcılığı'ndan son 6 ay içinde arşivli adli sicil kaydı almış olmak,

c) 18 yaşından küçükler için kaza-i rüşd veya anne ve baba muvafakatini almış olmak.

ç) Aday Hakem Kursunu başarı ile tamamlamış olmak ya da Eskişehir Anadolu Üniversitesi tarafından açılan Hakem Eğitimi Sertifikası Programını başarıyla tamamlamak.

d) AH kursları MHK tarafından açılır. İl Hakem Kurulu (İHK), MHK kararları doğrultusunda AH kurslarına katılacakları tespit etmek.

Aday Hakem Kursu'na katılmak için en az 16 yaşında olmak zorundadır. Aday Hakem Kursu' nu başarıyla tamamlamış olan kişilerin Aday Hakemlikleri MHK tarafından onaylanır. AH sayısı, sınırsız sayıda başvuru olmaktadır. Kokart özelliği Aday Hakem Özeldir.

3 yıl içerisinde AH kadrosunda İH kadrosuna geçemezse hakemlik yapmaktan çıkarılır.

İl Hakemliği (İH)

İl düzeyindeki resmi ve özel müsabakalarda görevlendirilir.

İl Hakemliği Giriş Şartları İse;

a) En az bir yıl süre ile AH olarak görev yapmış olmak ve yapmış olduğu dönem içerisinde en az 3 kez hakem olmak şartıyla 10 defa hakem veya yardımcı hakem olarak görev yapmak zorundadır.

b) Öğrenim durumu en az lise ve dengi okul mezunu olmak ve bunu belgelemek,

c) En az 18 yaşında olmak,

ç) Atletik yapıya sahip olmak ve 1,75 cm erkekler, 1,65 cm kadınlar kısa olmamak,

d) Cumhuriyet Savcılığı'ndan başvuru tarihinden itibaren en geç 6 ay önce arşivli adli sicil kaydı almış olmak.

e) AH giriş şartları arasında “ç” bendini yerine getirmeyenler için, Eskişehir Anadolu Üniversitesi tarafından açılan hakem eğitimi sertifikası programını başarı ile bitirmek. Yaş 18 – 45 aralığında olmak zorundadır.

İHK, İH Sınavını başarı ile tamamlayanlar arasından belirlediklerini BHK'ye tavsiye eder. BHK, tavsiyeleri değerlendirir ve uygun gördüklerini MHK'ye önerir. MHK, uygun gördüğü takdirde listeyi onaylar. İH sayısı, ihtiyaç kadar alınmaktadır. Kokartı sarı renktedir.

Geçiş İçin Gerekli Belgeler İse;

a) İHK' nin tavsiye kararı,

b) Noter onaylı nüfus cüzdanı örneği veya vukuatlı nüfus kayıt belgesi,

c) Noter onaylı öğrenim belgesi veya öğrenci belgesinin aslı,

- ç) Resmi bir sağlık kurumunun Sağlık Kurulundan son 6 ayda alınmış, dâhiliye, göz, psikiyatri (psikiyatri uzmanının olmadığı yerlerde nöroloji), hariciye, kulak burun boğaz uzmanlarından "Futbol Hakemliği Yapabilir veya Lens ile Futbol Hakemliği yapabilir" onaylı kurul raporu,
- d) 4 adet vesikalık fotoğraf gerekmektedir.

Bölgesel Yardımcı Hakem (BYH)

Bölgesel müsabakalarda yardımcı hakem ve dördüncü hakem; tüm amatör müsabakalarda hakem ve yardımcı hakem olarak görevlendirilir.

Bölgesel Yardımcı Hakem Giriş Şartları İse;

- a) En fazla 32 yaşında olmak,
- b) En az toplam 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal İH olarak görev yapmış olmak ve bu süre zarfında en az toplam 15 resmi amatör müsabakada yardımcı hakem olarak görev yapmış olmak.

- c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testlerinde başarılı olmak,

Yaş 20–36 aralığında olmak zorundadır. BHK'nin tavsiyesi ve MHK'nin onayı ile dahil olunur. BHK tarafından tavsiye edilenlerin, İHK tarafından belirlenen BYH adayları listesinde olmak kaydı ile MHK tarafından düzenlenen BYH Aday Kursunu başarı ile tamamlamış olmaları şarttır. BYH sayısı, Bölgesel Amatör Lig ve A–2 Ligi takım sayısının üç (3) katıdır. MHK, TFF/MHK bölgesel yapılanmasına göre her bir bölge için BYH sayısını belirleyebilir. Kokartı yeşil renktedir.

Bölgesel Hakem (BH)

Bölgesel müsabakalarda hakem; en üst iki profesyonel ligdekiler dışındaki müsabakalarda ve Türkiye Kupası kademe müsabakalarında dördüncü hakem; tüm amatör müsabakalarda hakem ve yardımcı hakem olarak görevlendirilir.

Bölgesel Hakem Giriş Şartları İse;

a) En fazla 32 yaşında olmak,

b) En az toplam 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal İH olarak görev yapmış olmak ve bu süre zarfında en az toplam 10 resmi amatör müsabakada hakemlik görevi yapmış olmak.

c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testleri'nde başarılı olmak,

Yaş 20–36 aralığında olmak zorundadır. BHK' nin tavsiyesi ve MHK' nin onayı ile dahil olunur. BHK tarafından tavsiye edilenlerin, İHK tarafından belirlenen BH adayları listesinde olmak kaydı ile MHK tarafından düzenlenen BH Aday Kursu'nu başarı ile tamamlamış olmaları şarttır.

BH sayısı, Bölgesel Amatör Lig ve A-2 Ligi takım sayısının bir buçuk (1,5) katıdır. MHK, TFF/MHK bölgesel yapılanmasına göre her bir bölge için BH sayısını belirleyebilir. Kokartı yeşil renktedir.

Ulusal Yardımcı Hakem (UYH)

En üst 2 profesyonel ligde oynananlar dışındaki müsabakalarda ve Türkiye Kupası Kademe müsabakalarında yardımcı hakem ve dördüncü hakem; tüm amatör müsabakalarda hakem ve yardımcı hakem olarak görev alan hakemdir.

Ulusal Yardımcı Hakem Giriş Şartları İse;

a) En fazla 34 yaşında olmak,

b) En az 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal BYH veya KKYH olarak görev yapmış olmak ve bu süre zarfında toplam en az 10 bölgesel resmi müsabakada yardımcı hakem olarak görev yapmış olmak,

c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testleri'nde başarılı olmak,

Yaş 22–38 aralığında olmak zorundadır. BHK'nin tavsiyesi ve MHK'nin onayı ile dahil olunur. BHK tarafından tavsiye edilenlerin, BHK tarafından belirlenen UYH adayları listesinde olmak kaydı ile MHK tarafından düzenlenen UYH Aday Kursu'nu başarı ile tamamlamış olmaları zorunludur. UYH sayısı, en üst 2 profesyonel lig dışındaki profesyonel liglerde mücadele eden takım sayısının üç (3) katıdır. Kokartı mavi renktedir.

Ulusal Hakem (UH)

En üst 2 profesyonel ligde oynananlar dışındaki müsabakalarda ve Türkiye Kupası Kademe müsabakalarında hakem; tüm liglerde dördüncü hakem ve tüm amatör müsabakalarda hakem ve yardımcı hakem olarak görev alan hakemdir. İlave Yardımcı Hakem uygulaması yapılan maçlarda İlave Yardımcı Hakem olarak da görevlendirilebilir.

Ulusal Hakem Giriş Şartları İse;

a) En fazla 34 yaşında olmak,

b) En az 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal BH veya KKH olarak görev yapmış olmak ve bu süre zarfında toplam en az 10 bölgesel resmi müsabakada hakem olarak görev yapmış olmak,

c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testlerinde başarılı olmak,

Yaş 22–38 aralığında olmak zorundadır. BHK'nin tavsiyesi ve MHK'nin onayı ile dâhil olunur. BHK tarafından tavsiye edilenlerin, BHK tarafından belirlenen UH adayları listesinde olmak kaydı ile MHK tarafından düzenlenen UH Aday Kursu'nu başarı ile tamamlamış olmaları şarttır. UH sayısı, en üst 2 profesyonel lig dışındaki profesyonel liglerde mücadele eden takım sayısının bir buçuk (1,5) katıdır. MHK bu sayıyı en fazla % 10 oranında değiştirebilir. Kokartı mavi renktedir.

Üst Klasman Yardımcı Hakem (ÜKYH)

Süper Lig müsabakaları dışındaki tüm müsabakalarda görevlendirilir. Bunun yanında Süper Lig müsabakalarında yardımcı hakem, dördüncü hakem olarak da görevlendirilebilir.

Üst Klasman Yardımcı Hakem Giriş Şartları İse;

- a) En fazla 36 yaşında ve askerliğini yapmış olmak,
- b) UYH kadrosunda en az 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal olarak görev yapmış ve bu süre zarfında toplam en az 10 resmi profesyonel müsabakada yardımcı hakem olarak görev yapmış olmak,
- c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testlerinde başarılı olmak,
- ç) MHK tarafından düzenlenen ÜKYH Aday Kursu'nu başarı ile tamamlamak.

Yaş 24–40 aralığında olmak zorundadır. MHK'nın onayı ile olunur. ÜKYH sayısı, ÜKH sayısının 2 katı kadardır. Kokartı kırmızı renktedir.

Üst Klasman Hakem (ÜKH)

Süper Lig müsabakaları dışındaki tüm müsabakalarda görevlendirilir. Bunun yanında Süper Lig müsabakalarında hakem, ilave yardımcı hakem ve dördüncü hakem olarak da görevlendirilebilir.

Üst Klasman Hakem Giriş Şartları İse;

- a) En fazla 36 yaşında ve askerliğini yapmış olmak,
- b) UH kadrosunda en az 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal olarak görev yapmış ve bu süre zarfında en az toplam 10 resmi profesyonel müsabakada hakem olarak görev yapmış olmak, c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testleri'nde başarılı olmak,
- ç) MHK tarafından düzenlenen ÜKH Aday Kursu'nu başarı ile tamamlamak.

Yaş 24–40 aralığında olmak zorundadır. MHK'nun onayı ile olunur. ÜKH sayısı, en üst profesyonel ligin bir altındaki ligde mücadele eden takım sayısı kadardır. MHK bu sayıyı en fazla % 20 oranında değiştirebilir. Kokartı kırmızı renktedir.

Süper Lig Yardımcı Hakemi (SLYH)

Tüm profesyonel müsabakalarda yardımcı hakem ve dördüncü hakem; amatör müsabakalarda ise hakem ve yardımcı hakem olarak görevlendirilir.

Süper Lig Yardımcı Hakem Giriş Şartları İse;

- a) En fazla 38 yaşında ve askerliğini yapmış olmak,

b) ÜKYH kadrosunda en az 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal olarak görev yapmış ve bu süre zarfında en az toplam 15 resmi profesyonel müsabakada yardımcı hakem olarak görev yapmış olmak,

c) Sınavlarda, Fiziksel Yeterlilik Testlerinde ve kurslarda başarılı olmak,

Yaş 26–45 aralığında olmak zorundadır. MHK'nin onayı ile olunur. SLYH sayısı, SLH sayısının iki katı kadardır. Kokartı kırmızı renktedir.

Süper Lig Hakemi (SLH)

Tüm müsabakalarda görevlendirilir. Bunun yanında ilave yardımcı hakem ve dördüncü hakem olarak da görevlendirilebilir.

Süper Lig Hakemi Giriş Şartları İse;

a) En fazla 38 yaşında ve askerliğini yapmış olmak,

b) ÜKH kadrosunda en az 1 sezon (mazeret süresi hariç) faal olarak görev yapmış ve bu süre zarfında en az toplam 15 resmi profesyonel müsabakada hakem olarak görev yapmış olmak,

c) Sınavlarda, Fiziksel Yeterlilik Testlerinde ve kurslarda başarılı olmak,

Yaş 26–45 aralığında olmak zorundadır. MHK'nin onayı ile olunur. SLH sayısı, en üst profesyonel ligde mücadele eden takım sayısı kadardır. MHK bu sayıyı en fazla % 20 oranında değiştirebilir. Kokartı kırmızı renktedir.

FIFA Unvanlı Yardımcı Hakemler (FIFA YH)

FIFA, UEFA müsabakaları ve diğer tüm müsabakalarda yardımcı hakem ve dördüncü hakem olarak görevlendirilir.

FIFA Unvanlı Yardımcı Hakem Giriş Şartları İse;

- a) SLYH kadrosunda bulunmak,
- b) FIFA'nın belirlediği koşullara sahip olmak,
- c) FIFA'nın belirlediği yaş sınırında olmak,
- ç) İyi derecede İngilizce bilmek ve bunu dil sınavı sonuçlarıyla belgelemek,
- d) En az toplam 2 sezon (mazeret süresi hariç) SLYH kadrosunda görev yapmış olmak.

Yaş aralığı, FIFA tarafından belirlenir. MHK tarafından Yönetim Kurulu onayına sunulur FIFA YH sayısı, FIFA tarafından belirlenir. FIFA kokartlıdır.

FIFA Unvanlı Hakemler (FIFA H)

FIFA, UEFA müsabakaları ve diğer tüm müsabakalarda görevlendirilir

FIFA Unvanlı Hakem Giriş Şartları İse;

- a) SLH kadrosunda bulunmak,
- b) FIFA'nın belirlediği koşullara sahip olmak,
- c) FIFA'nın belirlediği yaş sınırında olmak,
- ç) İyi derecede İngilizce bilmek ve bunu dil sınavı sonuçlarıyla belgelemek,
- d) En az toplam 2 sezon (mazeret süresi hariç) SLH kadrosunda görev yapmak.

Yaş aralığı, FIFA tarafından belirlenir. MHK tarafından Yönetim Kurulu onayına sunulur. FIFA H sayısı, FIFA tarafından belirlenir. FIFA kokartlıdır.

Kadın Klasman Yardımcı Hakem (KKYH)

Kadın Ligleri, Bölgesel Amatör Lig, A2 ve Amatör Lig müsabakalarında yardımcı hakem ve dördüncü hakem olarak görevlendirilir. Amatör lig müsabakalarında hakem ve 3. Lig müsabakalarında yardımcı hakem ve dördüncü hakem olarak da görevlendirilebilir.

Kadın Klasman Yardımcı Hakem Giriş Şartları İse;

- a) En fazla 34 yaşında olmak,
- b) En az 1 sezon (mazeret süresi hariç) İH olarak görev yapmış olmak ve en az 10 resmi amatör müsabakada yardımcı hakem olarak görev almış olmak,
- c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testlerinde başarılı olmak.

Yaş 20 – 38 aralığında olmak zorundadır. BHK'nin önerisi ve MHK'nin onayı ile dâhil olunur. BHK tarafından tavsiye edilenlerin, İHK tarafından belirlenen İH adayları listesinde olmak kaydı ile MHK tarafından düzenlenen KKYH Aday Kursunu başarı ile tamamlamış olmaları şarttır. KKYH sayısı, ihtiyaç kadar alınır. Kokartı yeşil renktedir.

Kadın Klasman Hakem (KKH)

Kadın Ligleri, Bölgesel Amatör Lig, A2 ve Amatör lig müsabakalarında hakem ve dördüncü hakem olarak görevlendirilir. 3. Lig müsabakalarında hakem ve dördüncü hakem olarak da görevlendirilebilir.

Kadın Klasman Hakem Giriş Şartları İse;

- a) En fazla 34 yaşında olmak,

b) En az 1 sezon (mazeret süresi hariç) İH olarak görev yapmış olmak ve en az 10 resmi amatör müsabakada hakem veya yardımcı hakem olarak görev almış olmak,

c) Sınavlarda ve Fiziksel Yeterlilik Testlerinde başarılı olmak.

Yaş 20-38 aralığında olmak zorundadır. BHK'nin önerisi ve MHK'nin onayı ile dâhil olunur. BHK tarafından tavsiye edilenlerin, İHK tarafından belirlenen İH adayları listesinde olmak kaydı ile MHK tarafından düzenlenen KKH Aday Kursu'nu başarı ile tamamlamaları gerekir. KKH sayısı, ihtiyaç kadar alınır. Kokartı yeşil renktedir.

FIFA Unvanlı Kadın Yardımcı Hakem (FIFA KYH)

FIFA ve UEFA'nın düzenlediği müsabakalarda yardımcı hakem; Kadın Ligleri, Bölgesel Amatör Lig, A2 ve amatör lig müsabakalarında hakem, yardımcı hakem ve dördüncü hakem olarak görevlendirilir. 2. ve 3. Lig müsabakalarında yardımcı hakem ve dördüncü hakem olarak da görevlendirilebilir.

FIFA Unvanlı Kadın Yardımcı Hakem Giriş Şartları İse;

a) KKYH Unvanına sahip olmak,

b) FIFA'nın belirlediği yaş sınırında olmak

c) İyi derecede İngilizce bilmek ve bunu dil sınavı sonuçlarıyla belgelemek,

ç) En az toplam 2 futbol sezonu (mazeret süresi hariç) KKYH kadrosunda görev yapmış olmak.

Yaş aralığı, FIFA tarafından belirlenir. MHK tarafından ve Yönetim Kurulu onayına sunulur. FIFA KYH sayısı, FIFA tarafından belirlenir. FIFA kokartlıdır.

FIFA Unvanlı Kadın Hakem (FIFA KH)

FIFA ve UEFA'nın düzenlediği müsabakalar ile Kadın Ligleri, Bölgesel Amatör Lig, A2 ve amatör lig müsabakalarında hakem ve dördüncü hakem olarak görevlendirilir. 2. ve 3. Lig müsabakalarında hakem ve dördüncü hakem olarak da görevlendirilebilir.

- a) KKH Unvanına sahip olmak,
- b) FIFA'nın belirlediği yaş sınırında olmak,
- c) İyi derecede İngilizce bilmek ve bunu dil sınavı sonuçlarıyla belgelemek,
- ç) En az toplam 2 futbol sezonu (mazeret süresi hariç) KKH kadrosunda görev yapmış olmak.

Yaş aralığı, FIFA tarafından belirlenir. MHK tarafından ve Yönetim Kurulu onayına sunulur. FIFA KH sayısı, FIFA tarafından belirlenir. FIFA kokartlıdır.

Ayrıca, durumlarını belgelemek koşulu ile TFF 3. Ligi'nde en az 5 yıl; TFF 2. Ligi'nde en az 3 yıl; TFF 1. Ligi veya Süper Lig“de en az 2 yıl veya toplamda 5 yıl profesyonel liglerde futbol oynamış olmaları gerekir. Bunların dışında “A” ve U-21 Milli Takımlarında oynamış futbolcularda hakemliğe giriş ve klasmanlar arası geçişlerde yaş sınırı dikkate alınmaz. Bu futbolcularda klasman terfilerinde hakemlik süresi şartı aranmaz; bununla birlikte yönetilen müsabaka sayısı göz

önünde bulundurulur. KKH ve KKYH kadrosundakilerin, UYH, UH, ÜKYH, ÜKH, SLYH veya SLH kadrolarına geçebilmeleri için, bu kadrolara giriş şartlarını sağlamalarının yanı sıra, sınav takvimine bağlı olarak yapılacak olan kurslarda başarılı olmaları gerekmektedir.

4. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, araştırmada kullanılacak veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizinde kullanılacak istatistiksel analizler ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Araştırma, Türkiye Futbol Federasyonu bünyesindeki faal futbol klasman hakemlerinin futbol hakemliğinden kaynaklanan mesleki ve gündelik yaşamında karşılaşmış olduğu sanal duyarlılıkları ve sanal mağduriyet düzeyleri belirlenmeye yönelik planlanmıştır. Merkez hakem kurulu bünyesinde görev yapan klasman futbol hakemlerinin dahil edildiği araştırma üç bölümden oluşan, "Kişisel Bilgi Formu, Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği (SZİDÖ) ve Siber Mağduriyet Ölçeği (SMÖ)" uygulanmıştır.

4.1. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın Evrenini; Türkiye Futbol Federasyonunun profesyonel ve amatör liglerinde faal olarak görev yapan, farklı klasmanlara sahip (Ulusal hakem N=152, Ulusal yardımcı hakem N=317, Bölgesel hakem N=303, Bölgesel yardımcı hakem N=595) toplam 1367 hakemden oluşmaktadır (156).

4.2. Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın Örneklem çerçevesi ise Türkiye Futbol Federasyonunun 2014–2015 sezonunda profesyonel ve amatör liglerinde faal olarak görev yapan, farklı klasmanlara sahip 7. bölge (Elazığ Malatya Tunceli ve Adıyaman) hakemi N= 46, 8. bölge (Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis, Hatay) hakemi N= 69,

13'üncü Bölgede (Diyarbakır, Mardin, Batman, Bingöl, Şırnak, Siirt ve Şanlıurfa'da) görev yapan N= 77 toplam 192 klasman futbol hakemi ile sınırlıdır. Ölçekleri ve kişisel bilgi formunu uygulamak için 17 Ağustos 2014 tarihinde Diyarbakır iline gidilmiştir. Dicle Üniversitesi konferans salonunda 13. bölge hakemlerine yapılan seminerin arasında hakemlere araştırma hakkında bilgi verildikten sonra gönüllü katılımcılara doldurmaları rica edilmiştir. 8. bölge hakemlerine ise 18 Ağustos 2014 tarihinde yine Dicle üniversitesi konferans salonunda yapılan seminer çalışması arasında hakemlere çalışma hakkında bilgi verildikten sonra gönüllü katılımcılara doldurmaları rica edilmiştir. 7. bölge hakemlerine ise 21 Ağustos 2014 tarihinde Gaziantep iline gidilerek Gaziantep üniversitesinde yapılan seminerin aralarında hakemlere çalışma hakkında bilgi verilerek gönüllü katılımcılara doldurmaları rica edilmiştir. Futbol hakemlerine dağıtılan bu kişisel bilgi formu ve ölçekler toplandığında 163 kişi doldurmuş, 29 hakem ölçeklere cevap vermemiştir. Doldurulan 163 ölçekten 22 tanesi tamamen aynı şık veya eksik doldurulduğu için araştırmadan çıkarılmıştır. Sonuçta araştırmanın örneklemini 2014–2015 sezonunda görev alan hakemlerin doldurdukları 141 ölçek formu değerlendirmeye alınmıştır.

4.3. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Yöntemi

Araştırmacı tarafından bağımsız değişkenler ile ilgili bilgi toplamak üzere, hazırlanan 10 sorudan oluşan kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Bu formda Cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, meslek, hakemlik kademesi, hakemlik süresi, internet kullanım amacı, günlük internet kullanım süresi, internete bağlanma yeri ile ilgili sorular yer almaktadır (Ek-1). Örneklem

grubunun sanal duyarlılık ve mağduriyetlerinin tespit edilmesi için Tanrıkulu ve arkadaşları (2013) ve Arıcak ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen ölçek formları kullanılmıştır (14,17).Tanrıkulu ve arkadaşları (2013) tarafından geliştirilen Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği (SZİDÖ); 14 maddeden ve tek boyuttan oluşan bir ölçek formundan oluşmaktadır (Ek-1). Tanrıkulu ve arkadaşları (2013), SZİDÖ'deki maddelere ait puan aralıklarında, davranışlara ilişkin eşit etki düzeyi aralıkları aşağıda belirtilmiştir. “Hayır” 1 (bir) Puan, “Bazen” 2 (iki) Puan, “Evet” 3 (üç) Puan olarak hesaplamıştır. Ölçek tek boyutlu bir yapı sergilediğinden toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 14, en yüksek puan ise 42’dir. SZİDÖ’de alınan puanın yüksekliği siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın yüksek olduğunu göstermiştir.

Arıcak ve arkadaşları (2012) tarafından Siber Mağduriyet Ölçeği (SMÖ), 24 maddeden ve tek boyuttan oluşan bir ölçek formundan oluşmaktadır (Ek-2). Arıcak ve arkadaşları (2012), SMÖ’deki maddelere ait puan aralıklarında, davranışlara ilişkin eşit etki düzeyi aralıkları aşağıda belirtilmiştir. Hayır, 1 (bir) Puan, Evet 2 (iki) Puan olarak hesaplamıştır. Ölçek tek boyutlu bir yapı sergilediğinden toplam puan üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Ölçekte elde edilen en düşük puan 24, en yüksek puan ise 48’dir. SMÖ’de alınan puanın yüksek olması siber mağdur olma durumunun fazla olduğunu göstermektedir.

4.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Tanrıkulu ve arkadaşlarının (2013)’te geliştirdikleri SZİDÖ’de elde edilen veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizlerde ölçeğin tek faktörlü ve bu tek

faktör altında toplam varyansın % 46.65'ini açıklayan bir yapı ortaya çıkmıştır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları .83 ile .90, iki yarı test- güvenirlik katsayıları .75 ile .84 arasında, bulunmuştur. Ayrıca ölçeğin madde-toplam korelasyonlarının tümleşik grup için. 42 ile. 63 arasında sıralandığı ve % 27'lik alt-üst grupların ortalamaları arasındaki tüm farkların anlamlı olduğu bulunmuştur. Elde edilen bu değerlerden ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu yargısına varılmıştır (17).

Arıcak ve arkadaşlarının (2012) yılında geliştirdikleri SMÖ'de, öğrencilerden elde edilen veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizlerde ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Bu tek faktör toplam varyansın % 30.17'sini oluşturmaktadır. Madde faktör yüklerinin .43 ile .67 arasında değiştiği görülmüştür. Cronbach alfa katsayısı .89, test-tekrar test korelasyonu ise .75 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu değerlerden ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu yargısına varılmıştır (14).

4.5. Verilerin Analizi

Ölçekler araştırma grubuna uygulandıktan sonra istatistik paket programına yüklenmiştir. Araştırmada verilerin değerlendirmesinde; frekans ve yüzde dağılım tablolarından yararlanılmıştır. Bağımsız iki değişken arasındaki ilişkiyi bulmak için t-testi, ikiden fazla değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak için tek yönlü varyans analizi tablosu dikkate alınmıştır. Farklılığının hangi gruplar arasında olduğuna bakmak için ise Tukey testi kullanılmıştır. Soruların anlamlılık düzeyini bulmak için serbestlik derecesi, puanlar arasındaki farklılığı bulmak için standart sapma ve ölçeklere verilen cevaplara yorum yapabilmek için ortalama teknikleri kullanılmıştır. Ölçekleri değerlendirdiğimizde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ alınmıştır.

5. BULGULAR

Bu kısımda, araştırma konusu, amacı ve yöntemi çerçevesinde elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Türkiye Futbol Federasyonu'na bağlı görev yapan 141 klasman futbol hakemlerinin verdikleri cevaplara göre değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Demografik Değişkenler Dağılım Tablosu

DEĞİŞKENLER		N	%
Cinsiyet	Erkek	141	100.0
	Kadın	-	-
	Toplam	141	100.0
Yaş	18-22	18	12.8
	23-27	64	45.4
	28-32	48	34.0
	33 ve üzeri	11	7.8
	Toplam	141	100.0
Medeni Durum	Bekar	88	62.4
	Evli	53	37.6
	Toplam	141	100.0
Eğitim Durumu	Ortaöğretim	17	12.1
	Ön Lisans	24	17.0
	Lisans	89	63.1
	Yüksek Lisans	11	7.8
	Toplam	141	100.0
Meslek	Serbest Meslek	15	10.6
	Memur	86	61.0
	Öğrenci	40	28.4
	Toplam	141	100.0

Hekemlerin demografik verileri incelendiğinde, 141 erkek futbol hakeminden oluşmaktadır. Yaş değişkeni incelendiğinde en büyük çoğunluğun % 45,4'ü 23–27 yaş olduğu tespit edilmiştir. Medeni Durum değişkeni incelendiğinde, % 62,4'ünün bekar olduğu görülmüştür. Eğitim durumu incelendiğinde hakemlerin büyük çoğunluğu, % 63,1'inin lisans mezunu olduğu görülmektedir. Meslek değişkeni incelendiğinde, % 61,0'ının memur olduğu görülmektedir (Tablo 2).

5.1. Futbol Hakemliği ve İnternet Kullanımına İlişkin Verilerin Analizi

Aşağıda futbol hakemlerinin, hakemlik kademelerinin neler olduğu ve kaç yıldır hakemlik yaptığına dair bilgiler verilecektir. Ayrıca, hakemlerin günlük internet kullanım süresi, internet kullanım değişiklik öncelikleri ve internet bağlanma yeri önceliklerinin genel dağılımı sayısal ve yüzdesel olarak detaylandırılacaktır.

Tablo 3. Hakemliğe İlişkin Verileri Dağılımı

Değişkenler	N	%
Hakemlik Kademesi	Ulusal Hakem	33
	Ulusal Yardımcı Hakem	23
	Bölgesel Hakem	24
	Bölgesel Yardımcı	61
	Toplam	141
Hakemlik Süresi	0-3 Yıl	25
	4-6 Yıl	39
	7-9 Yıl	50
	10 Yıl ve üzeri	27
	Toplam	141

Futbol hakemleri klasmanlarına göre incelendiğinde; % 43,3'ünün (N=61) bölgesel yardımcı hakem, % 23.4'ünün (N=33) ulusal hakem, % 17.0'ının (N=24) bölgesel hakem ve % 16.3'ünün (N=23) ise ulusal yardımcı hakem kategorisinde yer aldığı görülmektedir (Tablo 3).

Futbol hakemlerinin hakemlikte görev yaptığı süreye göre incelendiğinde ise futbol hakemlerinin % 17.7'sinin (N=25) 3 yıl ve daha az süre, % 27.7'sinin (N=39) 4-6 yıl süre, % 35.5'inin (N=50) 7-9 yıl süre ve % 19.1'i (N=27) ise 10 yıl ve daha fazla süreyle hakemlik yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 4. Günlük İnternet Kullanımına İlişkin Verilerin Dağılımı

Değişkenler		N	%
Günlük İnternet Kullanım Süresi	0-1 Saat	34	24.1
	2-3 Saat	59	41.8
	4-5 Saat	24	17.0
	6 Saat ve üzeri	24	17.0
	Toplam	141	100.0

Hakemlerin günlük internet kullanım sürelerine baktığımızda ise araştırmaya katılan 141 futbol hakeminin % 24.1'inin (N=34) 1 saat ve daha az süre ile internete girdiği, % 41.8'inin (N=59) 2-3 saat süresince internete girdiği, % 17.0'ının (N=24) 4-5 saat süresince internete girdiği, % 17.0'ının (N=24) ise 6 saat ve daha fazla süreyle internete girdiği görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 5. İnternet Kullanımı Değişkenlik (1. Öncelik) Dağılımı

İnternet Kullanımı Değişkenleri (Amacı)	N	%
E-posta	61	43.3
Facebook	40	28.4
Haber ve Gazete	33	23.4
Film	4	2.8
Müzik	2	1.4
Chat	1	0.7
Toplam	141	100.0

Araştırmaya katılan futbol hakemleri interneti birinci öncelik olarak % 43.3'nün (N=61) e-postayı, % 28.4'nün (N=40) facebook, % 23.4'nün (N=33) haber ve gazete ve % 0.7'sinin (N=1) ise chat olarak kullandığı tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 6. İnternet Kullanımı Değişkenlik (2. Öncelik) Dağılımı

İnternet Kullanımı Değişkenleri (Amacı)	N	%
E-posta	38	28.8
Haber ve Gazete	24	18.2
Müzik	19	14.4
Chat	15	11.4
Film	14	10.6
Facebook	13	9.8
Twitter	4	3.0
Oyun	3	2.3
Görüntülü Konuşma	2	1.5
Toplam	132	100.0

İnterneti ikinci öncelik olarak % 28.8'nin (N=38) e-postayı kullandığı, % 18.2'nin (N=24) haber ve gazeteyi takip ettiği, %14.4'nün (N=19) müzik dinlediği ve % 1.5'inin (N=2) ise görüntülü konuşma yaptığı görülmüştür (Tablo 6).

Tablo 7. İnternet Kullanımı Değişkenlik (3. Öncelik) Dağılımı

İnternet Kullanımı Değişkenleri (Amacı)	N	%
Müzik	29	25.9
Haber ve Gazete	25	22.3
Film	23	20.5
Facebook	11	9.8
E-posta	11	9.8
Chat	5	4.5
Twitter	4	3.6
Görüntülü Konuşma	4	3.6
Toplam	112	100.0

İnterneti üçüncü öncelik olarak % 25.9'nün (N=29) müzik dinlediği, % 22.3'nün (N=25) haber ve gazeteyi takip ettiği, % 20.5'nin (N=23) film izlediği ve % 3.6'sının(N=4) görüntülü konuşma yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 8. İnternet Kullanımı Değişkenlik (4. Öncelik) Dağılımı

İnternet Kullanımı Değişkenleri (Amacı)	N	%
Haber ve Gazete	24	31.6
Film	18	23.7
E-posta	9	11.8
Müzik	9	11.8
Facebook	8	10.5
Twitter	5	6.6
Chat	3	3.9
Toplam	76	100.0

İnterneti dördüncü öncelik olarak % 31.6'sının (N=24) haber ve gazeteleri takip ettiği, % 23.7'sinin (N=18) film izlediği, % 11.8'inin (N=9) e-postayı ve % 3.9'unun (N=3) ise chat'i kullandığı tespit edilmiştir (Tablo 8).

Tablo 9. İnternet Kullanımı Değişkenlik (5. Öncelik) Dağılımı

İnternet Kullanımı Değişkenleri (Amacı)	N	%
Müzik	15	25.9
Görüntülü Konuşma	10	17.2
Film	10	17.2
Twitter	7	12.1
Facebook	6	10.3
Haber ve Gazete	5	8.6
E-posta	3	5.2
Chat	2	3.4
Toplam	58	100.0

İnterneti beşinci öncelik olarak % 25.9'unun (N=15) müzik dinlediği, % 17.2'sinin (N=10) görüntülü konuşma yaptığı, % 17.2'sinin (N=10) film izlediği ve % 3.4'ünün (N=2) ise chat olarak kullandığı tespit edilmiştir (Tablo 9).

Tablo 10. İnternet Kullanımı Değişkenlik (6. Öncelik) Dağılımı

İnternet Kullanımı Değişkenleri (Amacı)	N	%
Chat	61	35.1
Film	8	21.6
Twitter	5	13.5
Facebook	4	10.8
Görüntülü Konuşma	3	8.1
E-posta	2	5.4
Müzik	2	5.4
Toplam	85	100.0

İnterneti altıncı öncelik olarak % 35.1'nin (N=61) chat olarak kullandığı, % 21.6'sının (N=8) film izlediği, % 13.5'nin (N=5) twitter olarak kullandığı ve % 5.4'nün (N=2) ise müzik dinlediği görülmektedir (Tablo 10)

Tablo 11. İnternet Kullanımı Değişkenlerine Göre Genel Dağılım

İnternet Kullanım Değişkenleri	1 n	%	2 n	%	3 n	%	4 n	%	5 n	%	6 n	%	Toplam
E-posta	61	43.3	38	28.8	11	9.8	9	11.8	3	5.2	2	5.4	124
Haber ve Gazete	33	23.4	24	18.2	25	22.3	24	31.6	5	8.6	-	-	111
Chat	1	0.7	15	11.4	5	4.5	3	3.9	2	3.4	61	35.1	87
Facebook	40	28.4	13	9.8	11	9.8	8	10.5	6	10.3	4	10.8	82
Film	4	2.8	14	10.6	23	20.5	18	23.7	10	17.2	8	21.6	77
Müzik	2	1.4	19	14.4	29	25.9	9	11.8	15	25.9	2	5.4	76
Twitter	-	-	4	3.0	4	3.6	5	6.6	7	12.1	5	13.5	25
Görüntülü Konuşma	-	-	2	1.5	4	3.6	-	-	10	17.2	3	8.1	19
Oyun	-	-	3	2.3	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Toplam	141		132		112		76		58		85		604

Futbol hakemlerinin, internet kullanımı genel dağılımı incelendiğinde hakemler birden fazla seçeneği işaretleyerek 604 işaretleme yapmıştır. Hakemlerin internet kullanımlarına baktığımızda en çoktan en aza doğru sıraladığımızda % 20.5'i e-postayı , ikinci sırada % 18.4'ü haber ve gazeteyi takip ettiği, üçüncü olarak %14.4'nün chat yaptığı, dördüncü olarak %13.6'sı facebook kullandığı ve en az kullandıkları değişkenin ise % 0.5'nin Oyun oynadığı görülmektedir (Tablo 11).

Tablo 12. 1. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği

İnternet Bağlanma Yeri Değişkenleri	N	%
Ev	54	38.3
Mobil Telefon	44	31.2
İş Yeri	43	30.5
Toplam	141	100.0

Araştırmaya katılan hakemlerin internete en çok % 38.3'nün (N=54) evden internete girdiği , % 31.2'sinin (N=44) mobil telefonla bağlandığı, % 30.5'inin (N=43) iş yerinden internete girdiği tespit edilmiştir (Tablo 12).

Tablo 13. 2. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği

İnternet Bağlanma Yeri Değişkenleri	N	%
Mobil Telefon	33	32.4
İş Yeri	32	31.4
Ev	22	21.6
Ücretsiz Her Yerden	8	7.8
İnternet Cafe	7	6.9
Toplam	102	100.0

İnternet bağlanma yeri ikinci önceliği olarak % 32.4'nün (N=33) mobil telefonla bağlandığı, % 31.4'ünün (N=32) işyerinden internete bağlandığı, % 21.6'sının (N=22) evden internete girdiği, % 7.8'i (N=8) ücretsiz her yerden bağlandığı ve % 6.9'unun (N=7) ise internet cafeden internete bağlandığı tespit edilmiştir (Tablo 13).

Tablo 14. 3. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği

İnternet Bağlanma Yeri Değişkenleri	N	%
İş Yeri	13	25.0
Ev	12	23.1
Mobil Telefon	10	19.2
İş Yeri	10	19.2
Ücretsiz Her Yerden	7	13.5
Toplam	52	100.0

İnternet bağlanma yeri üçüncü önceliği olarak % 25.0'nın (N=13) iş yerinden bağlandığı, % 23.1'inin (N=12) evinden bağlandığı, % 19.2'sinin (N=10) mobil telefondan bağlandığı, % 19.2'sinin (N=10) internet cafeden girdiği ve % 13.5'inin (N=7) ise ücretsiz her yerden girebildikleri tespit edilmiştir (Tablo 14).

Tablo 15. 4. İnternet Bağlanma Yeri Önceliği

İnternet Bağlanma Yeri Değişkenleri	N	%
İnternet Cafe	8	32.0
Mobil Telefon	6	24.0
Ücretsiz Her yerden	5	20.0
İş Yeri	4	16.0
Ev	2	8.0
Toplam	25	100.0

İnternet bağlanma yeri dördüncü önceliği olarak % 32.0'nın (N=8) internet cafeden bağlandıkları, % 24.0'nın (N=6) mobil telefonla bağlandıkları, % 20.0'nın (N=5) ücretsiz her yerden girdikleri ve % 8.0'nın (N=2) ise internet cafeden internete bağlandıkları tespit edilmiştir (Tablo 15).

Tablo 16. İnternet Bağlanma Yeri Değişkenlerine Göre Genel Dağılımı

İnternet Bağlanma Yeri Değişkenleri	1.		2.		3.		4.		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	
Mobil Telefon	44	31.2	33	32.4	10	%19.2	6	24.0	93
İş Yeri	43	30.5	32	31.4	13	%25.0	4	16.0	91
Ev	54	38.3	22	21.6	12	%23.1	2	8.0	90
İnternet Cafe			7	6.9	10	%19.2	8	32.0	26
Ücretsiz Her Yerden			8	%7.8	7	%13.5	5	20.0	20
Toplam	141		102		52		25		320

Futbol hakemlerinin, internet bağlanma yerlerinin genel dağılımı incelendiğinde hakemler birden fazla seçeneği işaretleyerek 320 işaretleme yapmıştır. Hakemlerin internet bağlanma yerlerine baktığımızda en çok % 29.1'i mobil telefondan, % 28.4'ü iş yerinden, % 28.1'nin evinden internete girdiği; en az

internet kullandıkları yerler ise % 8.1'i internet cafeden ve % 6.3'nün de ücretsiz her yerden bağlandıkları tespit edilmiştir (Tablo 16).

5.2. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının Analizi

Futbol hakemlerinin, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık toplam puanlarının incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 17'da gösterilmiştir. Hakemlerin medeni durum, yaş, eğitim durumu, meslek, hakemlik kademesi , hakemlik süresi, internet bağlanma yeri önceliği ve günlük internet kullanım süresi değişkenlerine göre çeşitli testler uygulanarak analizleri tablolarla detaylandırılacaktır.

Tablo 17. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının Genel Ortalama Tablosu

Duyarlılık	N	Minimum	Max	Puan Ortalaması	Skala Değeri
Toplam puanı					
	141	16.00	42.00	36.73	2.62

Tablo 17 incelendiğinde, elde edilen bulgular futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin yüksek düzeyde duyarlılığa ($\bar{x}$ = 36.73) sahip oldukları söylenebilir. “Hayır” 1 (bir) Puan, “Bazen” 2 (iki) Puan, “Evet” 3 (üç) Puan olarak hesaplamıştır. Ölçekten alınan en yüksek puan 42 iken en düşük puan 16 çıkmıştır. Bu türden skala değeri 2.62 olarak evet'e yakın bulunmuştur.

5.2.1. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları, Medeni Durum Değişken Analiz Tablosu

Duyarlılık puanlarının, futbol hakemlerinin medeni durum değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılıklarının Medeni Durum Değişkenin T-Testi Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss	t	P
Bekar	88	36.13	5.43	-1,81	0,07
Evli	53	37.71	4.18		

Tablo 18 incelendiğinde, duyarlılık puan ortalamaları, evli hakemlerin ortalaması ($\bar{x}$ =37.71), bekar hakemlerin ortalaması ise ($\bar{x}$ =36.13) olduğu görülmektedir. İki grup arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için yapılan t-testi sonucunda p=0.07 olarak bulunmuş ve iki grup arasındaki farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$).

5.2.2. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları, Yaş Değişken Analiz Tablosu

Duyarlılık puanlarının, yaş değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 19'da gösterilmiştir.

Tablo 19. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Yaş Değişkenlerine İlişkin Dağılımı Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{X}$	Ss
18-22	18	36.22	4,75
23-27	64	35.62	5,74
28-32	48	37.93	4,12
33 ve üzeri	11	38.72	3,22
Toplam	141	36,73	5,04

Tablo 19’da futbol hakemlerinin yaş değişkenine bakıldığında, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}$ =38.72) ile 33 yaş ve üstü hakemlere ait olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}$ =37.93) ortalama ile 28-32 yaş, ($\bar{x}$ =36.22) ortalama ile 18-22 yaş, ($\bar{x}$ =35.62) ortalama ile 23-27 yaş hakemlerin olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Yaş Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
196,65	3	65,55	2,66	0,05
3371,10	137	24,60		
3567,75	140			

Tablo 20’de futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarının yaş değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.05$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.2.3. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları, Eğitim Durumu Değişken Analiz Tablosu

Duyarlılık puanlarının, eğitim durumu değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 21'de gösterilmiştir.

Tablo 21. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenlerine İlişkin Dağılımı Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
Ortaöğretim	17	34.17	6.93
Önlisans	24	36.58	5.39
Lisans	89	37.01	4.64
Yüksek Lisans	11	38.72	2.57
Toplam	141	36.73	5.04

Tablo 21'de futbol hakemlerinin eğitim durumu değişkenine bakıldığında, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=38.72$) ile yüksek lisans a ait olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}=37.01$) ortalama ile lisan mezunu, ($\bar{x}=36.58$) ortalama ile önlisans, ($\bar{x}=34.17$) ortalama ile ortaöğretim mezunu hakemlerin izlediği görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 22'de verilmiştir.

Tablo 22. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
162.28	3	54.09	2.17	0.09
3405.47	137	24.85		
3567.75	140			

Tablo 22’de futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarının eğitim durumu değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.09$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.2.4. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları, Meslek Değişkeni Analiz Tablosu

Duyarlılık puanlarının, meslek değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 23. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Meslek Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
Serbest	15	36.46	6.52
Memur	86	37.01	4.62
Öğrenci	40	36.22	5.40
Toplam	141	36.73	5.04

Tablo 23’te futbol hakemlerinin meslek değişkenine bakıldığında, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=37.01$) ile memura ait olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}=36.46$) ortalama ile serbest meslek, ($\bar{x}=36.22$) ortalama ile öğrenci olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 24’te verilmiştir.

Tablo 24. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Meslek Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
18.06	2	9.03	0.35	0.70
3549.69	138	25.72		
3567	140			

Tablo 24'te futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarının meslek değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.70$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.2.5. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları, Hakemlik Kademesi Değişken Analiz Tablosu

Duyarlılık puanlarının, hakemlik kademesi değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 25'te gösterilmiştir.

Tablo 25. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik Kademesi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Hakemlik Kademesi	N	$\bar{x}$	Ss
Bölgesel Yardımcı Hakem	61	35.81	5.41
Bölgesel hakem	24	36.83	5.55
Ulusal Yardımcı Hakem	23	37.65	5.18
Ulusal hakem	33	37.69	3.55
Toplam	141	36.73	5.04

Tablo 25'te futbol hakemlerinin hakemlik kademesi değişkenine bakıldığında, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanları, en yüksek ortalamanın

($\bar{x}$ =37.69) ile ulusal hakem olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}$ =37.65) ortalama ile ulusal yardımcı hakem, ($\bar{x}$ =36.83) ortalama ile bölgesel hakem , ($\bar{x}$ =35.81) ortalama ile bölgesel yardımcı hakemlerin izlediği görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 26'da verilmiştir.

Tablo 26. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik Kademesi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
101.22	3	33.74	1.33	0.26
3466.53	137	25.30		
3567.75	140			

Tablo 26'te futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarının hakemlik kademesi değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.26$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.2.6. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları, Hakemlik Süresi Değişken Analiz Tablolu

Duyarlılık puanlarının, hakemlik süresi değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 27'de gösterilmiştir.

Tablo 27. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik Süresi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
0-3 Yıl	25	35.44	4.52
4-6 Yıl	40	37.02	4.75
7-9 Yıl	50	36.24	6.08
10 Yıl ve üzeri	26	38.46	3.12
Toplam	141	36.73	5.04

Tablo 27'de futbol hakemlerinin hakemlik süresi değişkenine bakıldığında, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=38.46$) ile 10 yıl ve üzeri hakemlik yaptıkları, onları sırasıyla ($\bar{x}=37.02$) ortalama ile 4-6 yıl, ($\bar{x}=36.24$) ortalama ile 7-9 yıl, ($\bar{x}=35.44$) ortalama ile 0-3 yıllık hakemlerin olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 28'de verilmiştir.

Tablo 28. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Hakemlik süresi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
135.04	3	45.01	1.79	0.15
3432.71	137	25.05		
3567.75	140			

Tablo 28'de futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarının hakemlik süresi değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.15$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.2.7. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan

Ortalamaları, İnternet Bağlanma Yeri Değişken Analiz Tablosu

Duyarlılık puanlarının, İnternet bağlanma yeri önceliğine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 29'da gösterilmiştir.

Tablo 29. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Dağılımı Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
Ev	54	36.27	5.72
Mobil Telefon	44	35.59*	4.70
İş Yeri	43	38.46*	4.03
Toplam	141	36.73	5.04

Tablo 29'da futbol hakemlerinin, internet bağlanma yeri önceliğine göre baktığımızda, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}$ =38.46) ile iş yerinden, onları sırasıyla ($\bar{x}$ =36.27) ortalama ile evden, ($\bar{x}$ =35.59) ortalama ile mobil telefondan olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 30'da verilmiştir.

Tablo 30. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
197.59	2	98.79	4.04	0.02*
3370.16	138	24.42		
3567.75	140			

Tablo 30'da futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarının internet bağlanma yeri önceliğine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.02$ olarak bulunmuş ve ($p<0.05$) seviyesinde anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Farklılaşmanın kaynağının belirlenmesi için Tukey Testi yapılmıştır. Yapılan Tukey testine ilişkin istatistiksel değerlere bakıldığında; mobil telefon (35.59*) ile işyeri (38.46*), internete bağlanma yerleri arasındaki puan ortalamalarının farklılaşması sonucu manidar seviyede bir ilişki olduğu kabul edilmiştir. ($p<0.05$).

5.2.8. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puan Ortalamaları, Günlük İnternet Kullanım Süresi Değişken Analiz Tablosu

Duyarlılık puanlarının, günlük internet Kullanım Süresine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 31'de gösterilmiştir.

Tablo 31. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Dağılımı Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
0-1 Saat	34	37.26	3.53
2-3 Saat	59	36.47	4.52
4-5 Saat	24	37.37	6.28
6 Saat ve üzeri	24	35.95	6.66
Toplam	141	36.73	5.04

Tablo 31'de futbol hakemlerinin günlük internet kullanım süresine değişkenine göre bakıldığında, sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=37.37$) ile 4-5 saat , onları sırasıyla ($\bar{x}=37.26$) ortalama ile 0-1

saat, ($\bar{x}$ =36.47) ortalama ile 2-3 saat ve ($\bar{x}$ =35.95) ortalama ile 6 saat ve üzeri olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 32'de verilmiştir.

Tablo 32. Sanal Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
37.84	3	12.61	0.49	0.69
3529.91	137	25.76		
3567.75	140			

Tablo 32'de futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık puanlarının günlük internet kullanım süresine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.69$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.3. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyetlerine İlişkin Verilerin Analizi

Futbol hakemlerinin, sanal mağduriyetlerine ilişkin toplam puanlarının incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 33'te gösterilmiştir. Hakemlerin medeni durum, yaş, eğitim durumu, meslek, hakemlik kademesi, hakemlik süresi, internet bağlanma yeri önceliği ve günlük internet kullanım süresi değişkenlerine göre çeşitli testler uygulanarak analizleri tablolarla detaylandırılacaktır.

Tablo 33. Futbol Hakemlerinin Sanal Zorbalığa İlişkin Mağduriyetlerinin Genel Ortalama Tablosu

Mağduriyet	N	Minimum	Max	Puan	Sıkıla Değeri
Toplam puanı				Ortalaması	
	141	24.00	46.00	27.01	1.12

Tablo 33 incelendiğinde, hakemlerin mağduriyet toplam puan ortalaması ($\bar{x}$ =27.01) olduğu görülmektedir. "Hayır" 1 (bir) Puan, "Evet" 2 (iki) Puan olarak hesaplamıştır. Ölçekten alınan en yüksek puan 46 iken en düşük puan 24 çıkmıştır. Bu türden skala değeri 1.12 olarak hayır'a yakın bulunmuştur.

5.3.1. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Medeni Durum Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, futbol hakemlerinin medeni durum değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 34'te gösterilmiştir.

Tablo 34. Sanal Mağduriyetlerine Yönelik Medeni Durum Değişkenlerinin T - Testi Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{X}$	Ss	t	p
Bekar	88	26.40	3.58	-1.81	0.05
Evli	53	28.01	6.21		

Tablo 34 incelendiğinde, mağduriyet puan ortalamaları, evli hakemlerin ortalaması ($\bar{x}$ =28.01) bekâr hakemlerin ortalaması ise ($\bar{x}$ =26.40) olduğu görülmektedir. İki grup arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için yapılan t-

testi sonucunda $p=0.05$) olarak bulunmuş ve iki grup arasındaki anlamlı farkın anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$).

5.3.2. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Yaş Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, yaş değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 35'te gösterilmiştir.

Tablo 35. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Yaş Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
18-22	18	26,61	3,79
23-27	64	28,15	6,06
28-32	48	25,85	2,87
33 yaş ve üzeri	11	26,09	3,14
Toplam	141	27,01	4,78

Tablo 35'te futbol hakemlerinin yaş değişkenine bakıldığında, sanal mağduriyet puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=28.15$) ile 23-27 yaşa ait olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}=26.61$) ortalama ile 18-22 yaş, ($\bar{x}=26.09$) ortalama ile 33 yaş ve üzeri yaş, ($\bar{x}=25.85$) ortalama ile 28-32 yaş hakemlerin izlediği görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 36'da verilmiştir.

Tablo 36. Sanal Mağduriyet Puanlarının Yaş Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
160,368	3	53,45	2,40	0,07
3051,60	137	22,27		
3211,97	140			

Tablo 36'da futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarının yaş değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.07$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.3.3. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Eğitim Durumu Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, eğitim durumu değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 37'de gösterilmiştir.

Tablo 37. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Eğitim Durumu Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
Ortaöğretim	17	26.76	4.42
Önlisans	24	27.62	4.95
Lisans	89	26.74	4.27
Yüksek Lisans	11	28.27	8.31
Toplam	141	27.01	4.78

Tablo 37'de futbol hakemlerinin eğitim durumu değişkenine bakıldığında, sanal mağduriyet puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=28.27$) ile yüksek lisans aitt olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}=27.62$) ortalama ile önlisans mezunu, ($\bar{x}=26.76$) ortalama ile ortaöğretim, ($\bar{x}=26.74$) ortalama ile lisans mezunu hakemlerin izlediği görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 38'de verilmiştir.

Tablo 38. Sanal Mağduriyet Puanlarının Eğitim Durumu Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
34.05	3	11.35	0.48	0.69
3177.92	137	23.19		
3211.97	140			

Tablo 38'de futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarının eğitim durumu değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.69$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir

5.3.4. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Meslek Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, meslek değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 39'de gösterilmiştir.

Tablo 39. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Meslek Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
Serbest	15	26.06	2.31
Memur	86	27.33	5.23
Öğrenci	40	26.67	4.47
Toplam	141	27.01	4.78

Tablo 39'da futbol hakemlerinin meslek değişkenine bakıldığında, sanal mağduriyet puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=27.33$) ile memurlara ait olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}=26.67$) ortalama ile öğrenci, ($\bar{x}=26.06$) ortalama ile serbest meslekle uğraştıkları görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 40'ta verilmiştir.

Tablo 40. Sanal Mağduriyet Puanlarının Meslek Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
27.04	2	13.52	0.58	0.55
3184.92	138	23.07		
3211.97	140			

Tablo 40'ta futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarının meslek değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.55$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.3.5. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Hakemlik Kademesi Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, hakemlik kademesi değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 41'de gösterilmiştir.

Tablo 41. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Hakemlik Kademesi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
Bölgesel Yardımcı Hakem	61	26.75	4.08
Bölgesel Hakem	24	27.50	6.12
Ulusal Yardımcı Hakem	23	25.82	3.31
Ulusal Hakem	33	27.96	5.68
Toplam	141	27.01	4.78

Tablo 41'de futbol hakemlerinin hakemlik kademesi değişkenine bakıldığında, sanal mağduriyet puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=27.96$) ile ulusal hakem olduğu, onları sırasıyla ($\bar{x}=27.50$) ortalama ile bölgesel hakem, ($\bar{x}=26.75$) ortalama ile bölgesel yardımcı hakem, ($\bar{x}=25.82$) ortalama ile ulusal yardımcı hakemlerin izlediği görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 42'de verilmiştir.

Tablo 42. Sanal Mağduriyet Puanlarının Hakemlik Kademesi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
72.38	3	24.12	1.05	0.37
3139.58	137	22.91		
3211.97	140			

Tablo 42'de futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarının hakemlik kademesi değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.37$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.3.6. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Hakemlik Süresi Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, hakemlik süresi değişkenlerine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 43'te gösterilmiştir.

Tablo 43. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları Hakemlik Süresi Değişkenlerine İlişkin Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
0-3 Yıl	25	27.12	4.14
4-6 Yıl	40	26.90	4.26
7-9 Yıl	50	26.40	4.75
10 Yıl ve üzeri	26	28.26	6.06
Toplam	141	27.01	4.78

Tablo 43'te futbol hakemlerinin hakemlik süresi değişkenine bakıldığında, sanal mağduriyet puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}=28.26$) ile 10 yıl ve üzeri hakem, onları sırasıyla ($\bar{x}=27.12$) ortalama ile 0-3 yıl, ($\bar{x}=26.90$) ortalama ile 4-6 yıl, ($\bar{x}=26.40$) ortalama ile 7-9 yıllık hakemlerin olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 44'de verilmiştir.

Tablo 44. Sanal Mağduriyet Puanlarının Hakemlik Süresi Değişkenlerine Göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
60.61	3	20.20	0.87	0.45
3151.35	137	23.00		
3211.97	140			

Tablo 44'te futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarının hakemlik süresi değişkenlerine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.45$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.3.7. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları

İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, internet bağlanma yeri önceliğine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 45'te gösterilmiştir.

Tablo 45. Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları İnternet Bağlanma Yeri Önceliğine Göre Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
Ev	54	26.53	3.60
Mobil Telefon	44	26.75	5.31
İş Yeri	43	27.88	5.47
Toplam	141	27.01	4.78

Tablo 45'te futbol hakemlerinin, internet bağlanma yeri önceliğine göre baktığımızda, sanal mağduriyet puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}$ =27.88) ile iş yerinde, onları sırasıyla ($\bar{x}$ =26.75) ortalama ile mobil telefondan, ($\bar{x}$ =26.53) ortalama ile evden internete bağlananların olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 46'da verilmiştir.

Tablo 46. Sanal mağduriyet puanlarının İnternet bağlanma yeri önceliğine göre Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
47.87	2	23.93	1.04	0.35
3164.09	138	22.92		
3211.97	140			

Tablo 46'da futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarının internet bağlanma yeri önceliğine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.35$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

5.3.8. Futbol Hakemlerinin Sanal Mağduriyet Puan Ortalamaları, Günlük İnternet Kullanım Süresi Değişken Analiz Tablosu

Mağduriyet puanlarının, günlük internet Kullanım Süresine göre incelenmesine yönelik istatistik analizi tablo 47'de gösterilmiştir.

Tablo 47. Sanal Mağduriyet Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Göre Dağılım Değerleri

Değişkenler	N	$\bar{x}$	Ss
0-1 Saat	34	26.94	4.26
2-3 Saat	59	27.62	5.61
4-5 Saat	24	25.83	4.54
6 Saat ve üzeri	24	26.79	3.28
Toplam	141	27.01	4.78

Tablo 47'de futbol hakemlerinin günlük internet kullanım süresine değişkenine göre bakıldığında, sanal mağduriyet puanları, en yüksek ortalamanın ($\bar{x}$ =27.62) ile 2-3 saat, onları sırasıyla ($\bar{x}$ =26.94) ortalama ile 0-1 saat, ($\bar{x}$ =26.79) ortalama ile 6 saat ve üzeri ($\bar{x}$ =25.83) ortalama ile 4-5 saat olduğu görülmektedir. Futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarına ait varyans analizi sonuçları tablo 48'de verilmiştir.

Tablo 48. Sanal Mağduriyet Puanlarının Günlük İnternet Kullanım Süresine Varyans Analizi Dağılımı

Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
57.00	3	19.00	0.82	0.48
3154.97	137	23.02		
3211.97	140			

Tablo 48’de futbol hakemlerinin sanal mağduriyet puanlarının günlük internet kullanım süresine göre varyans analizi sonuçları incelendiğinde $p=0.48$ olarak bulunmuş ve ($p>0.05$) düzeyinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir.

6. TARTIŞMA

Araştırma Türkiye Futbol Federasyonu bünyesinde faal olarak görev alan klasman futbol hakemlerinin, sanal duyarlılık düzeylerinin belirlenmesi ve hakemlere yapılan zorbalık sonucunda sanal mağduriyetlerini; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek, hakemlik kademesi, hakemlik süresi, internete bağlanma yeri ve internet kullanım süresi, gibi farklı değişkenler açısından yorumlayarak bu alanda yapılan çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Demografik veriler incelendiğinde; katılımcı futbol hakemlerinin tamamı erkektir (Tablo 2). Bayan futbol hakemlerinin olmaması bayanların futbol ve hakemliğine olan ilgisizliği ile açıklanabilir. Futbol Federasyonuna bağlı olarak hakemlik yapan bayanların (% 3.2) erkeklere oranla daha az olduğu söylenebilir (156). Bu sonuç, ülkemizde bayanların hakemliği çok fazla tercih etmediğini gösteriyor. Bunun sebepleri öncelikle futbol hakemlerine müsabaka sırasında ve bitiminde yaşanan gerek fiziksel gerek sözlü olarak saldırıya uğramaları bayanların futbol hakemliğini yapmaktan uzaklaştıran nedenler arasında sayılabileceği söylenebilir.

Araştırmaya katılan hakemlerin büyük çoğunluğunun % 45.4'nün 23-27 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Genel olarak baktığımızda 18 yaş ile 27 yaş aralığında bulunan hakem sayısı toplam hakem sayısının yarıdan fazlasını oluşturmaktadır (Tablo 2). Bu veri Merkez Hakem Kurulunun, bünyesinde görev yapan futbol hakemlerinin genç yaş aralığında olmasına dikkat ettiğini ve çıkan sonucunda bununla örtüştüğünü göstermektedir. Merkez Hakem Kurulunun genç yaş aralığına dikkat etmesinin nedenini futbol hakemlerinin çok fazla efor

harcamak zorunda kalmasına bağlayabiliriz. Müsabaka esnasında futbol hakemi futbol oyuncularından daha fazla koşması, doğru yerden oyunu izlemesi ve pozisyonlara yakın olması doğru karar verebilmesi açısından önem arz ettiği düşünülürse hakemlerin üst düzey fiziksel beceri, kondisyon ve yüksek düzeyde atletik performansa sahip olmaları gerektiği söylenebilir.

Hakemlerin medeni durum değişkeni incelendiğinde, % 62.4'ünün bekar % 37.6'sının ise evli olduğu görülmüştür (Tablo 2). Araştırmaya katılan hakemlerin medeni durumlarına bakıldığında genç yaş grubunun sayısal çokluğu göz önüne alındığında bekâr futbol hakemi oranının yüzdelerinin % 50'nin üstünde olması doğal olarak karşılanabilir.

Araştırmaya katılan hakemlerin eğitim durumu incelendiğinde % 12.1'nin ortaöğretim mezunu, % 17.0'nın ön lisans, % 7.8'i lisansüstü eğitim yaptığı büyük çoğunluğunun da % 63.1'inin lisans mezunu olduğu görülmektedir (Tablo 2) . Edirne bölgesi hakemlerine yönelik yapılmış bir başka çalışmada da hakemlerin yarıdan fazlasının % 62.9'unun üniversite mezunu olduğu tespit edilmiştir (157). Voleybol klasman hakemlerine yönelik yapılan bir başka çalışmada ise futbol hakemliğinde olduğu gibi yarıdan fazlasının üniversite eğitimi aldığı görülmektedir (158).

Gümüş, hakem olmak isteyen kişilerin eğitimli, kültürlü, yüksek özgüvene sahip kişiler yönelirse çok az yanlış yapan, bilgili, yaratıcı çok az yanlış yapan hakem sayısında artış olabileceğini belirtmektedir (159). Hakemlerin öğrenim durumlarına bakıldığında hakemlik mesleğinin ülkemizde eğitimli ve bilinçli kişilerce yapıldığını göstermektedir. Eğitimin her alanda önem arz ettiği ülkemizde hakemliğe karşı olan bilincin üst düzeyde olduğu görülmektedir.

Meslek değişkeni incelendiğinde, % 10.6'sı serbest meslek % 28.4 öğrenci % 61.0'ının memur olduğu görölmektedir (Tablo 2). Sungur (2001) Futbol hakemlerinin sosyo-ekonomik yapılarının incelendiği araştırmasında, klasman hakemlerinin büyük çoğunluğunun serbest meslek ve memur oluşturduğu görölmektedir (160). Edirne bölgesinde Bölge ve klasman hakemlerin mesleki durumlarıyla ilgili yapılan çalışmada da hakemlerin çoğunlukla kamu personelinen oluştuğu tespit edilmiştir (157). Yine voleybol hakemlerine yönelik yapılan araştırmada ise ulusal hakemlerin yaridan fazlasını öğretmen ve kamu kuruluşlarında çalışan memurlardan oluşurken, bölge-il hakemlerini ise öğrenci ve memur kesim oluşurmaktadır (158). Ünsal (2005), Ankara bölgesi basketbol hakemlerine yönelik yapmış olduğu çalışmada hakemlerin mesleklerine baktığımızda klasman hakemlerinin büyük çoğunluğunun serbest meslek ve memurdan oluşurken, il hakemlerinin % 50'sini öğrenci grubundan oluştuğu görölmektedir (6). Bu durumda futbol hakemliğinde olduğu gibi basketbol,voleybol hakemlerinde de klasmanları yükseldikçe kamu kurum ve kuruluşlarda çalıştığı veya kendi işini oluşturarak ekonomik yönden hakemlerin rahat ettikleri, üç hakemlik arasında benzerlikler olduğu görölmektedir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin klasmanlarına göre dağılımı incelendiğinde; % 43,3'ünün bölgesel yardımcı hakem, % 23,4'ünün ulusal hakem, % 17,0'ının bölgesel hakem ve % 16,3'ünün ise ulusal yardımcı hakem kategorisinde yer aldığı görölmektedir (Tablo 3). Buna göre en az hakem ulusal yardımcı hakem, en fazla hakemin de bölgesel yardımcı hakem olduğu görölmektedir. Hakemlerin görev yaptığı süreye göre incelendiğinde ise futbol hakemlerinin % 17.7'sinin 3 yıl ve daha az süre, % 27.7'sinin 4-6 yıl süre, %

35.5'inin 7-9 yıl süre ve % 19.1'i ise 10 yıl ve daha fazla süreyle hakemlik yaptığı tespit edilmiştir (Tablo 3). Yine bu bulguyla örtüşen Kayışoğlu'nun (2008) klasman hakemlerinin hakemlik deneyimlerini incelendiği araştırmada, futbol hakemlerinin % 27.9'u 5 yıl ve daha az süredir hakemlik yaptığı, % 37.8'i 6–8 yıl süresince hakemlik yaptığı, % 18.6'sı 9–11 yıl süresince hakemlik yaptığı, %12.2'si 12–14 yıl süresince hakemlik yaptığı, % 3.5'i 15 yıl ve daha fazla süreyle hakemlik yaptığı görülmektedir (161). Hakemlik mesleğini hakemlik yapma yıllarına göre incelediğimizde araştırmada yer alan futbol hakemlerinin 7 yıl ve üzeri olduğu bu da hakemlik tecrübelerinin fazla olduğu düşünülmektedir.

Hakemlerin günlük internet kullanım sürelerine baktığımızda ise araştırmaya katılan futbol hakeminin % 4.1'inin 1 saat ve daha az süre ile internete girdiği, % 41.8'inin 2-3 saat süresince internete girdiği, % 17.0'ının 4-5 saat süresince internete girdiği, % 17.0'ının ise 6 saat ve daha fazla süreyle internete girdiği görülmektedir (Tablo 4). Araştırmadaki hakemlerin yaş aralıklarını dikkate aldığımızda 2012 yılında 26 ilde 13-29 yaş aralığına yapılan bir başka araştırmada ise gençlerin günde yaklaşık altı saatini internette geçirdiği sonucu çıkmıştır (75). Türkiye'de 2014 yılında % 44.9' unun interneti büyük oranda her gün veya haftada en az bir defa düzenli kullandıkları görülmektedir. Bu oran, bir önceki yılının aynı döneminde % 39.5 dolaylarında olduğu tespit edilmiştir (68). Bilgisayar ve internet kullanım oranının her geçen gün hızlı bir şekilde arttığı görülmektedir. İnternet, hakemlerin yaşamlarına önemli bir biçimde olumlu katkılar getirdiği, internet sayesinde arkadaş ve aile bireyleriyle iletişim kurduğu ve önemli bilgilere ulaştığı mümkündür. İnternet kullanımının artık çağımızın bir gerekliliği olduğu gerçeğinden vazgeçememekteyiz. Ancak diğer sosyal

ortamlarda olduğu gibi diğerkleriyle zararlı şekillerde tanışma ve etkileşime girme olasılığı da mevcuttur (162).

Futbol hakemlerin, internet kullanım amaçlarına baktığımızda hakemlerin internette en çok kullandıklarını sıraladığımızda % 20.5'i E-postayı kullandığı, ikinci sırada % 18.4'le haber ve gazeteyi takip ettiği, üçüncü olarak %14.4'nün chat yaptığı ve % 13.6'sının facebook kullandığı görölmektedir. Hakemlerin en az oranda % 0.5'le oyun oynadığı görölmektedir (Tablo 11). E-posta kullanımının yüksek çıkması farklı nedenlere bağlanabileceğı gibi merkez hakem kurulunun, yapmış olduğu seminerlerde hakemlerin kayıt başvurusu yapabilmeleri için adaylardan geçerli bir e-posta adresine sahip olmaları gerekliliğı de dikkate alınmalıdır (163). Gençler üzerinde yapılan farklı bir çalışmada ise gençlerin yarıdan fazlasının genellikle interneti sosyal ağlara bağlanmak için kullandıkları belirtilmektedir (75). Sosyal ağlara girebilmenin öncelikli şartının bir e posta adresine sahip olmak gerekliliğı interneti e posta kullanımı için zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de yapılan bir çalışmada facebook kullanım oranının çocuklar arasında % 85 olduğı belirtilmektedir (164). Günümüzde sosyal medya (facebook) okadar yaygınlaşmıştır ki kullanıcıları rahatsız edecek boyutlara ulaşmıştır (165).

Futbol hakemlerinin, internet bağlanma yerlerine baktığımızda en çok % 29,1'i mobil telefondan, % 28,4'nün iş yerinden ve % 28,1'i evinden internete girdikleri en az ise % 6,3'ü de ücretsiz her yerden girdiğı tespit edilmiştir. (Tablo 16). Hakemlerin genellikle kamu kurum ve kuruluşlarında çalıştığından maddi durumlarının kendine yeter düzeyde olduğı söylenebilir. Bundan dolayı kendilerine ait akıllı telefon sayesinde internete girdiğı söylenebilir. Ayrıca

hakemler ev ve iş yerlerinde bilgisayara girdiklerinden, internet cafe ve ücretsiz yerlerden bağlanma gereği duymayacaklarını düşünebiliriz.

Elde edilen bulgular futbol hakemlerinin sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık seviyelerinin ($\bar{x} = 36.73$) yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (Tablo 17). 2012 yılında bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri ile ilgili çalışmada da duyarlılık ort. ($\bar{x} = 35.06$) olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konan bulgularla tutarlılık gösterdiği görülmektedir (166). Bu çerçevede futbol hakemlerinin sanal zorbalık eylemleri ile karşı karşıya kalabilecekleri sorunlara karşı farkındalık düzeylerinin yüksek olduğu düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin medeni durum farklılıklarına göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Ancak evli hakemlerin bekar hakemlere göre duyarlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir ($p > 0.05$, Tablo 18).

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin yaş değişkenlerine göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p > 0.05$, Tablo 20). Buna göre çalışmada yaşın duyarlılık üzerinde önemli bir etken değildir sonucuna varılmıştır. Ancak çalışmada hakemlerin yaşları arasında anlamlı farklılığın çıkmamasına rağmen, hakemlerin yaşları yükseldikçe duyarlılık düzeylerinin de yükseldiği görülmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda da buna benzer yaşın duyarlılık üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığına rastlanmıştır (70,111,167,168).

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin eğitim durumu değişkenlerine göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının varyans analizi sonuçları

incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 22). Buna göre çalışmada eğitim durumunun duyarlılık üzerinde önemli bir etken değildir sonucuna varılmıştır. Ancak çalışmada hakemlerin eğitim durumu arasında anlamlı farklılığın çıkmamasına rağmen, hakemlerin akademik anlamda bir üst öğrenime doğru [ortaöğretim ($\bar{x}=34.17$), yüksek lisans ($\bar{x}=38.72$)] duyarlılık düzeylerinin de yükseldiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin meslek değişkenlerine göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 24). Buna göre araştırmada mesleğin duyarlılık üzerinde önemli bir unsur olmadığı düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin hakemlik kademesi değişkenlerine göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 26). Buna göre çalışmada hakemlik kademesinin duyarlılık üzerinde önemli bir etken olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak çalışmamızda hakemlerin hakemlik kademeleri arasında anlamlı farklılığın çıkmamasına rağmen, hakemlerin klasman dereceleri bir üst kademeye yükseldikçe [($\bar{x}=35.81$) bölgesel yardımcı, ($\bar{x}=37.69$) ulusal hakem] duyarlılık düzeylerinin de yükseldiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin hakemlik yaptığı süreye göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 28). Buna göre çalışmada hakemlik süresinin duyarlılık üzerinde önemli bir etken olmadığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin internet bağlanma yeri önceliğine göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir ($p < 0.05$, Tablo 30). Farklılaşmanın kaynağının belirlenmesi için yapılan teste ilişkin istatistiksel değerlere bakıldığında; mobil telefon ($\bar{x} = 35.59^*$) ile işyeri ($\bar{x} = 38.46^*$), internete bağlanma yerleri arasındaki puan ortalamalarının farklılaşması sonucu anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu kabul edilmiştir. Mobil telefonun kişiye özel olmasının işyerindeki bilgisayarın ise farklı kullanıcılara açık olmasının etkisi bu sonucun oluşmasında dikkate alınmalıdır. 2014 yılında yapılan bir çalışmada kişisel cep telefonu olan öğrencilerin olmayanlara göre anlamlı düzeyde siber zorbalığa maruz kaldığı belirtilmiştir (91). Kullanılan cihazın kişiye özel olmasının kullanım açısından rahatlık sağladığı beklenen bir durumdur. Sorumluluğun kişiye özel olmasının işyerinden katılanlara oranla mobil telefondan katılanlara oranla daha az hassasiyet göstermeyi mümkün kılmaktadır.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin günlük internet kullanım süresine göre sanal zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p > 0.05$, Tablo 32). Buna göre çalışmamızda günlük internet kullanım süresinin duyarlılık üzerinde önemli bir etken olmadığı sonucuna varılmıştır. Günlük internet kullanım süresi ile anlamlı bir ilişkinin varlığından söz eden çalışmalarda mevcuttur. Örneğin; Lise öğrencilerine yönelik yapılan çalışmada interneti günlük ortalama olarak 1 saatten az kullanan öğrencilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının yüksek olduğu çalışmalarda bulunmuştur (169).

Hakemlerin mağduriyet toplam puan ortalaması ($\bar{x}$ =27.01) olduğu, skala değeri ise (1.12) olarak hayır'a yakın bulunmuştur. Çıkan bu sonuçlar hakemlerin az düzeyde mağdur olduklarını göstermektedir (Tablo 33). Literatüre baktığımızda, siber mağduriyetin farklı çalışmalarda katılanların % 5.9 ile % 72'si arasında değiştiği görülmektedir (170).

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin medeni durum farklılıklarına göre sanal mağduriyetlerinin manidar bir düzeyde farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 34). Ancak evli hakemlerin bekar hakemlere göre mağduriyet puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin yaş değişkenlerine göre sanal mağduriyet puanlarının varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 36). Buna göre çalışmamızda yaşın mağduriyet üzerinde önemli bir etken olmadığı sonucuna varılmıştır. Ancak çalışmamızda hakemlerin yaşları arasında anlamlı farklılık çıkmamasına rağmen, en fazla mağdur olan yaş grubunun 23-27 ($\bar{x}$ =28.15) yaşa ait olduğu görülmektedir. Yaş ile mağduriyet arasında anlamlı bir ilişkinin varlığından söz eden çalışmalarda mevcuttur. Örneğin; Futbol hakemlerinin Sanal Mağduriyetlerinin Yaş Değişkeni açısından değerlendirdiğimizde bütün yaş gruplarının sanal zorbalığa bir şekilde maruz kaldığı görülebilmektedir. Özbay'ın (2013), araştırmasında 4. sınıf öğrencilerinin lise 1. sınıf öğrencilerine göre daha fazla mağdur oldukları görülmektedir (170). Yine bu görüşe paralellik gösteren Burnukara'nın (2009), araştırmasında da siber zorbalığa maruz kalma oranlarının üst sınıfta olanların alt sınıfta olanlara göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (116). Hinduja ve Patchin (2008), yaşla birlikte hem zorbalıkta bulunmanın hem

mağduriyetin arttığını belirtmektedir (122). Yaşla birlikte mağduriyetin artmasının nedenlerinden birinin artan yaşla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma yeteneklerinin ve bu teknolojilere ulaşma imkânlarının artmasının etkili olduğu dikkate alınmalıdır.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin eğitim durumu değişkenlerine göre sanal mağduriyetlerinin varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 38). Buna göre çalışmamızda eğitim durumunun mağduriyet üzerinde önemli bir etken değildir sonucuna varılmıştır. Yapılan çalışmada eğitim düzeyinin mağduriyet üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür (110).

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin meslek değişkenlerine göre sanal mağduriyetlerinin varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 40). Buna göre çalışmada elde edilen bulgulara bakıldığında meslek ve eğitim düzeyi mağduriyet üzerinde önemli bir etken olmamıştır.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin hakemlik kademesi değişkenlerine göre sanal mağduriyetlerinin varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Buna göre çalışmada hakemlik kademesinin mağduriyet üzerinde önemli bir etken olmadığı görülmüştür. Ancak çalışmamızda hakemlerin hakemlik kademeleri arasında anlamlı farklılığın çıkmamasına rağmen, bölgesel ve ulusal hakemlerin daha fazla mağdur oldukları görülmektedir. ($p>0.05$, Tablo 42).

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin hakemlik yaptığı süreye göre sanal mağduriyetlerinin varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı

farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 44). Buna göre çalışmada hakemlik süresinin mağduriyet üzerinde önemli bir unsur olmadığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin internet bağlanma yeri önceliğine göre sanal mağduriyetlerinin varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı görülmektedir ($p>0.05$, Tablo 46).

Araştırmaya katılan futbol hakemlerinin günlük internet kullanım süresine göre sanal mağduriyetlerinin varyans analizi sonuçları incelendiğinde anlamlı farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır ($p>0.05$, Tablo 48). Buna göre çalışmada günlük internet kullanım süresinin mağduriyet üzerinde önemli bir etken olmadığı düşünülebilir. Aynı şekilde, internet kullanma sıklığı ile siber mağduriyet arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını ve aracı etmenlerin varlığı ileri süren araştırmacılar da bulunmaktadır (126). Bu bağlamda düzenli internet kullanan 10 ila 17 yaş arasında değişen 1498 kullanıcı üzerinde yapılmış olan çalışmada ergenleri % 19'unun saldırganlık ve öfke davranışlarına online olarak maruz kaldıkları, % 84'ünün kendisinin siber zorba davranışa maruz kaldığı belirlenmiştir (171). Günlük internet kullanım süresi ile anlamlı bir ilişkinin varlığından söz eden çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Kocatürk (2014), yaptığı çalışmada günde dört saatin üstünde internet kullanan öğrenciler daha sıklıkla zorbalık eğilimi göstermekte, hem de daha sık siber zorbalığa maruz kalmaktadır (91). Yine Üç saat ve dört saat internete girenler de bir saat internete girenlere göre daha fazla siber mağdur olmaktadır (170). Aynı şekilde Hinduja ve Patchin'in (2008), Burnukara'nın (2009) ve Çiftçi'nin (2010) internette kalma süresi arttıkça siber zorbalık ve mağduriyet oranlarının da paralel olarak arttığı yönündeki bulguları desteklemektedir (116,122,172).

6.1. Sonuç ve Öneriler

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği ve gün geçtikçe yaygınlaşan kullanımı göz önüne alındığında araştırmaya katılan hakemlerin sanal zorbalık eylemleri sonucunda karşı karşıya kalabilecekleri sorunların farkında oldukları görülmüştür.

Hakemlerin sanal ortamda kişisel güvenliklerini sağlayabilecek bilinç düzeyine sahip oldukları, dolayısıyla futbol hakemlerinin sanal duyarlılık seviyelerinin kendilerine yeter düzeyde olduğu; duyarlılık düzeyi yüksek olan hakemlerin mağduriyet düzeylerinin de düşük olduğu tespit edilmiştir.

Bu sonuçlar ışığında aşağıdaki öneriler getirilmiştir.

- Araştırmanın sonunda elde ettiğimiz bulgularda hakemlerin az da olsa bir şekilde sanal zorbalığa maruz kaldığı görülmektedir. Hakemlerin sanal zorbalıkla ilgili farkındalık sağlayabilmeleri için aday hakemlik eğitimi esnasında sanal zorbalıkla ilgili gerekli bilgilerin aday hakemlere verilmesi, diğer hakemlere de merkez hakem kurulu tarafından sistemli bir şekilde düzenlenecek hizmet içi eğitimlerle hakemler sanal zorbalık konusunda bilinçlendirilmelidir.
- Literatürde futbol hakemlerinin sanal duyarlılık ve mağduriyetlerinin incelenmesi ile ilgili araştırma yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bundan sonraki çalışmalarda hakem ve hakem adayların sanal zorbalığa ilişkin duyarlılık ve mağduriyet düzeylerini çeşitli değişkenlerle birlikte incelenebilir ve sonuçları karşılaştırılabilir.
- Araştırma, sadece 7. bölge, 8. bölge, 13. bölge klasman futbol hakemleri üzerine yapılmıştır. Bu sebeple merkez hakem kurulunun diğer bölgelerdeki hakemler üzerinde de benzeri araştırmalar yapılabilir.

- Araştırmanın sadece klasman futbol hakemlerine yapıldığı göz önünde bulundurulursa, benzer araştırmanın takım sporlarında ve bireysel sporlarda görev yapan diğer hakemlere de uygulanması ve yeni bulguların ortaya çıkarılması sağlanabilir.

- Yurt dışındaki federasyonlarda görev yapan farklı dallardaki hakemler üzerinde de benzer araştırmalar yapılarak yapılan araştırmalarla karşılaştırılabilir.

- Hakemlerin, sanal zorbalıktan korunmak ve kaçınmak için neler yapabilecekleri, sanal zorbalığa maruz kaldıklarında ise ne tür bireysel ve hukuki yollara başvurmaları gerektiğine yönelik bilgiler verilebilir.

7. KAYNAKÇA

1. Şen H. Endüstrileşen futbol ve bir toplumsal sorun olarak futbolda şiddet. Muğla: 9.Uluslararası spor bilimleri kongresi 2006.
2. Karagözoğlu C, Ay SM. Futbol seyircisinde saldırganlık eğilimleri: İstanbul örneği, Hacettepe Üniversitesi Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi 1999; 6 (3): 27–31.
3. Yetim A. Sosyoloji Ve Spor. Ankara: Topkapı Matbaacılık 2000: 62.
4. Eroğlu SE. Saldırganlık davranışının boyutları ve ilişkili olduğu faktörler: Lise ve üniversite öğrencileri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2009; 20: 205–221.
5. Sunay H. Ankara Bölgesi Futbol Hakemlerinin Hakemliğe Yönelmelerine Etki eden Motivasyonel Etkenler Üzerine Bir Araştırma. Hacettepe Üniversitesi, Futbol Bilim ve Teknoloji Dergisi 1992;2:18–23.
6. Ünsal A. Tribün Cemaatinin Öfkesi. Ticarileşen Türkiye Futbolunda Şiddet İstanbul: İletişim Yayınları 2005.
7. Orta L. Dünya’da ve Türkiye’de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi Semineri. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü 2000.
8. Erdur BÖ, Yerin GO, Akbaba AS. Bilgi ve İletişim Teknolojileri Çocukları ve Gençleri Nasıl Etkiliyor? Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler. İstanbul: Unicef 2006: 202–210.
9. Olweus D. A profile of bullying at school. Educational Leadership 2003; 60(6): 12-17.
10. Kowalski RM, Limber SP. Electronic bullying among middle school students. Journal of Adolescent Health, 2007; 41: 22-30.
11. Keith S, Martin ME. Cyber-bullying: creating a culture of respect in a cyber world. Reclaiming Children and Youth, 2005; 13(4): 224-228.
12. Beran T, Li Q. Cyber harassment: A study of new method for an old behavior. Journal of Educational Computing Research 2005; 32(3): 265-277.
13. Li Q. New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. Computers in Human Behavior 2007; 23: 1777-1791.
14. Arıca O, Tanrıku T, Kınay H. Siber Mağduriyet Ölçeği’nin İlk Psikometrik Bulguları, Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi 2012;2 (11): 1-6.
15. Eroğlu Y, Peker A. Aileden ve arkadaşan algılanan sosyal destek ve siber mağduriyet: Yapısal eşitlik modeliyle bir inceleme, Akademik Bakış Dergisi 2011; 27: 1-15.
16. Şancı C. Çocuğunuzu internette koruma rehberi içindeki: Evinizdeki gizli düşman sosyal ağlar, İstanbul: Destek Yayınları 2011.
17. Tanrıku T, Kınay H, Arıca OT. Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2013; 3(1): 38-47.

18. Berger K. Update On Bullying At School: Science Forgotten? *Developmental Review*, 2007; 27: 90-126.
19. Olweus D. *Bullying At School: What We Know and What We Can Do?* Oxford: Blackwell 1993.
20. Smith PK. *The nature of school bullying: A cross-national perspective.* Psychology Press 1999.
21. Fitzgerald D. *Bullying in our schools. Understanding and tackling the problem. A guide for schools.* Dublin: Blackhall Publishing 1999.
22. Roland E. *Bullying: the Scandinavian research tradition.* *Bullying in schools* 1989; 21-32.
23. Sharp S, Smith KP. *Tackling Bullying In Your School.* New York: Routhledge 1994.
24. Olweus D. *Bullying Prevention Program.* Boulder, CO: Center For The Study and Prevention of Violence, Institute of Behavioral Science', University of Colorado at Boulder 1999.
25. Shariff S. *Cyber-Bullying: Issues and Solutions For School,. The Classroom and The Home,* New York: Routledge 2008.
26. Rigby K. *Bullying in Childhood.* İçinde Peter K. Smith ve Craig H. Hart (Eds.) Blackwell Handbook of Childhood Social Development 2002.
27. Totan T. Okulda zorbalığı nlemede ğitimcilere ve ebeveynlere neriler. AİBÜ, ğitim Faköltesi Dergisi 2007; 7 (2): 190-20.
28. ğlümüş S. Okullarda şiddet ve alınabilecek önlemler. *ğitime Bakış*, 2006; 2(7): 16-24.
29. Hinduja S, Patchin J. *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding To Cyberbullying.* California: Corwin Pres 2009.
30. Ayas T, Horzum MB. Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme alışması. *Akademik Bakış Dergisi-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* 2010; 19: 1-17.
31. Çınkır Ş, Kepenekçi YK. Öğrenciler Arası Zorbalık. *Kuram ve Uygulamada ğitim Yönetimi* 2003; 34: 236-253.
32. Gökler R. Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 2009; 6(2): 511-537.
33. Pace B, Lynn C, Glass RM. *Bullying.* JAMA 2001; 285(16): 2158-2159.
34. Elliott M. *101 Ways to Deal with Bullying.* London: Hodder Children's Book 1997.
35. Willard N. *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to The Challenge Of Online Aggression, Threats and Distress.* Illinois: Research Pres 2007.
36. Nansel TR, Overpeck MD, Pilla RS, et al. *Bullying behavoir among US youth: Prevalence and association with psychological adjustment.* *Journal of American Medical Association* 2001; 285: 2094-2100.
37. Alikashiğlı M, Erginöz E, Ercan O. Çocukluk ağında kabadayılık/zorbalık davranışları: Hekimler açısından anlamı. *Türk Pediatri Arşivi* 2007; 42: 19-25.

38. Çetinkaya S, Nur N, Ayvaz A, Özdemir D, Kavakçı O. Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2009; 10: 151-158.
39. Kowalski RM, Limber SP, Agatson PW. *Cyber Bullying: Bullying in The Digital Age*, Oxford, UK: Blackwell Publishing 2008.
40. Alper S. İlköğretimde Zorbalık. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi 2008.
41. İrfaner S. Öğrenciler Arasında Gerçekleşen Zorbalık Eylemleri ve Zorbalık Konusunda Öğrencilerin, Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Tutum ve Görüşleri. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi 2009.
42. Genç G, Aksu MB. Genel lise öğrencilerinin zorba-kurban davranışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2010; 30(2): 413-448.
43. Bulgurcu S. İstanbul İlinde Bir İlköğretim Okulunda 6–8. Sınıflarda Akran Zorbalığı Sıklığının Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi 2011.
44. Bower B. Genes make kids more vulnerable to bullying's effects. *Science News*, 2010; 177(13): 10.
45. Field T. American Adolescents Touch Each Other Less and are More Aggressive Towards Their Peers as Compared With French Adolescents. *Adolescence* 1999; 3(136): 753- 58.
46. Sönmezay H. Lise Öğrencilerinde Zorbalığın İletişim Becerileri ve Algılanan Sosyal Destek İle İlişkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi 2010.
47. Pembecioğlu N. Gelecek Kurguları Ve Medya Algıları İstanbul: I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı 2013; 1: 416
48. Kelleci M. İnternet, cep telefonu, bilgisayar oyunlarının çocuk ve gençlerin ruh sağlığına etkileri. *TAF Prev Med Bull* 2008; 7 (3): 253–256.
49. Coşkun G. İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile problemli internet kullanımları arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2008.
50. Craig WM, Pepler DJ. Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *The Canadian Journal of Psychiatry-In Review* 2003; 48(9): 577-582.
51. Pişkin M. Ankara'daki ilköğretim öğrencileri arasında akran zorbalığının incelenmesi. *Eğitim ve Bilim* 2010; 35(156): 175-189.
52. Demirbağ BS, Şahin R, Baloğlu M. Aile içi şiddet ve okul zorbalığı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2011; 2: 147-162.
53. Ural B, Özteke N. *Okulda Zorbalık*. Ankara: Kök Yayıncılık 2007.
54. Green VA. Bullying. *Encyclopedia of educational psychology*. In: Neil JS. (Editor) California: Sage Publications, Inc 2008.

55. Satan A. Ergenlerde Akran Baskısı Benlik Saygısı ve Alkol Kullanımı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi 2011; 34(34): 183-194
56. Ayas T. Zorbalığı Önlemede Tüm Okul Yaklaşımına Dayalı Programın Etkililiği. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2008.
57. Arslan S. Lise Öğrencilerinde Öz-Kavram Ve Aile İlişkisinin Akran Zorbalığına Etkisi. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü 2008
58. Woods D, Wolke S, Bloomfield L, Karstadt L. Association between direct and relational bullying and behavior problems among primary school children. Journal of Child Psychology and Psychiatry 2000; 41(8): 989-1002.
59. Pepler D. Bullying interventions: A binocular perspective. Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry 2006; 15: 16-20.
60. Karataş H, Öztürk C. Sosyal Bilişsel Teori İle Zorbalığa Yaklaşım. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi 2009; 2(2): 61-74.
61. Bilgiç E, Yurtal F. Zorbalık eğilimlerinin sınıf iklimine göre incelenmesi. Eğitimde Kuram ve Uygulama 2009; 5(2): 180-194.
62. Whitted K S, Dupper DR. Best Practises for Preventing or Reducing Bullying in Schools. Children and Schools 2005; 27(3): 167–175
63. Shariff S. Confronting Cyber-Bullying: What Schools Need to Know to Control Misconduct and Avoid Legal Consequences. Cambridge: Cambridge University Press 2005.
64. Anonim. <http://internet.nedir.com> 14.03.2015
65. Donchi L, Moore S. Its a boy thing: the role of the internet in young people's psychological wellbeing. Behaviour Change 2004; 21(2): 76-89.
66. Lee E, Leets L. Persuasive storytelling by hate groups on online. American Behavioral Science 2002; 45: 927-957.
67. Mesch G. Social relationships and internet use among adolescents in Israel, Social Science Quarterly 2001; 82(2): 329-339.
68. Anonim. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16198> 28.02.2015
69. Anonim. <http://www.internetworldstats.com> 30.04.2015
70. Erdur BÖ, Kavşut F. Cyber bullying: a new face of peer bullying. Eurasian Journal of Educational Research 2007; 27: 31-42.
71. Gross EF. Adolescent internet use: What we expect, what teens report. Applied Developmental Psychology 2004; 25: 633-649.
72. Tahiroğlu AY, Çelik GG, Uzel M, Özcan N, Avcı A. Internet use among Turkish adolescents. Cyberpsychology & Behavior 2008; 11(5): 537-543.
73. Bayraktar F, Gün Z. Incidence and correlates of Internet usage among adolescents in North Cyprus. CyberPsychology & Behavior, 2007; 10: 191-197.

74. Topçu Ç, Erdur BÖ. Geleneksel akran zorbalığının, siber zorbalığının ve bu iki tip zorbalık türü arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi. Tokat: 16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongre Kitabı 2007: 255.
75. Anonim. <http://www.sabah.com.tr/Teknoloji/Haber/2012/10/10/tuvaletten-onceinternet-geliyor> 28.02.2015
76. Yaman E, Eroğlu Y, Peker A. Başa Çıkma Stratejileriyle Okul Zorbalığı ve Siber Zorbalık, İstanbul: Kaktüs Psikoloji 2011.
77. Ayaş T, Horzum MB. Sanal zorba/kurban ölçek geliştirme çalışması. Akademik Bakış Dergisi-Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi 2010; 19: 1-17.
78. Rivers I, Noret N. "I h8 u": Findings from a five-year study of text and email bullying. British Educational Research Journal 2010; 36(4): 643-671.
79. Tokunaga RS. Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. Computers in Human Behavior 2010; 26(3): 277-287.
80. Özel S. Lise Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Depresyon Ve Benlik Saygısı İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013.
81. Anonim.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54f6e67f286b01.48676226 04.03.2015
82. Anonim.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54f6e584b48601.72594854 04.03.2015
83. Anonim.http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=ts&guid=TDK.GTS.54f6e57b9fe494.48522706 04.03.2015
84. Karakurt N. Öğretmen Adaylarının Siber Zorbalığa Maruz Kalma Dereceleri Ve Davranışları Uygulama Dereceleri. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Bölümü Ana Bilim Dalı 2014.
85. Arıca OT. Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. Eurasian Journal of Educational Research 2009; 34: 167-184.
86. Dilmaç B. Sanal Zorbalığı Yordayan Psikolojik İhtiyaçlar: Lisans Öğrencileri İçin Bir Ön Çalışma. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri 2009; 9(3): 1291-1325.
87. Arıca OT. Siber Zorbalık: Gençlerimizi Bekleyen Yeni Tehlike. Kariyer Penceresi 2011; 2 (6): 10-12.
88. Sülün Ö. Futbol Hakemlerinin Öfke Ve Kızgınlık Düzeyleri İle Empatik Eğilim Düzeylerinin Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, KARAMAN: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Eğitimi Ana Bilim Dalı 2013.

89. Anonim. <https://education.ohio.gov/getattachment/Topics/Other-Resources/School-Safety/Safe-and-Supportive-Learning/Anti-Harassment-Intimidation-and-Bullying-Resource/Educator-s-Guide-Cyber-Safety.pdf.aspx> 05.05.2015
90. Ayas T, Horzum MB. İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve sanal mağdur olma durumu. İlköğretim Online 2012; 11(2): 369-380.
91. Kocatürk M. Ortaokul Öğrencilerinde Akran Zorbalığı İle Siber Zorbalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı 2014
92. Çetin B, Eroğlu Y, Peker A, Akbaba S, Pepsoy S. Ergenlerde İlişkisel-Karşılıklı Bağımlı Benlik Kurgusu, Siber Zorbalık ve Psikolojik Uyumsuzluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri 2012;12(2): 637-653.
93. Dooley JJ, Pyzalski J, Cross D. Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. Zeitschrift für Psychologie Journal of Psychology 2009 217(4): 182-188.
94. Patchin J, Hinduja S. Bullying beyond the schoolyard: Preventing and responding to cyberbullying. Thousand Oaks, CA: Corwin Press 2012.
95. Hines HN. Traditional Bullying and Cyber-bullying: Are The Impacts on Self-Concept The Same?. Undergraduate Thesis, North Carolina: Western Carolina University 2011.
96. Patchin JW, Hinduja S. Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. Youth Violence and Juvenile Justice 2006; 4(2): 148-169.
97. Rogers V. Cyberbullying: Activities to Help Children and Teens to Stay Safe in a Texting, Twittering. Social Networking World, London: Jessica Kingsley. Rogers 2010.
98. Bhat CS. Cyber bullying: overview and strategies for school counsellors, guidance officers and all school personnel. Australian journal of Guidance & Counselling 2008; 1: 53-66.
99. Anonim. http://www.cyberethics.info/cyethics1/index.php?option=com_content&view=article&id=347&Itemid=124&lang=tr 07.03.2015.
100. Anonim. <http://web-tasarim.gyazilim.com/hizmetler.php?sayfa=73> 08.03.2015
101. Anonim. <http://www.bilgiacikkapi.com/toplumsal/bilgisayar-oyunlarinin-cocuklar-uzerindeki-etkisi> 07.03.2015
102. Dolu O, Büker H, Uludağ Ş. Şiddet İçerikli Video Oyunlarının Çocuklar ve Gençler Üzerindeki Etkileri: Saldırganlık, Şiddet ve Suça Dair Bir Değerlendirme. Adli Bilimler Dergisi 2010; 9(4): 54-75.
103. Anonim. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2011-95-724> 25.06.2015.
104. Polat A, Gül SK. Kriminoloji araştırmalarında mağdur anketlerinin yeri ve önemi 2010; 7 (1).
105. Geleri A. Suç Mağduriyeti ve Polis: Olaylara müdahale eden Polisin Suç Mağduriyetiyle İlişkisi. Polis Bilimleri Dergisi 2004; 6(1-2): 53-82.

106. Grene MB. Counseling and climate change as treatment modalities for bullying in school. *International Journal for the Advancement of Counselling* 2003; 25(4): 293-302.
107. Anonim. http://www.academia.edu/642121/Ma%C4%9Fduriyet_Kavram%C4%B1na_%C3%87ok_Y%C3%B6nl%C3%BC_Yakla%C5%9F%C4%B1m 04.04.2015.
108. Serin H. Ergenlerde Siber Zorbalık/Siber Mağduriyet Yaşantıları ve Bu Davranışlara İlişkin Öğretmen ve Eğitim Yöneticilerinin Görüşleri. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012.
109. Ayas T. Lise öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma yaygınlığı. 11. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sunulmuş sözlü bildiri 2011.
110. Burgess PA, Hinduja S, Patchin JW. Victimization of adolescent girls. Cyberbullying Research Center 2010.
111. Akbulut Y, Şahin YL, Erişti B Cyberbullying victimization Among Turkish online social utility members. *Educational Technology & Society* 2010; 13 (4):192-201.
112. Arıcak T, Siyahhan S, Uzunhasanoğlu A, ve ark. Cyberbullying among Turkish adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, 2008; 11(3): 253-261.
113. Özdemir M, Akar F. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalığa İlişkin Görüşlerinin Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 2011;117(4): 605 – 626.
114. Çivilidağ A, Cooper TH. Ergenlerde Siber Zorba ve Öfkenin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma: Niğde İli Örneği. *International Journal of Social Science* 2013; 6 (1): 497-511.
115. Sarak Ö. Lise Öğrencilerinde Sanal Zorbalık. Yüksek lisans tezi, İSTANBUL: Haliç Üniversitesi 2012.
116. Burnukara P. İlk ve Orta Ergenlikte Geleneksel ve Sanal Akran Zorbalığına İlişkin Betimsel Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi 2009.
117. Barg JA, McKenna KYA. The internet and social life. *Annual Review of Psychology* 2004; 55: 573-590.
118. Ybarra ML, Mitchell KJ. Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 2004; 45: 1308-1316.
119. Horzum MB, Ayas T. Ortaöğretim Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Düzeylerinin Okul Türü ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi* 2011;10(20): 139-159.
120. Anonim. http://umanitoba.ca/publications/cjeap/articles/brown_jackson_cassidy.html 30.04.2015.
121. Çetinkaya B. İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Siber Zorbalığın Yaygınlığı. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi 2010.
122. Hinduja S, Patchin JW. Cyberbullying: An exploratory analysis of factors elated to offending and victimization. *Deviant Behavior* 2008; 29: 129–156.

123. Ybarra ML, Mitchell KJ. Prevalence and frequency of internet harassment instigation: Implications for adolescent health, *journal of adolescent health* 2007; 41: 189–195.
124. Raskauskas J, Stoltz AD. Involvement in traditional and electronic bullying among adolescents. *Developmental Psychology* 2007; 43: 564-575.
125. <http://haber.star.com.tr/dunya/ingilterede--sanal-zorbalik-alarmi/haber-924090> 13.03.2015.
126. Erdur BÖ. Cyber bullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet mediated communication tools. *New Media and Society* 2010; 12(1): 109-125.
127. Bauman S. Cyberbullying: a Virtual Menace. National Coalition Against Bullying National Conference, Melbourne 2007.
128. Beale AV, Hall KR. Cyberbullying: What School Administrators (and Parents) CanDo. *The Clearing House* 2007; 8(1): 8-12.
129. Belsey B. Cyberbullying: An emerging threat to the “always on” generation 2008.
130. Anonim. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5894.pdf> 17.04.2015.
131. Anonim. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=309> 14.04.2015.
132. Anonim. http://tffhg.org.tr/?page_id=243 14.04.2015.
133. Anonim. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.552419913a47c9.80106647 28.04.2015.
134. FIFA, History of Futbol. *Fifa Magazine*, April 1999.
135. Durna E. Türkiye’de Futbol ve Hakem. İstanbul:Yıldızlar Matbaacılık 1997.
136. Orta L. Dünya ve Türkiye’de Futbol Hakemliğinin Başlangıcı ve Gelişimi 2005.
137. Reyhan S. Türkiye’de Profesyonel Liglerde Görev Yapan Futbol Hakemlerinin Hakemlik Yaş Gruplarına Göre Benlik Saygısı, Kaygı Ve Mesleki Doyum Düzeylerinin Karşılaştırılması (11. Bölge Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı 2012.
138. Yenigün HS. Amatör Futbolcuların Sosyo-Ekonomik Durumlarının Araştırılması. Bitirme Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu 1997.
139. Top Bir Dünyadır. Ankara: Yapı Kredi Kültür Sanat yayıncılık 2002; 54–65.
140. Cengiz R, Pulur A. Hakemlerin Fair Play Olaylarına Bakış Açıları. Manis: Celal Bayar Üniversitesi. Spor Felsefesi ve Sosyal bilimleri Sempozyumu2004;17-20.
141. Anonim. http://tr.wikipedia.org/wiki/Hakem_%28futbol%29 14.05.2015.
142. Cengiz R, Pulur A, Cengiz ŞŞ. Futbol Hakemlerinin Saldırganlık Tiplerinin Klasman Düzeylerine Göre İncelenmesi. Niğde üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi 2008; 2(2): 78
143. Anonim. http://www.futbolekonomi.com/index.php?option=com_content&view=article&id=1873%3Aduenyada-ve-tuerkyede-futbol-hakemlenn-balangici-ve-gelm&catid=265%3Alale-orta&Itemid=101 14.05.2015.
144. Şimşek M. Futbolun Prensleri. İstanbul: Nadir Yayınevi 1999; 58.

145. Baba N. Beynelmillel Futbol Kaideleri ve Kaideler Hakkında Sorgular-Cevaplar. Ankara 1939.
146. Babacan D. Türkiye de Futbol Hakemliği. İstanbul: Eğitim Yayınları 1991.
147. Fifa. Üye Federasyonlara Yönelik Sirküler. Ankara: TFF; 2003.
148. Anonim.http://www.tffhgdcanakale.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=66 28.04.2015.
149. Anonim. <http://www.isvemeslekdanismani.net/meslekler/s-s-ile-baslayanlar/spor-hakemi/> 30.04.2015.
150. Özdayı N. Futbol Hakemlerinin Duygusal Zekâ Ve İletişim Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı 2011.
151. Anonim. <http://www.bilgievi.gen.tr/frmJobShow.aspx?JobID=42> 30.04.2015.
152. Kidd T, Woodman W. Sex Orientations Toward Winning On Sport, The Research Quarterly 1975; 46 (4): 476-483.
153. Collina P. Benim Oyun Kurallarım. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi 2004.
154. Anonim. <http://www.nkfu.com/futbolda-hakemin-yetkisi-ve-gorevleri/> 19.04.2015.
155. Anonim. <Http://Www.Tff.Org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/MHK-Talimati.Pdf> 21.04.2015.
156. Anonim. <http://www.tff.org/Default.aspx?pageID=161> 15.08.2014.
157. Fırat University Journal of Social Science. ELAZIĞ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2005; 15(2): 209-217.
158. Korkmaz F. Voleybol Hakemlerinin Sosyo-Ekonomik Düzeyleri Ve Hakemlige Yönelten Motivasyonel Etkenler. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Voleybol Bilim Ve Teknoloji Dergisi 2001; 8(26) .
159. Gümüş S. Futbol ve Biz İstanbul: Can yayınları 2000.
160. Sungur E. Türk Futbol Hakemlerinin Sosyo-Ekonomik Yapılarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi Bölümü 2001.
161. Kayışoğlu NB. Faal Futbol Klasman Hakemlerinin Eğitim Süreçlerinin İncelenmesi Ve Beklenti Düzeyleri (Türkiye Futbol Federasyonu 3. Bölge Örneği). Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Bilim Dalı 2008.
162. Ybarra ML, Diener-West M, Leaf PJ. Examining the overlap in internet harassment and school bullying: implications for school intervention. Journal of Adolescent Health 2007; 41: 42-50.
163. Anonim. <http://esertifika.anadolu.edu.tr/tffProtokol.htm> 09.07.2015
164. Anonim. <http://eukidsonline.metu.edu.tr> 09.07.2015
165. Anonim.<http://arsiv.sabah.com.tr/2008/02/17/haber,5AA40B46D5EF43948545FEA20C2598EE.html> 09.07.2015

166. Gezgin DM. Çuhadar C. Bilgisayar Ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeylerinin İncelenmesi. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi 2012; 2(2)
167. Bingöl N. Lise Öğrencilerinin Siber Zorba Ve Mağdur Olma Davranışları İle Yakın Sosyal Çevrelerinden Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisan Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı 2013.
168. Eroğlu Y. Koşullu öz-değer riskli internet davranışları ve siber zorbalık/ mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi 2011.
169. Kınay H. Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık Duyarlılığının Riskli Davranış, Korumacı Davranış, Suça Maruziyet ve Tehlike Algısı ile ilişkisi ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2012.
170. Özbay A. Ergenlerde Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, A Leksitimi Ve Öfke İfade Etme Biçimleri Arasındaki İlişki. Yüksek lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı 2013.
171. Ybarra M, Mitchell KJ. Online Aggressor/targets, Aggressors, and Targets: A Comparison of Associated Youth Characteristics, Journal of Child Psychology and Psychiatry 2004; (45)7: 1308-1316.
172. Çiftçi S. Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Sanal Zorbalık Düzeyleri ile Empatik Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2010.

8. EKLER

EK-A: Kişisel Bilgiler ve Siber (Sanal) Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği

Kişisel Bilgiler:

1-Cinsiyet: () Erkek () Bayan

2-Yaş: () 18-22 Yaş () 23-27 Yaş () 28 -32 Yaş () 33 ve üzeri Yaş

3-Medeni Durum: () Bekar () Evli

4-Eğitim Durumu: () Ortaöğretim () Ön Lisans ()

Lisans () Yüksek Lisans

5-Mesleğiniz : () Serbest meslek () Memur () Öğrenci

6-Hakemlik Kademeniz: () Bölgesel yardımcı hakem () Bölgesel hakem () Ulusal yardımcı hakem () Ulusal hakem

7-Hakemlik Süresi: () 0-3 Yıl () 4-6 Yıl () 7-9 Yıl () 10 yıl ve üzeri

8-Günlük internet kullanım süreniz nedir? () 0-1 Saat () 2-3 Saat () 4-5 Saat () 6 ve üzeri saat

9-İnterneti daha çok hangi amaçla kullanıyorsunuz ? Lütfen önem sırasına göre belirtiniz. (Facebook, Twitter, E-posta, Chat, Müzik, Film, Haber ve Gazete, Görüntülü Konuşma vb.)

1).....

2).....

3).....

4).....

5).....

6).....

10-İnternete nereden bağlanıyorsunuz ? Lütfen önem sırasına göre belirtiniz.(Ev, İşyeri , İnternet cafe, Mobil telefon, ücretsiz girebildiğim her yerden vb.)

1).....

2).....

3).....

4).....

5).....

6).....

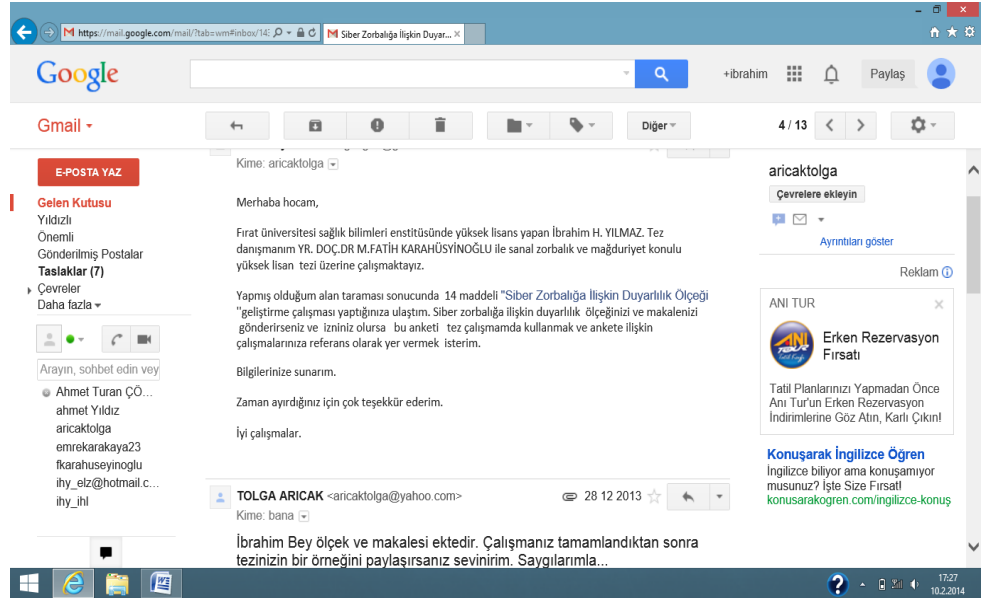
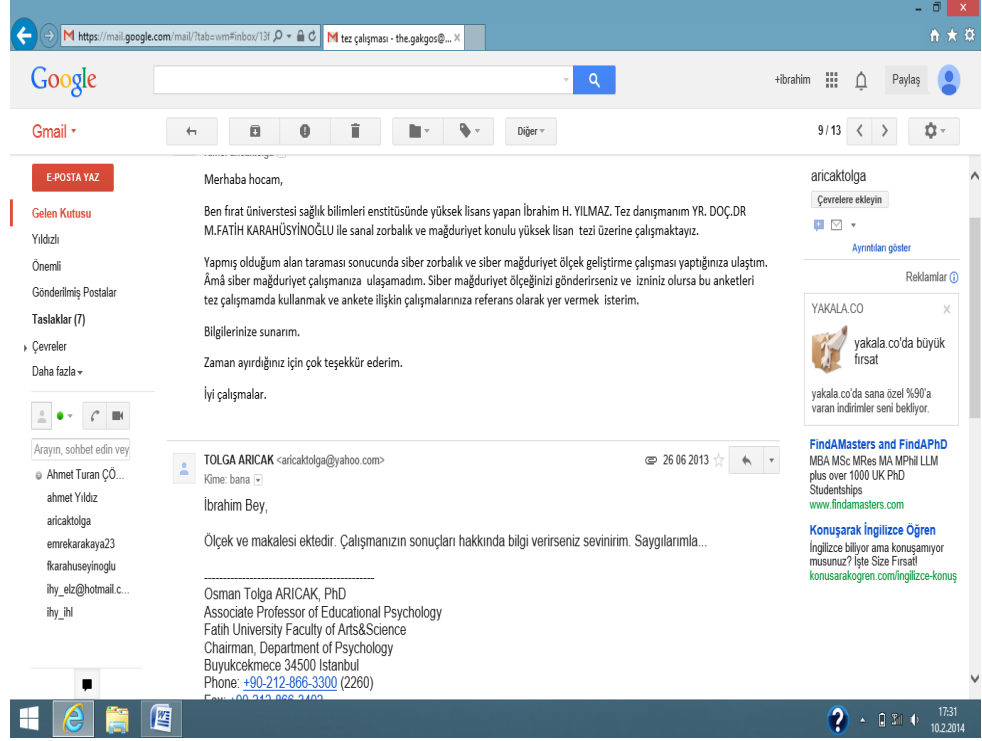
Madde No	Siber (Sanal) Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği	Hayır	Bazen	Evet
	<i>Aşağıda günlük hayatta, internet, cep telefonu vb. dijital araçları kullanırken gerçekleşen bazı davranışlara ve düşüncelere yer verilmiştir. Her maddenin yanında “Hayır”, “Bazen” ve “Evet” şeklinde 3 seçenek sunulmuştur. Aşağıdaki ifadelerle ilgili davranışlarınız bu seçeneklerden hangisine denk geliyorsa ilgili yeri (X) ile işaretleyiniz.</i>			
1	Bilgisayarında güncel bir virüs programı bulundurmaya dikkat ederim			
2	İnternete girdiğimde bilgilerimin başkaları tarafından çalınabileceğini göz önünde tutarım.			
3	Sosyal paylaşım sitelerinde (Facebook, Twitter vb.) özel bilgilerimin başkaları tarafından kötü amaçlı olarak kullanılabileceğini göz önünde bulundururum.			
4	Gerçek yaşamda sorun yaşadığım insanlarla sanal ortamlarda da karşılaşmamaya çalışırım.			
5	Sanal ortamlarda başkalarının bana zarar vermemesi için bazı tedbirler alma ihtiyacı hissettiğim olur.			
6	Sanal ortamlardayken bir bilgisayar korsanının benim için de tehlike oluşturabileceğini göz önünde bulundururum.			
7	Bana zarar vermek isteyen birisinin bunu internet, cep telefonu vb. aracılığıyla da yapabileceğini düşünürüm.			
8	İnternetteki e-posta, forum siteleri vb. üyelik şifrelerimi kimseyle paylaşmam.			
9	Sanal ortamlarda küfür veya hakarete bulunan kişilerle iletişimimi keserim.			
10	Görülmesini istemediğim bir resim ya da görüntümün benden habersiz olarak yayılabileceği tehlikesini düşündüğüm olur.			
11	Sanal ortamlardaki iletişimde hakkımda gerçek olmayan söylentilerin de yayılabileceğini düşünürüm.			
12	İnternete girdiğimde internetin aynı zamanda başkalarına zarar verme amacıyla kullanılabileceğini aklımda tutarım.			
13	Benimle ilgili doğru olmayan bir bilginin internette yayılması durumda ne yapacağımı düşündüğüm olur.			
14	E-posta ya da cep telefonundan kısa mesaj (SMS) yoluyla tehdit alabileceğim kişilerle sanal ortamlarda iletişimde bulunmam.			

EK-B: Siber (Sanal) Mağduriyet Ölçeği

Madde NO	Siber (Sanal) Mağduriyet Ölçeği <i>Aşağıda günlük yaşamda internet ve cep telefonları üzerinde gençlerin yaşayabildiği bazı davranışlar yer almaktadır. Bu yazılarda “bir başkası” ya da “başka kişiler” şeklinde tanımlanan kişi sizin arkadaşınız olabilir ya da o kişiyi hiç tanımıyor da olabilirsiniz. Eğer okuduğunuz davranış “bana hiçbir zaman yapılmadı” diyorsanız “Hayır” yazısını işaretleyin. Okuduğunuz davranış “bana daha önce yapıldı” diyorsanız “Evet” yazısını işaretleyin.</i>	Evet	Hayır
1	İnternette bir başkası benim adımı kullanarak kendisine e-mail hesabı (MSN, Yahoo, Gmail, Mynet gibi) açtı.		
2	Facebook, Twitter gibi sitelerde bir başkası gizlice benim adımı kullanarak hesap açtı.		
3	İnternette arkadaşlarım ya da başka kişiler benim kişisel bilgilerimi kullandı.		
4	İnternette arkadaşlarım ya da başka kişiler bana virüslü mesaj (e-mail) gönderdi.		
5	Arkadaşlarım ya da başka kişiler benim haberim olmadan internette benim şifrelerimi kullandı.		
6	Arkadaşlarım ya da başka kişiler internette benim şifrelerimi kullanarak gizlice e-mail (MSN, Yahoo, Gmail, Mynet gibi) adreslerime girmeye çalıştılar.		
7	İnternette şifrelerimi kullanarak gizlice oyunlarıma girmeye çalıştılar.		
8	İnternette beni tehdit ettiler.		
9	İnternette bana hoşlanmayacağım mesajlar gönderdiler.		
10	İnternette benim iznim olmadan bazı sitelerde fotoğraflarımı yayınladılar.		
11	İnternette fotoğraflarımı benim iznim olmadan mesaj (e-mail) ile diğer Kişilere gönderdiler.		

12	İnternette benimle ilgili hoşuma gitmeyen haberler yayınladılar.		
13	İnternette benimle ilgili gerçek olmayan söylentiler yaydılar.		
14	İnternette bana hakaret eden mesajlar gönderdiler.		
15	İnternette benimle alay ettiler.		
16	İnternette bana kötü isim ya da lakap taktılar.		
17	Yüzüme karşı söylemedikleri şeyleri internette ya da cep telefonunda rahatlıkla bana söylediler.		
18	Cep telefonundan bana tehdit eden mesajlar gönderdiler.		
19	Cep telefonundan benim fotoğraflarımı diğer kişilere izinsiz gönderdiler.		
20	Cep telefonundan bana hoşuma gitmeyen mesajlar gönderdiler.		
21	Cep telefonunu kullanarak benimle ilgili gerçek olmayan söylentiler yaydılar.		
22	Cep telefonundan bana hakaret eden mesajlar gönderdiler.		
23	Cep telefonunu kullanarak benimle alay ettiler.		
24	Telefonla beni arayarak rahatsız ettiler.		

EK-C: İzin Belgesi

EK-D: Etik Kurul Kararı

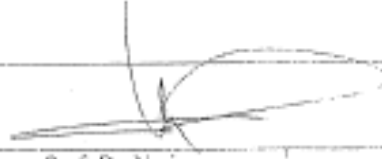
T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı

ETİK KURUL KARARI

TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR NO	ÇALIŞMACININ ADI SOYADI
25.02.2014	04	07	Yük. Lis. Öğr. İbrahim H. YILMAZ

KARAR

“Futbol Hakemlerinin Sanal Duyarlılık ve Mağduriyetlerinin İncelenmesi.” konulu çalışma etik kurulumuzda görüşülmüş olup; çalışmanın etik kurallara uygun olduğuna oybirliğiyle karar verilmiştir.

Prof. Dr. MUSTAFA KAPLAN (Başkan)			
Prof. Dr. Engin SAHNA (Üye)	İmza	Prof. Dr. Neriman ÇOLAKOĞLU (Üye)	İmza
Prof. Dr. Ömer AYTAÇ (Üye)	Bulunmadı	Prof. Dr. Ahmet BAYLAR (Üye)	Bulunmadı
Doç. Dr. Süleyman Serdar KOCA (Üye)	İmza	Doç. Dr. Erdal TAŞKIN (Üye)	İmza
Doç. Dr. Demet ÇİÇEK (Üye)	İmza	Doç. Dr. Ertan EVİN (Üye)	İmza
Doç. Dr. Sefa KAZANCI (Üye)	İmza	Doç. Dr. Yalın Kılıç TÜRELİ (Üye)	İmza
Doç. Dr. Murat SUNKAR (Üye)	İmza	Doç. Dr. M. Nuri GÖMLEKSİZ (Üye)	Bulunmadı
Yrd. Doç. Dr. Funda GÜLCÜ (Üye)	İmza	Yrd. Doç. Dr. Nurihal HALİST-EMİR (Üye)	İmza

9. ÖZGEÇMİŞ

İbrahim H. Yılmaz, 1 Aralık 1979 Elazığ'ın Akçakiraz (Perçenç) beldesinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Akçakiraz 60. yıl ilkokulu, Atatürk ilkokulu, Atatürk ortaokulunda ve Mehmet Akif Ersoy lisesinden 1997 yılında mezun oldu. Yüksek öğrenimini yapmak için 2000 yılında girdiği Fırat Üniversitesi Beden Eğitimi Öğretmenliği bölümünden 2004 yılında mezun oldu. Adıyaman Biraralık İlköğretim okulunda, Beden Eğitimi öğretmeni olarak göreve başladı. 2005 yılında aynı okulda asker öğretmen olarak görevini tamamladı ve 2007 yılına kadar görevine devam ederken aynı yıl Elazığ 60. yıl ilköğretim okuluna atandı.

İbrahim H.Yılmaz, 2010 yılında Elazığ Anadolu İmam Hatip Lisesine atandı. 2013 yılında Selçuklular ortaokuluna tayin isteyerek aynı okulda görevine devam etmektedir. Atletizm ulusal hakem ve masa tenisi ulusal hakem olduğu çeşitli kademelerde antrenörlük yapmaktadır. 2012-2013 eğitim öğretim yılı itibariyle sağlık bilimleri enstitüsü yüksek lisans yapmaktadır.

Evli ve iki çocuk babasıdır.